

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Gregor Pihlak

**RELVASTUSKONTROLLILEPINGUTEST LAHKUMINE
RAHVUSVAHELISES ÕIGUSES**

Magistritöö

Juhendaja
professor *dr. iur.* Lauri Mälksoo

Tartu
2026

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. RAHVUSVAHELISE RELVASTUSKONTROLI SÜSTEEM	5
1.1 Relvastuskontrolli tekkelugu ja relvakonflikti õiguse kujunemine	5
1.1.1 Arengusuunad enne II maailmasõda	7
1.1.2 Tänapäevase relvastuskontrolli algus	9
1.1.3 Arengusuunad külma sõja lõpus ja 21. sajandi alguses	11
1.2 Relvastuskontrolli õiguse mõisted ja nende eristamine	13
1.3 Relvastuskontrolli õiguse koht õigussüsteemis	14
1.3.1 Relvastuskontrolli õiguse subjekt	15
1.3.2 Relvastuskontrolli õiguse liigitus rahvusvahelises avalikus õiguses	16
1.3.3 Relvastuskontrolli õiguse allikad	16
1.3.4 Rahvusvaheline tavaõigus relvastuskontrolli õiguse allikana	18
1.4 Relvastuskontrolli õiguse tunnused ja seos lepingutest lahkumisega	19
1.5 Kuidas hinnata relvastuskontrolli lepingut?	21
2. RELVASTUSKONTROLLILEPINGUD JA LAHKUMISE PRAKTIKA	23
2.1 Bilateraalse relvastuskontrolli lõppemine	23
2.1.1 ABM-i lepingu lõppemine 2002. aastal	24
2.1.2 INF-i lepingu lõppemine 2019. aastal	25
2.1.3 New START-i lepingu lõppemine 2026. aastal	26
2.2 Tuumarelvade leviku tõkestamise leping (NPT)	27
2.3 Euroopa konventsionaalse relvastuskontrolli ehk CFE lõppemine	30
2.4 Humanitaarsed keelurežiimid ja nendest lahkumine	31
2.4.1 Kobarmoonade keelustamise konventsioon ehk CCM	32
2.4.2 Jalaväemiinide kasutamist, varumist, tootmist ja üleandmist keelustav ja nende hävitamist nõudev konventsioon ehk MBT	34
3. RELVASTUSKONTROLI PRAEGUNE SEIS JA TULEVIK	40
3.1 MBT lepingust väljumine lahkumispraktika võrdluses	40
3.1.1 Denonsseerimisklausli osaks olev kestva rahu nõue	47
3.1.2 Konventsioonide osalis- ja mitteosalisriikide sõjalise koostöö õiguspärasus	49
3.2 Tuumarelvade võimalik keelatus 21. sajandi rahvusvahelises õiguses	50
3.3 Relvastuskontrolli vaidluste lahendamine Rahvusvahelises Kohtus	52
3.4 Relvastuskontrolli õiguse seisund 21. sajandil	53
KOKKUVÕTE	58
WITHDRAWAL FROM ARMS CONTROL TREATIES IN INTERNATIONAL LAW	61
KASUTATUD ALLIKAD	66

SISSEJUHATUS

Relvastuskontrolli õigus on rahvusvahelise õiguse üks keerukamaid ja vastuolulisemaid valdkondi, kus lepingust tuleneva kohustuse õiguslik siduvus seostub kõige otsesemalt riikide julgeolekuhuvid ja jõupoliitikaga. Relvastuskontrolli eesmärk ei ole kunagi olnud sõja täielik välistamine – mõistes hästi, et sõja täielik kadumine on idealistlik ja naiivne siht –, vaid soov vähendada relvakonfliktide tõenäosust, piirata nende eskaleerumist ning ohjata sõjategevusega kaasnevaid kahjustusi ja kannatusi. Rahvusvaheline õigus on selles kontekstis olnud riikidele odav vahend – enamjaolt toimiv alternatiiv relvastuse ja armeede võidujooksule, luues reeglid ning aidates seeläbi kaasa rahvusvahelise julgeoleku ja stabiilsuse säilitamisele.

Pärast Venemaa Föderatsiooni täiemahulise agressioonisõja algust Ukraina vastu 2022. aastal on rahvusvahelise õiguse süsteem sattunud kriisi. Euroopa julgeolekuarhitektuur, mis põhines II maailmasõja järel loodud õigusel ja külma sõja ajal kujunenud lepingulistel relvastuse piirangutel ning usaldusmehhanismidel, on osutunud ebapiisavaks olukorras, kus Venemaa eirab süstemaatiliselt rahvusvahelise õiguse aluspõhimõtteid. Nii on relvastuskontrollilepingud sattunud poliitilise vaidluse alla. Relvastuskontrollilepingutest lahkumise aktuaalsus nähtub selgelt viie Venemaa Föderatsiooniga piirneva riigi 2025. aasta otsusest astuda välja jalaväemiine keelustavast konventsioonist, tuginedes põhjendustes vajadusele muutunud julgeolekuolukorras tagada enesekaitseks vajalikud vahendid. Viiele riigile järgnes ka Ukraina püüdlus nimetatud konventsioonist lahkuda. Muutuv julgeolekukeskkond on tõstatanud küsimuse relvastuskontrollilepingute siduvusest ja kestlikkusest.

See magistritöö käsitleb relvastuskontrollilepingutest lahkumisi ning kasutab lahkumisi süsteemi toimimise analüüsimiseks. Töö ei keskendu relvastuskontrollilepingute praktilisele või tehnilisele rakendamisele, vaid analüüsib lepingutest lahkumise normatiivseid aluseid, relevantsete lepingute ülesehitust ning lahkumisega kaasnevaid õiguslikke probleeme ja võimalusi. Relvastuskontrollilepingutest lahkumise kontekst võimaldab käsitleda ka tuumarelvi ja tuumarelvaleppeid laiemas relvastuskontrolli ja rahvusvahelise õiguse raamistikus.

Töö uudsus tuleneb tõsiasjast, et rahvusvahelise relvastuskontrolli õiguse senised uuringud on keskendunud eelkõige külma sõja ajal sõlmitud ja 2026. aastal lõppenud kokkulepetele Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu ja Ameerika Ühendriikide vahel. Varasemates käsitlustes ei ole lepingutest väljumine olnud uurimise keskmes.

Töö on jaotatud kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis käsitletakse rahvusvahelise relvastuskontrolliõiguse tekkelugu ja õigusteoreetilisi aluseid. Esimene peatükk loob teoreetilise raami, mida kohaldatakse teise ja kolmanda peatüki kirjutamisel. Teises peatükis

analüüsitakse lahkumise puhul relevantseid relvastuskontrollilepinguid ning nende eripärasid. Kolmandas peatükis käsitletakse õiguslikult toimunud relvastuskontrollilepingutest lahkumisi ja relvastuskontrolliõiguse võimalikke arengusuundi arvestades viimaste aastate sündmusi, eelkõige Venemaa Föderatsiooni agressioonisõda.

Töö uurimisküsimused on alljärgnevad:

- 1) milline on rahvusvahelise relvastuskontrollisüsteemi tekkelugu ja õiguslik ülesehitus ning mis mõjutab relvastuskontrollilepingute siduvust ja süsteemi stabiilsust;
- 2) millistel alustel on riigid relvastuskontrollilepingutest lahkunud ning kuidas on lahkumisi rahvusvahelise õiguse kontekstis põhjendatud ja hinnatud;
- 3) milline on seniste relvastuskontrollilepingutest lahkumiste mõju rahvusvahelisele relvastuskontrolliõigusele ning kuidas suudab valdkond lahkumistega kohaneda?

Töö keskne hüpotees on, et relvastuskontrollilepingutest lahkumine on rahvusvahelise õiguse raamistikus õiguspärane, kuid lahkumise sagenemine näitab relvastuskontrolli kui kõrgpoliitilise surve all olevat õigussüsteemi. Süsteemi kehtivus sõltub poliitilisest usaldusest ja julgeolekukeskkonnast.

Metoodiliselt tugineb töö normatiivsele ja võrdlevale analüüsile. Keskendutakse rahvusvahelise relvastuskontrolli lepingute tekstidele, rahvusvahelise lepinguõiguse alusnormidele ning rahvusvahelise õiguse teooriale, eelkõige rahvusvahelise humanitaarõiguse ja rahvusvahelise tavaõiguse mõjule relvastuskontrollisüsteemile. Teooria rajaneb rahvusvahelise relvastuskontrolli õiguse senistel uurimustel, hõlmates Euroopa uurijaid, nagu Daniel H. Joyner, Eric P. J. Myjer, Thilo Marauhn, ning eurooplaste tasakaalustamiseks käsitletakse ka Venemaa õigusteadlase Bakhtiyar R. Tuzmukhamedovi kogumikku. Töö toetub Põhja-Ameerika õigusteadlaste humanitaarõiguse käsitletele, Mark E. Villigeri rahvusvahelise lepinguõiguse kommentaaridele ning lepingutest lahkumise hindamisel Albert O. Hirschmani väljumise, hääle ja lojaalsus (*exit, voice and loyalty*) mudelile ja Laurence R. Helferi käsitlusele. Lisaks kasutatakse võrdlevat analüüsi ja juhtumiuuringuid. Olulisel kohal on õigusajalooline meetod.

Märksõnad: rahvusvaheline õigus, rahvusvahelised lepingud, relvastuskontroll, massihävitusrelvad, sõjaõigus.

1. RAHVUSVAHELISE RELVASTUSKONTROLLI SÜSTEEM

Peatükk annab ülevaate rahvusvahelise relvastuskontrollisüsteemi kujunemisest, õiguslikust ülesehitusest ning seda kujundavatest põhimõtetest. Keskne eesmärk on tuua esile ajaloolised ja struktuursed tegurid, mis mõjutavad riikide valmisolekut relvastuskontrollilepinguga liituda ja sellest lahkuda. Peatükk aitab mõista relvastuskontrolliõiguse toimeloogikat, otsides vastust küsimusele, kas lahkumine on erandlik kõrvalekalle või süsteemi osa, mis peegeldab riikide julgeolekuhuvide, normatiivsete piirangute ja poliitiliste kaalutluste vastastikmõju.

1.1 Relvastuskontrolli tekkelugu ja relvakonflikti õiguse kujunemine

2024. aasta andmed näitavad selgelt, et rahvusvaheliste relvakonfliktide arv on kiiresti kasvamas ning 2020. aastatel on relvakonflikte rohkem kui viimase 70 aasta jooksul.¹ Relvakonfliktis osalevad pooled on võtnud eesmärgiks vastaspool oma tahte allutada, kasutades selleks jõudu ehk vägivalda, mille vahendiks on relv.² Relvakonflikt on oma olemuselt kaootiline ja kannatusrohke. Inimeste soov relvakonfliktiga kaasnevaid kannatusi piirata on iidne,³ kuid soovi õiguslikult siduvaks korraks kujundamine on olnud keeruline, kuna inimest on kannustanud hirm, kahtlemine ja verine ajalugu vaenlasega.⁴

Kannatuste piiramiseks peab süsteemis eksisteerima kord. Tänapäeval tunneme seda korda kui sõjaõigust, mis kannab humanitaarset eesmärki ehk soovi leevendada konfliktiga kaasnevaid kannatusi. Humanitaarõigus keskendub küsimusele, et juhul kui riigid otsustavad sõjapidamise kasuks, siis millised reeglid peavad humaansusest lähtuvalt kehtima, et kitsalt täita vaenlase allutamise eesmärki ja vältida liigseid kannatusi kõigile konflikti osalistele.

Sõja käsitlus, mille järgi sõjapidamine on keelatud ja ainult erandjuhtudel lubatud, on olulisel määral muutunud võrreldes kaua kehtinud „õiglase sõja“ ideega, mis oli osa kristlikust sõjapidamise teooriast.⁵ Kristlikul moraalil põhinev sõjapidamine reguleeris paljuski võrdsete sõdurite ehk kristlaste vahelist sõjapidamist, kuid ei kaitsnud sõjas tsiviilisikuid.⁶

19. sajandi teise poole kannatusrohketel relvakonfliktide tõttu püüdsid riigid sätestada sõjapidamise reeglid. 1860. aastatel leiutati Venemaal ja Ameerika Ühendriikides kuul, mis

¹ Peace Research Institute Oslo. New data shows conflict at historic high as U.S. signals retreat from world stage. PRIO, 09.06.2025. – <https://www.prio.org/news/3616> (12.12.2025).

² Corn, G. S., Watkin, K., Williamson, J. The Law in War. A Concise Overview. Routledge, 2023. S.v. Weapons, means and methods, lk 255.

³ Eestikeelne piibel. 1997. Kõne Jesaja, Aamotsi poja nägemusest Juuda ja Jeruusalemma kohta.

⁴ Blacker, C. D., Duffy, G. International Arms Control. Issues and Agreements. Stanford University Press, Stanford Ameerika Ühendriigid, 1984, lk 1.

⁵ Dinstein, Y. War, Aggression and Self-Defence. 6. tr. Cambridge University Press, Cambridge Ühendkuningriik, 2017, lk 68.

⁶ Fleck, D. The Handbook of International Humanitarian Law. 3. tr. Oxford University Press, Oxford Ühendkuningriik, 2013, lk 115.

plahvatus kokkupõrkel kõva pinnaga. USA kodusõjas – esimene industriaal-tehnoloogiline sõda – said sellised kuulid tänu telegraafsidele pidevat meediakajastust. Teadmine eriti jõhkrast laskemoonast levis üle maailma. Relvastuse arengu tõttu olid konfliktiosaliste kannatused lahinguväljal, kaubanduses ja tsiviilelanike seas võrreldes varasemaga tohutud.⁷ Riikide huvi reguleerida sõjapidamist tulenes eelkõige pragmaatilisest sõdurite distsipliini hoidmise kaalutlusest – piiramata jõud ja relvad tähendasid tehnoloogia arengu valguses olukorda, kus vigastused olid jõhkrad ja ühe sõduri teenistus võis kujuneda väga lühikeseks. Armee sees korra ja distsipliini hoidmiseks tuli võtta ette püüdlus kokkulepete saavutamiseks vaenlasega. Realismi foonil oli kokkulepete eesmärk just sõjas osalevate riikide huvide kaitsmine – mitte nii väga tänapäevased humaansuskaalutlused –, mis oli kannustatud sõjalisest vajadusest.⁸

11. detsembril 1868 lepidi kokku Peterburi deklaratsioonis.⁹ Selle osaks kujunesid järgmised põhimõtted: vaenlase tapmine piinates või vaenlasele raskete pikaajaliste vigastuste tekitamine ei ole relvakonfliktis vajalik; relvakonflikt peab piirduma lahinguväljal võitlejatega, tsiviilisikute kahjustamine tuleb ära hoida. Põhimõtete järgimiseks keelati alla 400-grammiste lõhkevate kuulide kasutamine. Alguse saab piiratud vahendite valik sõjapidamisel. Deklaratsioonis toodi ainsa legitiimse sõjapidamise eesmärgina vaenlase sõjalise jõu nõrgendamine.¹⁰ Julmad surmad lahinguväljal või sellest eemal ei pruugi nõrgestada vaenlase võitlusvaimu, vaid ohustada riigi enda armees võitlustahet ning hoopis tugevdada vaenlase kaitsetahet. Eriti juhul kui tehnoloogia võimaldab toimuvat kajastada ka lahinguväljast kaugel.

1899. aastast¹¹ ja uuesti 1907. aastast¹² toimusid Vene keisri Nikolai II kokku kutsutud Haagi rahukonverentsid, mille tulemusena keelustati nn laienevad kuulid.¹³ Ka 1998. aasta Rooma statuut kriminaliseerib inimkehas lõhkevate või lamestuvate kuulide kasutamise relvakonfliktis.¹⁴ Humanitaarõiguse ja relvastuskontrolli osaks on teatav reeglite dubleerimine. Nii võib regulatsioon olla killustatud, osaline, kohati dubleeriv, kuid piisavate erisustega, et tervikuna hõlmab süsteem peaaegu kõiki riike.

⁷ Freedman, L. Whatever Happened to Arms Control? 30.05.2025. – <https://samf.substack.com/p/whatever-happened-to-arms-control> (17.10.2025).

⁸ Corn, G. S., Watkin, K., Williamson, J. The Law in War. A Concise Overview, lk xiv.

⁹ Peterburi deklaratsioon. Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight. Saint Petersburg, 29 November / 11 December 1868. – <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/st-petersburg-decl-1868?activeTab=> (26.10.2025).

¹⁰ Shaw, M. N. International Law. 9. tr. Cambridge University Press. Cambridge Ühendkuningriik, 2021, lk 1050.

¹¹ Haagi I rahukonverents. Final Act of the International Peace Conference. The Hague, 29.07.1899. – <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-finact-1899/final-act?activeTab=> (25.10.2025). 3. deklaratsioon.

¹² Haagi II rahukonverents. Haagi IV konventsioon. Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. 18.10.1907, Haag. – <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907> (25.10.2025). Konventsiooni I lisa, art 23(e).

¹³ Britannica. Dumdum ammunition. – <https://www.britannica.com/technology/dumdum> (25.10.2025).

¹⁴ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. 17.07.1998. RT II 2002, 2, 5. Art 8(2)(b)(xix) ja art 8(2)(e)(xv).

Olgugi et kuulipilduja kasutamine oli vähemasti samasuguse purustusjõuga nagu plahvatav kuul, ei tehtud sõjalise efektiivsuse kaalutlustel ühtegi tõsiselt võetavat sammu automaatrelvade keelustamiseks.¹⁵ Otsus relvasüsteemi piiramise kasuks sünnib ainult siis, kui sõjalist efektiivsust hinnates on piirang võimalik nii, et riigi julgeolekuolukord ei halvene. Hinnang põhineb riikide sõjalise juhtkonna parimal teadmisel, jättes tagaplaanile valdkonna õiguse elemendi ja tuginedes muudele diskursustele. Oluline on arvestada ka erinevate piirangute koosmõju: piirates relva kasutatavat moonu, on piirangul ilmne mõju ka relva purustusvõimele.

1.1.1 Arengusuunad enne II maailmasõda

I maailmasõja järel tehti pingutusi, et piirata relvade ja relvasüsteemide kasutust. Suuresti olid need tulemused, kuna võitjariigid leidsid, et uued relvasüsteemid – tankid, lennukid ja allveelaevad – olid sõjaliselt otstarbekad. Versailles' rahuga piirati aga Saksamaa armee suurst, armeele seati ette täpsed piirangud¹⁶ nende relvastuse ja armee koosseisu kohta. Liitlaste eesmärk oli piirata Saksamaa naasmist suurvõimuna – keelati mürgigaasi, sõjalennukite ja allveelaevade tootmine.¹⁷ Relvastuskontroll oli unilateraalne vahend, millega karistati agressorit. See pidi muutma võimatuks suurriigi poolt uue konflikti alustamise.

Versailles' lepingu osana loodi Rahvasteliit, mille põhikiri nägi ette üldise desarmeerimise.¹⁸ Lähtuti põhimõttest, et kõigi üldine proportsionaalne relvastuse vähendamine tähendab, et kõigi julgeolek ei ole suuremas ohus.¹⁹ 1922. aasta Washingtoni mereväekonverentsi tulemusena sõlmiti Ameerika Ühendriikide, Briti impeeriumi, Jaapani, Prantsusmaa ja Itaalia vahel kokkulepe,²⁰ reguleerimaks suuri laevu. Ühendkuningriik ja USA said suurema kvoodi, mis peegeldas nende laevastike arvulist ülekaalu. Kuigi ametlikult põhjendati seda neutraalselt läbi vajaduse hoida mereväge nii Atlandi kui ka Vaikses ookeanis, tähendas kokkulepe kahe suurriigi jõupositsiooni kinnitamist. Konverentsil tekkinud põhimõtted on eelkäijaks tuumarelvade piirangutele, kus täieliku arvulise võrduse asemel püütakse saavutada strateegilist stabiilsust. Midagi Washingtoni leppe sarnast üritati saavutada ka 1932. aastal alanud Genfi

¹⁵ Myjer, E. P. J., Marauhn, T. Research Handbook on International Arms Control Law. Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham Ühendkuningriik, 2022, lk 21.

¹⁶ Versailles' rahuleping. 28.06.1919. The Avalon Project. Documents in Law, History and Diplomacy. – <https://avalon.law.yale.edu/imt/partiii.asp> (01.11.2025). Art 160(1), art 164 jj.

¹⁷ Freedman, L. Whatever Happened to Arms Control? 30.05.2025.

¹⁸ Rahvasteliidu põhikiri. 28.06.1919. The Avalon Project. Documents in Law, History and Diplomacy. – https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (01.11.2025). Art 8 „the maintenance of peace requires the reduction of national armaments to the lowest point consistent with national safety“.

¹⁹ The League of Disarmament. A Story of Failure. – https://www.johndclare.net/league_of_nations4_disarmament.htm (03.01.2026).

²⁰ Treaty between the United States of America, the British Empire, France, Italy, and Japan. Washington, 06.02.1922. US Department of State. – <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1922v01/d77> (01.11.2025). Art-d 2 ja 20 – lubatud laevad määratleti tonnide ehk kaalu järgi.

desarmeerimiskonverentsil²¹, kuid kuna poliitiline olukord halvenes – 30. jaanuaril 1933 tuli Saksamaal võimule Adolf Hitler –, ei jõutud tervikliku lepinguni.²²

1925. aasta Genfi protokoll²³ keelustas lämmatavate gaaside ja bakterioloogiliste relvade sõja ajal kasutamise. I maailmasõjas tõi sinepigaasi kasutus pooltele ebainimlikke kannatusi. Protokolli allkirjastas 1925. aastal 37 riiki.²⁴ Ulatuslikke rikkumisi saatis II maailmasõjas korda 1929. aastal protokolliga liitunud Saksamaa. Protokoll on praegu kehtiv ning pani aluse edasisele regulatsioonile, mis käsitleb keemia- ja bioloogilisi relvi. Paljud riigid on esitanud reservatsiooni²⁵, et kehtiv keeld kohaldub riigile esimese kasutamise osas.²⁶ Esimese kasutuse põhimõtte ilmestab relvastuskontrolli õigusele omast realismi, mis seab esikohale riigi julgeoleku ja arvestab riigi võimalikku vajadust vaenlasele vastata vahenditega, mis tagavad sõjalise edu. 20. sajandi lõpu relvastuskontrollilepingud on aga sellise deklaratsiooni tegemise välistanud²⁷, piirates keelu paindlikkust. Protokoll on rahvusvahelise tavaõiguse osaks.²⁸

Vähem edukas oli 1936. aasta Londoni protokoll²⁹, milles 30 riiki leppisid kokku anda kaubalaevade reisijatele ja meeskonnale kaitse allveelaevade vastu. Protokoll ei tunnistanud allveelaevade ehituslikke nõrkusi: need olid liiga väikesed reisijate ja meeskonna päästmiseks ning õhusõja kontekstis liiga haavatavad, et pinnale tõusta ja vaenlasele nähtavaks muutuda. II maailmasõja ajal rikuti protokolli korduvalt, see tulenes regulatsiooni mittevastavusest sõjalisele reaalsusele, nii ei olnud riikidel võimalik sellest konfliktis kinni pidada.³⁰

²¹ Britannica toimetis. World Disarmament Conference. – <https://www.britannica.com/topic/World-Disarmament-Conference> (01.11.2025).

²² Freedman, L. Whatever Happened to Arms Control? 30.05.2025.

²³ Protokoll on Haagi 1907. aasta konventsioonide lisana sõlmitud, vt Protokoll lämmatavate, mürgiste või nendega sarnanevate gaaside ja bakterioloogiliste vahendite sõjas tarvitamise keelu kohta. RT II 1999, 12, 79.

²⁴ ICRC. Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare. Geneva, 17 June 1925. States parties and signatories. – <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-gas-prot-1925/state-parties?activeTab=> (03.01.2026).

²⁵ VCLT art 2(1)(d) ja art 19 järgi on reservatsioonide esitamine üldjuhul lubatud, kui see pole lepingus keelatud, kitsendatud või lepingu objekti ja eesmärgiga vastuolus, vt Villiger, M. E. Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden Madalmaad, 2009, lk-d 266–273.

²⁶ Ameerika Ühendriigid esitasid *reciprocal use* reservatsiooni 1975. aastal protokollu ratifitseerimisel, vt ICRC. Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare. Geneva, 17 June 1925. United States of America. 10.04.1975. Reservation made on ratification. – <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-gas-prot-1925/state-parties/us?activeTab=> (02.11.2025).

²⁷ Reservatsioon on keelatud 1997. aasta keemiarelvade keelustamise konventsioonis (art 22), jalaväemiinide keelustamise konventsioonis (art 19) ja 2008. aasta kobarmoonu keelustamise konventsioonis (art 19).

²⁸ Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk 253.

²⁹ Londoni protokoll. Procès-verbal relating to the Rules of Submarine Warfare set forth in Part IV of the Treaty of London of 22 April 1930. London, 06.11.1936. – <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/submarine-warfare-rules-pv-1936/proces-verbal?activeTab=> (01.11.2025).

³⁰ Freedman, L. Whatever Happened to Arms Control? 30.05.2025.

1.1.2 Tänapäevase relvastuskontrolli algus

II maailmasõja ajal arendati väga kiiresti uusi relvasüsteeme ja nende osasid (esimesed raketid, mitmikraketiheitjad, reaktiivlennukid, radarid, arvutid). Riikide kokku lepitud sõjapidamise reeglid ei toiminud olukorras, kus vaenlaseks oli tõeline kurjuse impeerium, kes hävitas tsiviilisikuid industriaal-süsteemaatiliselt ja kelle eesmärk oli vaenlane mitte ainult alistada, vaid totaalselt hävitada. Sellise vaenlase alistamiseks ja sõja lõpetamiseks tuli ka liitlastel laskuda nn totaalse sõja tasemele, kus rünnati ka Saksamaa tsiviilisikuid ja -objekte.

26. juunil 1945 allkirjastati San Franciscos ÜRO põhikiri, järgmine kuu katsetasid Ameerika Ühendriigid tuumarelva – see oli inimkonna suurim relvastusealane saavutus alates püssirohust. Sama aasta augustis kasutasid Ameerika Ühendriigid tuumarelva esimest ja praeguse seisuga viimast korda, et lõpetada sõda Jaapani Keisririigiga. ÜRO põhikirja jõustumine 24. oktoobril 1945 on hetk, mil rahvusvahelise õiguse osaks kujunes lõplikult üldine jõu kasutamise ja sellega ähvardamise keeld.³¹ Usk paberi ehk lepingu tugevusse ei olnud kadunud, kuid selle kõrvale kujunes idee tõsiselt võetavast tuumajõul põhinevast heidutusest.

ÜRO esimene kokku kutsutud Peaassamblee istungjärk lõi oma esimese resolutsiooniga³² komisjoni, mille ülesandeks sai tegeleda probleemidega, mille põhjustas tuumaenergia avastamine. Kaks aastat tööd ja 200 kohtumist hiljem andis komisjon Peaassambleele teada, et töö on seiskunud, kuna laua taha tulnud II maailmasõja liitlased ei suutnud kokku leppida organi töökorralduses. Põhjuseks oli tolleks hetkeks kujunenud vastasseis Ameerika Ühendriikide ja NSVL-i vahel.³³ 1949. aastaks oli kadunud USA tuumamonopolistaatus³⁴, mitu riiki olid alustanud oma tuumaenergia programmidega. Idee tuumaenergia kontrollimisest ja tuumarelvade täielikust keelustamisest muutus ebarealistlikuks. II maailmasõja järgsed aastad aga näitavad, et relvastuskontrolli õiguse peamiseks reguleerimisobjektiks kujunesid tuumarelvad. Tuumarelvade kasutamise õiguspärasuse küsimus on praeguseni keerukas³⁵.

Külm sõda näitas ilmekalt, et heidutus ja rahu, mis põhinevad relvastuskontrollil, tähendavad pidevat tasakaalustamist sõja võimaliku puhkemisega.³⁶ Relvastuse kiire areng tõi lennukite kõrvale juhitvad raketid, tuumarelvale lisandus termotuumarelv, elektroonikatööstus sai

³¹ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri. Art 2(4).

³² ÜRO Peaassamblee resolutsioon 1. Establishment of a Commission to Deal with the Problems Raised by the Discovery of Atomic Energy. 24.01.1946. – [https://docs.un.org/en/A/RES/1\(I\)](https://docs.un.org/en/A/RES/1(I)) (01.11.2025).

³³ Goldschmidt, G. The Origins of the International Atomic Energy Agency. Atomic Energy Authority: Personal Reflections (Vienna: The Agency, 1997). – <https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/magazines/bulletin/bull19-4/19401281219.pdf> (01.11.2025). S.v. The Failure of the UN Atomic Energy Commission.

³⁴ NSVL lõi oma tuumarelva. 1953. aastal loodi NSVL-is maailma esimesed termotuumarelvad.

³⁵ Tuumarelvade kohta vt pikemalt töö III peatükist.

³⁶ Freedman, L. Whatever Happened to Arms Control?

oluliseks sõjapidamise komponendiks, targad juhtimissüsteemid läksid masstootmisesse. Relvastuse arenguga käis kaasas kontroll ehk mõisteti vajadust kokkulepete kaudu hoida rahu.

1962. aasta oktoobris toimunud Kuuba raketikriis tõi Ameerika Ühendriigid ja Nõukogude Liidu väga lähedale totaalsole hävingule, kuid hävingut välditi, misjärel peeti vajalikuks diplomaatiliste kanalite abil pingeid maandada. 1963. aastal allkirjastasid USA, NSVL ja Suurbritannia lepingu, mis keelustas tuumarelvade katsetamise atmosfääris, vees ja avakosmoses.³⁷ 1968. aastani toimusid läbirääkimised NPT lepingu³⁸ osas, mille eesmärk on tagada, et tuumarelvad ei leviks väljaspool viit tunnustatud tuumariiki, et tuumaenergia oleks riikide koostöökoht. 1960. aastatel peeti võidurelvastumise pidurdamiseks oluliseks ka ABM-ide³⁹ ehk ballistiliste raketide tõrjeraketide kasutuselevõtu takistamist; see püüdlus oli suuresti edukas ja kulmineerus 1972. aasta ABM-i lepinguga⁴⁰. Kuna suuremahulisi raketikilpe ei rajatud, loobuti ka tasapisi ründerelvadest. ÜRO egiidi all 1972. aastal koostatud bioloogiliste relvade keelustamise konventsioon⁴¹ oli esimene leping, mis keelustas terve relva kategooria. Bioloogiliste relvade kasutamist piiras küll 1925. aasta Genfi protokoll, kuid konventsiooniga laiendati piiranguid arendamisele, tootmisele ja ladustamisele.

II maailmasõja järel kodifitseeriti õiguslik standard sõjapidamiseks neljas Genfi konventsioonis. Relvastuskontrolli süstemaatika jaoks on kõige olulisem Genfi konventsioonide I lisaprotokoll⁴², mis täpsustab humanitaarõiguse küsimusi rahvusvahelises relvakonfliktis. Vietnami sõja ajal kasutasid konfliktiosalised eriti jõhkraid relvasüsteeme: napalm, kobarpommid ning raskesti leitavate plastikkildudega miinid.⁴³ I lisaprotokoll paneb tugeva aluse relvastuse ehk sõjapidamise vahendite piiramisele. Artikkel 35 sätestab, et konfliktiosalisel ei ole piiramatut õigust valida sõjapidamisviise või -vahendeid, keelatud on kasutada relvi, laskemoona ning sõjatarbeid ja sõjapidamisviise, mille eesmärk on põhjustada liigseid vigastusi või õigustamatuid kannatusi. Artikkel 36 lisab, et uut relva, sõjapidamisviisi või -vahendit kasutusele võttes on riik kohustatud tuvastama, kas selle kasutamine on mõnel juhul või alati keelatud, seda kas lisaprotokolli enda või muu lepingupoolele kohustusliku

³⁷ Katsetuste piiratud keelustamise leping. Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space, and Under Water. US Department of State. Moskva, 10.10.1963. – <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/199116.htm> (02.11.2025).

³⁸ Inglise keeles „Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons“, üldtuntud lühend NPT. Tuumarelvade leviku tõkestamise leping. RT II 1999, 10, 64.

³⁹ Ingl *anti-ballistic missile*. Raketitõrjesüsteemid ehk raketikilbid.

⁴⁰ Täpsemalt töö II ja III peatükis. ABM-i leping. Treaty Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on The Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems. Moskva, 26.05.1972. – <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/101888.htm> (01.11.2025).

⁴¹ Bakterioloogiliste (bioloogiliste) ja toksinrelvade täiustamist, tootmist ja varumist keelustav ning nende hävitamist nõudev konventsioon. RT II 1993, 15, 19.

⁴² 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. RT II 1999, 21, 121.

⁴³ Sõja järel võeti vastu CCW konventsioon, vt Corn, G. S., Watkin, K., Williamson, J., lk-d 256–257.

rahvusvahelise õiguse normiga. Genfi õiguse piirangud on aga üldsõnalised, nii jääb riikide relvajõududele otsustusvabadus määratleda, milline relvasüsteem käib Genfi õiguse keeldude alla ja milliste kasutamine on olukorras lubatav. Seega säilis üldise humanitaarõiguse valguses vajadus reguleerida lepinguliselt ka konkreetseid relvasüsteeme.

1.1.3 Arengusuunad külma sõja lõpus ja 21. sajandi alguses

Külma sõja lõpu alguseks on peetud Reagani administratsiooni 1983. aastal tekkinud ideed laseritel põhinevast kosmoses paiknevast raketikilbist. NSVL proovis programmi mõju vähendada suurema arvu tuumarelvadega, mille tootmisprotsessi maksumus viis NSVL-i kokkukukkumiseni 1991. aastal.⁴⁴ Külma sõda tõestas, et relvastuskontrolli kokkulepped omavad mõju maailma sõjalis-strateegilis stabiilsuse tagajana. Külma sõja lõpu aastatel ja ka järgnenud dekaadil sõlmiti mitu olulist rahvusvahelist lepingut, mille sisuks on nüüdisaegne relvastuskontrolli õigus: 1980. aasta konventsionaalsete relvade konventsioon⁴⁵, 1987. aasta keskmaa tuumajõudude leping⁴⁶, 1990. aasta Euroopa tavarelvastuse piiramise leping⁴⁷, 1991. aasta strateegilise relvastuse vähendamise leping⁴⁸, 1997. aasta jalaväemiinide konventsioon⁴⁹, 2008. aasta kobarmoonade konventsioon⁵⁰.

2001. aasta 11. septembri terrorirünnakud tõestasid, et relvastuskontrolli süsteem ei oma erilist efekti rahvusvahelise terrorismi vastases võitluses.⁵¹ Süsteem põhines just riikide sõlmitud lepingutel ning terroriorganisatsioonid ei olnud lepingutes osalisteks. Siiski ei kadunud püüdlused riikide vahel saavutada edasiminekuid humanitaarses relvastuskontrollis.⁵²

⁴⁴ Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk 25.

⁴⁵ Ingl lüh CCW, vt Ülemäärase kahjustava või purustava toimega tavarelvade kasutamise keelustamise ja piiramise konventsioon. RT II 2000, 8, 44.

⁴⁶ *Intermediate-range nuclear forces*, ingl lüh INF. Vt INF-i leping. Treaty Between The United States Of America And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Elimination Of Their Intermediate-Range And Shorter-Range Missiles. US Department of State. Washington, 8.12.1987. – <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/102360.htm> (23.11.2025).

⁴⁷ Ingl „Treaty on Conventional Armed Forces in Europe“, lüh CFE. Euroopa tavarelvastuse piiramise leping. Pariis, 19.11.1990. OSCE. – <https://www.osce.org/files/f/documents/4/9/14087.pdf> (15.11.2025).

⁴⁸ START leping oli eelkäijaks START 2 lepingule 1993. aastal ja ka hilisemale 2009. aastal Venemaa Föderatsiooni ja USA sõlmitud New START lepingule, vt START leping. Treaty between the United States of America and the Union of Socialist Soviet Republics on Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms (START 1). Washington, 1.06.1990. – https://media.nti.org/documents/start_1_treaty.pdf (23.11.2025).

⁴⁹ Jalaväemiinide kasutamist, varumist, tootmist ja üleandmist keelustav ja nende hävitamist nõudev konventsioon. RT II 2004, 9, 32.

⁵⁰ Kobarmoonade keelustamise konventsioon. Convention on Cluster Munitions. Dublin, 30.05.2008. – https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc_002_0961.pdf (23.11.2025).

⁵¹ Marauhn, T. Verhaltenssteuerung durch Völkerrecht? Perspektiven der rechtlichen Ausgestaltung von Rüstungskontrolle. Sicherheit und Frieden, 2003, Vol. 21, No. 3/4. – <https://www.jstor.org/stable/24232859> (18.10.2025). S.v. „Einführung“.

⁵² MBT ja CCM konventsioonid, vt Wisotzki, S. Humanitäre Rüstungskontrolle im 21. Jahrhundert. JSTOR, 2008. – <http://www.jstor.com/stable/23773900> (12.01.2026).

21. sajandi märkimisväärne leping on TPNW⁵³, mis on tuumarelvade keelustamise asjus kõige kaugemale minev leping. Lepingu osas toimusid enam kui 120 riigi vahel läbirääkimised 2017. aastal, juhtriigiks kujunes Austria. Leping jõustus 22. jaanuaril 2021, kui saavutati 50 liitumisinstrumenti (TPNW art 15). TPNW režiimi eesmärk oli näidata rahvusvahelise üldsuse arvamust, mis puudutab tuumarelvade kasutamist, ja pakkuda vastukaalu kehtivale NPT lepingule. Külma sõja ajal välja kujunenud tuumaheidutuse süsteem ei sobi kokku TPNW lepinguga, nii tekkis selle osas ka elav vastasseis.⁵⁴

Relvastuskontroll on käinud koos tehnoloogiaarengu, uute relvasüsteemide ja nende kasutamisega relvakonfliktis. 21. sajandit iseloomustab rahvusvaheliste relvakonfliktide arvu kasv, pingestades normatiivset süsteemi. Küberdomeeni kiire areng on võimaldanud inimestel arendada uusi relvasüsteeme – tehisintellekt, robotika, simulatsioonitehnoloogiad, kvanttehnoloogiad, kosmose tehnoloogiad, 3-D-printimine. Surmavate relvade tootmine on muutnud lihtsamaks ja kiiremaks – droonid. Kõrgtehnoloogilised relvad on muutunud kallimaks ja väljapoole suurriike kättesaamatumaks. Maailma ühendamine internetikaablite abil on viinud olukorrani, kus rida koodi⁵⁵ võib olla kõige kiirem, nähtamatum ja laastavam relv. Relvasüsteemi uudsus ei välista aga Genfi või Haagi õiguse kohaldatavust.

Selle magistritöö jaoks on 21. sajandi arengud kõige olulisemad. Viimase 25 aasta jooksul on toimunud Ameerika Ühendriikide lahkumine ABM-i lepingust (2001. aastal) ja Põhja-Korea lahkumine NPT lepingust (2003. aastal). Alates Venemaa Föderatsiooni täiemahulisest agressioonist on lahkumised hoogustunud: kokku on varisenud CFE režiim Euroopa julgeoleku tagajana (2023. aastal); Leedu väljus CCM-i konventsioonist (2024. aastal); viis riiki on väljunud MBT lepingust (2025. aastal). 2026. aasta seisuga on lõppenud külma sõja aegne bilateraalne tuumakontroll Venemaa ja USA vahel – viimane leping kaotas kehtivuse 2026. aasta veebruaris. Need näited annavad aluse käsitleda eraldi relvastuskontrollilepingutest lahkumist, seda süsteemis, mis on eespool nähtuvast kestnud kaua, kus rikkumisi on ajalooliselt esinenud, kuid esimesed riikide lahkumised on toimunud viimasel veerandsajandil.

⁵³ UN. Treaty Collection. Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons. – https://treaties.un.org/doc/Treaties/2017/07/20170707%2003-42%20PM/Ch_XXVI_9.pdf (9.02.2026).

⁵⁴ Lepinguga liitudes peakisid NATO riigid, kes praegu majutavad heidutusena USA tuumarelvi, relvad eemaldama. Sõjaaegne tuumarelvade jagamine NATO liikmesriikide vahel oleks välistatud (keelud art 1c ja art 1d), vt Myjer, E. P. J., Marauhn, T. Research Handbook on International Arms Control Law, lk 237.

⁵⁵ Esimene näide on tõenäoliselt USA Luure Keskagentuuri (CIA) välja arendatud arvuti viirus Stuxnet, mis tuvastati 2010. aastal ja oli kasutusel Iraani tuumaprogrammi arendamise pidurdamisel, vt Mohn, E. Stuxnet. EBSCO, 2023. – <https://www.ebsco.com/research-starters/computer-science/stuxnet> (15.12.2025).

1.2 Relvastuskontrolli õiguse mõisted ja nende eristamine

Eespool nähtuvalt pole relvastuskontroll kaotanud oma relevantsust ka nüüdisaegse maailmakorra valguses. Aja jooksul on kasutatud erinevaid mõisteid, mis tähistavad relvastuse piiramist. Magistritöö uurimisobjekti määratlemiseks avab töö alljärgnevad olulised mõisted.

Mõiste „relv“ alla mahub seadeldis, süsteem, moon, platvorm või varustuse osa, mida kasutatakse, mis on mõeldud kasutamiseks või millega on võimalik rakendada ründavat või kaitsvat võimekust ehk sõjalist jõudu. Kasutuse tagajärg on enamasti vigastus või kahju vaenlasele relvakonfliktis. Mõiste hõlmab nii konventsionaalsed kui ka mittekonventsionaalsed relvad. Seega on relvastuskontrolli õiguse reguleerimisobjekt oma olemuselt väga lai. Relva mõiste alla mahub ka küberrünnakute läbiviimise tehnoloogia.⁵⁶ Tehnoloogiaarengu vaates on relvastuskontrolli õiguse osaks arvestav üldistamine ehk lepingud ei tegele üksiku muutuva igakordse reguleerimisega, vaid toodud keelud on teadlikult loodud piisavalt täpse ja samal ajal üldisena, et leppe püüdlus ei aeguks. Näiteks ei ole mõtet keelata keemiarelvana konkreetseid aineühendeid, vaid kategoriseerida need ja keelata üldistust arvestav kasutus sõjapidamise juures. Relvastuskontrolli mõiste katuse alla mahub ka desarmeerimine ehk reguleerimisobjekt hõlmab ka vahendi kasutaja ehk inimese – riigi relvajõudude liikme ehk sõduri.

Kontroll kui tegevus võib hõlmata täieliku relva keelustamise ehk eelkõige selle kasutamise riikidevahelises relvakonfliktis, aga ka piirangud relvade arendamisele, katsetamisele tootmisele ja ladustamisele. Kontrolli ulatus on relvastuskontrolli lepingutes väga erinev. Nii võib kontroll minna kaugemale ja hõlmata ka tootmise lõpetamist, varude hävitamist ning relvade transpordi reguleerimist.⁵⁷ Leping võib seada üles rahvusvahelise organisatsiooni kontrolli all olevaid ekspordikontrolle ja kohustada riiki võtma siseriiklikke meetmeid, et kontrolli tagada. Kõrvuti kontrolli mõistega kasutatakse terminit „verifitseerimine“.⁵⁸ Kontroll on seega lepingulise kohustuse jõustamine.

Relvastuskontrolli õigus on eristatav osa rahvusvahelisest õigusest, riigisiseseid piirangud ei ole rahvusvahelise õiguse osaks. Õigus loob õigustatud eelduse siduvusest, seega ei kuulu selle alla mittesiduvad poliitilised avaldused või muud riikidevahelisi õiguslikke kohustusi mitteteketavad instrumendid. Õiguslikult siduva lepingu saavutamine on aga relvastuskontrolli alguspunkt, edu saavutamist toetavad ka mittesiduvad mehhanismid.

⁵⁶ Tarkvara, vt Schmitt, M. N. Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Operations. Cambridge University Press, Cambridge Ühendkuningriik, 2017. S.v. The Law of Cyber Armed Conflict. Rule 103, lk 452.

⁵⁷ Süsteemi osaks on ajalooliselt kujunenud just laiapindne keelurežiim, vt Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk 107.

⁵⁸ Tuzmukhamedov, B. Legal Dimensions of Arms Control Agreements. An Intordutory Overview. 2014. aasta kursus, Haagi Rahvusvahelise Õiguse Akadeemia, lk-d 333 ja 410.

Desarmeerimine või ka maharelvastumine hõlmab kitsamalt just relvastuse või ka armee osalise⁵⁹ või täieliku⁶⁰ vähendamise. Õiguskirjanduses on piir relvastuskontrolli ja desarmeerimise vahel ebaselge ja suuresti hõlmavad relvastuskontrolli käsitlused ka desarmeerimise. Mõiste alla mahuvad ka mittekonventsionaalsete relvade käsitlused.⁶¹ Enamasti on desarmeerimisel oluline mitte konkreetse relvakategooria õiguspärasus, vaid relvade arv, nende paigutuse läbipaistvus ja strateegiline stabiilsus.

„Leviku tõkestamine“ on kõige uuem valdkonnas kasutatav termin⁶², mis on valdkonna kirjanduses kasutusel alates 1990. aastast. Eristamistegur relvastuskontrolli õigusest on konventsionaalsete relvade mittehõlmamine.⁶³ Tuntuim leviku tõkestamise leping on NPT.

„Relvastuskontroll“ on neist kõige laiem⁶⁴ mõiste. See hõlmab piiranguid relvade ja armeede arvule ning tüübile, nende paigutamisele või keelamisele ning ka sellele, kuidas relvasüsteeme tohib kasutada või millal nende kasutamine on piiratud.⁶⁵ Mõiste hõlmab kõiki rahvusvahelise õiguse allikaid, mille objekt ja eesmärk on piirata või keelata nii konventsionaalsete kui ka mittekonventsionaalsete relvatehnoloogiate edasine arendamine, omandamine ja levitamine.⁶⁶ Relvastuskontrolli eesmärk on rahu ja julgeoleku tagamine. Seega hõlmavad relvastuskontrolli lepingud ka kommunikatsioonifoorumite ülesseadmist, üldise riikidevahelise eesmärgipärase koostöö toetamist, kohustuste täitmismehhanisme ja vaidluste lahendamise küsimusi.⁶⁷

1.3 Relvastuskontrolli õiguse koht õigussüsteemis

Relvastuskontrolli õiguse puhul on tegemist klassikalise osaga rahvusvahelisest avalikust õigusest ehk õigusvaldkonnaga, mis uurib just riikide ja nende juhtorganite rolli õigusruumi kujundamisel ja praktikat riikidevaheliste lepingute sõlmimisel. Valdkonna ajalooline osa on olnud ka kõik sõjaga seonduvad küsimused ehk sõjamodaliteedid.

⁵⁹ Armee vähendamise juures võib üks lepingus ette nähtud meede olla sõjaliste haridusasutuste arvu piiramine, vt Tuzmukhamedov, B., lk 332.

⁶⁰ Täieliku vähendamise või osalise territoriaalse vähendamise korral on võimalik rääkida ka demilitariseeritud tsoonidest. Tuntud näide on Lõuna- ja Põhja-Korea piiriala. Demilitariseeritud tsoon ehk *demilitarized zone*, ingl lüh DMZ. Täpsemalt III peatükis.

⁶¹ Näiteks tuumarelvade vabad territooriumid või ka tuumarelvade vabad domeenid. Kuu ja teiste päikesesüsteemi planeetide kohta on 1966. aasta leping, mille artikkel 4 keelab tuumarelvade orbiidile paigutamise, vt Joyner, D. H. Arms Control Law (The International Law of Peace and Security), lk xii.

⁶² Ingl *nonproliferation*.

⁶³ Joyner, D. H., lk xii.

⁶⁴ Ingl *arms control*. Kasutusel on valdkonna katusmõistena, mis hõlmab eespool toodud valdkonnad. ÜRO põhikiri kasutab mõistet „relvastuse reguleerimine“, ingl *regulation of armaments*, vt Art 11.

⁶⁵ Blacker, C. D., Duffy, G. International Arms Control. Issues and Agreements, lk 3.

⁶⁶ Joyner, D. H., lk xii.

⁶⁷ Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk 300.

1.3.1 Relvastuskontrolli õiguse subjekt

Relvastuskontrolli õiguse objektiks on oluline riikide suveräänsuse väljendus ehk nende sõjaline jõud, hõlmates võimekust ennast kaitsta ja tagada riigi julgeolek. Nii on rahvusvahelise relvastuskontrolli õiguse peamiseks subjektiks just riik. 19. sajandi keskpaigast lisandusid valdkonda osalise subjekti staatusesse ka rahvusvahelised organisatsioonid. Olulisel kohal on 1863. aastal asutatud Rahvusvaheline Punase Risti Komitee.⁶⁸

II maailmasõja järel loodud Ühinenud Rahvaste Organisatsioon ning loodud Peaassamblee⁶⁹ ja Julgeolekunõukogu⁷⁰ said rolli relvastuskontrolli õiguse kujundamisel. Julgeolekunõukogu struktuur ei toeta tulenevalt alaliste liikmete vetoõigusest tähenduslikku relvade piiramist. Nii kandus roll peamiselt Peaassambleele.⁷¹ Julgeolekunõukogu on olnud edukam tuumarelvade reguleerimisel ning nii saavutati 23 aastat pärast tuumarelvade väljatöötamist edusamm NPT lepingu kujul. Olgugi et tuumarelvade levik on jätkunud, on leping siiski pidurdanud olulisel määral relvade levikut, ent relvadest loobumine on olnud siiski tagasihoidlik.⁷²

Relvastuskontrolli lepingud võivad üles seada ka rahvusvahelisi organisatsioone, mille olulisus tuleneb regionaalsete kommunikatsiooni ja läbirääkimiste foorumi⁷³ loomisest. Nende roll on ka sõlmitud lepingu täitmise üle järelevalve teostamine ja uute regulatsiooniettepanekute tegemine. Ühegi organisatsiooni puhul ei saa jaatada täissubjektsust, vaid tegemist on riikidele tuge pakkuvate ekspertfoorumitega. Relvastuskontrolli kontseptsioon eeldab koostööd riikide vahel, kes võivad olla üldjuhul teineteise suhtes vaenulikult meelestatud, muutes kokkulepete saavutamise julgeoleku kaalutlustel tundlikuks. Õiguse osas läbirääkimine on keerukas nii riikide arvu kui ka nende jagunemise tõttu rahvusvahelistesse organisatsioonidesse. Pealtnäha ei pruugi organisatsioon omada otsest seost relvastuskontrolliga, kuid riikidele on relvastuskontrolli puhul kaalul ülioluline suveräänsusküsimus, nii otsitakse oma huvide kaitseks võimalusi kõigist foorumitest.⁷⁴

⁶⁸ Crawford, J. Brownlie's Principles of Public International Law. 9. tr. Oxford University Press, Oxford Ühendkuningriik, 2019. S.v. Development of the Law of Nations.

⁶⁹ ÜRO Peaassamblee all käib iga aasta koos ka Esimene Komitee, mille vastutusalad on desarmeerimine ja rahvusvaheline julgeolek, vt Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri. Art 11.

⁷⁰ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri. Art 24(1) – JN-i roll kui peamine vastutaja rahvusvahelise rahu ja julgeoleku eest –, art 25 – JN-i ülesannete täitmiseks anti otsustele siduv ja kohustav jõud –, art 26 – kui otsene relvastuskontrollialane volitusnorm.

⁷¹ ÜRO esimese desarmeerimiskomisjoni moodustamist juhtis Peaassamblee. Komisjoni roll on olla relvastuskontrolli ekspert. Samuti on just Peaassamblee koos erikomisjonide ja töörühmadega juhtinud pingutusi relvastuse piiramisel, nt keemia- ja bioloogiliste relvade piirangud, vt Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk-d 593–595.

⁷² Tänu NPT-le loovutas oma tuumarelvad nt Lõuna-Aafrika Vabariik, vt *ibid.*, lk-d 598–599.

⁷³ Nn ÜRO harta VIII ptk organisatsioonid, vt Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri. Artiklid 52 kuni 54.

⁷⁴ Hathaway, O. A. Shapiro, S. J. Might Unmakes Right. The Catastrophic Collapse of Norms Against the Use of Force. 24.06.2025.

1.3.2 Relvastuskontrolli õiguse liigitus rahvusvahelises avalikus õiguses

Relvastuskontrolli õigus liigitub kõige paremini rahu ja julgeoleku õiguseks ja mitte sõja õiguseks.⁷⁵ Sõja õigus reguleerib sõjapidamist ehk õiguse objektiks on sõjapidamise viisid, kaitstud isikud, lubatud sihtmärgid ehk tasakaal inimsuse ja sõjalise vajaduse vahel. Rahu ja julgeoleku õiguse eesmärk seevastu on konflikti ärahoidmine ja konflikti puhkemisel taas rahu saavutamine. Seega kattuvusala valdkondade vahel siiski on. Relvastuskontrolli õigus hõlmab nii *ius in bello* ehk „sõjapidamise õiguse“ kui ka *ius contra bellum*’i ehk „õiguse sõja vältimiseks“. Rahu on kõige kergem defineerida negatiivse definitsiooni kaudu ehk rahu on sõja puudumine.⁷⁶ Julgeolek on aga keerulisem mõiste. Objektiivse käsitluse puhul on julgeolek midagi, mille tagamine on ÜRO Julgeolekunõukogu⁷⁷ ülesanne. Relvastuskontrolli kontekstis lähtutakse just militaarjulgeolekust või riigi julgeolekust.

Riigi julgeoleku osaks ei ole ainult relvakonflikti vältimine riikide vahel kokkulepitud relvastuspiirangute kaudu, vaid kommunikatsioon ehk diplomaatilise kanalite loomine. See osa relvastuskontrollist tagab, et kõige olulisema ja nõudlikuma kommunikatsiooni-vajaduse korral ehk konflikti eel ja ajal on riikidel turvaline kanal, kus infot vahetada. Kanaliks võib olla füüsiline telefoniliin või rahvusvaheline organisatsioon, kus riikide esindajad kohtuda saavad.⁷⁸

1.3.3 Relvastuskontrolli õiguse allikad

Rahvusvaheline relvastuskontrolli õigus põhineb *ius dispositivum*’il ehk läbiräägitavatel rahvusvahelise lepinguõiguse normidel. Tähtsaim element on nende siduvus lepingu pooltele ehk Viini rahvusvahelise lepingute õiguse konventsiooni (VCLT⁷⁹) artiklis 26 kodifitseeritud rahvusvahelise tavaõiguse reegel *pacta sunt servanda*. VCLT artikkel 34 järgi on lepingu täitmine kohustuslik selle osalisriigile. Peamine õigusallikas ei ole üllatuslik, kuna leping võimaldab riikidel säilitada võimupositsiooni ja üksikasjalikult kokku leppida riikide vajadustes ja piirangute ulatuses. Läbirääkimisprotsess on tundliku reguleerimisobjekti tõttu üldjuhul kõrgeima taseme riigisaladus: protsess hõlmab eksperthinnanguid ja sõjalise võimekuse tervikülevaateid ning avalikuks tulek ohustab riigi suveräänsust ja julgeolekut.⁸⁰

Rahvusvahelises lepinguõiguses tunneme nii bilateraalseid ehk kahe riigi vahel sõlmitud lepinguid kui ka multilateraalseid ehk mitme riigi vahel sõlmitud lepinguid. Peamine siht on

⁷⁵ Joyner, D. H., lk ix.

⁷⁶ Myjer, E. P. J., Maruhn, T., lk 3.

⁷⁷ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri. Art 24(1).

⁷⁸ Kommunikatsiooni olulisuse kohta konflikti korral, vt Schelling, T. C. *Arms and Influence*. Yale University Press, Connecticut Ameerika Ühendriigid, 1966. S.v. „The Diplomacy of Ultimate Survival“, lk-d 190–220.

⁷⁹ Rahvusvahelise tavaõiguse kodifitseering ja rahvusvahelise lepinguõiguse üldnorm. Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon. 22.05.1969. RT II 2007, 15.

⁸⁰ Myjer, E. P. J., Maruhn, T., lk 14.

lepinguga tugevdada bi- või ka multilateraalset julgeolekut. Bilateraalne relvastuskontrolli leping on iseloomulik kahe vaenlase vaheliste kokkulepete puhul, mis olid väga levinud külma sõja ajal. Multilateraalsed lepingud on eelistatud, kui piirang hõlmab enam levinud konventsionaalseid relvasüsteeme ja piiranguga on võimalik kindlustada globaalset julgeolekut. Multilateraalse lepingu jõustumine võib aga võtta kauem aega. VCLT artiklid 14 ja 18 teadvustavad seejuures osalisriikide ratifitseerimisprotsessi võimalikku vajadust, kuid seovad lepingu osalise allkirjastamise hetkest selle sisu ja eesmärgiga ka enne selle jõustumist. Nii näiteks ei või riik, kes on allkirjastanud desarmeerimislepingu, mis kohustab armeed vähendama, enne selle lõplikku jõustumist armeed suurendada.⁸¹

Rahvusvahelise relvastuskontrolli liigituse juures on lähtutud ka relvakategooriast – tavapärane on jaotada relvastuskontrolli instrumente konventsionaalseteks ja mittekonventsionaalseteks lepeteks. Konventsionaalse relva kahjustav toime tuleneb tavapärasest kineetilisest mõjust ehk plahvatusel, põletusel. Mittekonventsionaalsete relvade puhul tuleb kahjustav mõju keemilisest, bioloogilisest või ka radioaktiivsest ehk tuumaenergeetilisest toimest. Mittekonventsionaalseid relvi käsitletakse tihti ka massihävitusrelvade⁸² katusmõiste all.

Leping üksi ei muuda veel reaalsel relvade arvu või kasutust. Selleks peavad olema lepingus kokku lepitud toimivad järelevalve- ja täitmismehhanismid ehk kohapealsed inspeksioonid ja reaalsed relvade hävitamised. Ka pooltevaheliste tülide lahendamine on lepingutes enamasti reguleeritud. Bilateraalsest lepingust tuleneva konflikti viimine multilateraalse otsustusorgani ette võib aga olla pooltele ebasobiv. Nii on kohtupraktikat valdkonnas vähe. Lepingurikkumise hinna muudab kõrgemaks ka võimalik lepingus kokku lepitud reageeriv inspeksioon, aga ka tekkinud kahju hüvitamine. Rahvusvahelise relvastuskontrollilepingu sõlmimine ja ratifitseerimine on alles relvastuskontrolli stardipunkt, reaalne positiivne muutus riikide julgeoleku olukorras ja julgeoleku tagamine ajas on relvastuskontrolli tegelik proovikivi.⁸³

⁸¹ Villiger, M. E. Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties, lk-d 245–253.

⁸² 1948. aastast kasutusel, ingl *weapon of mass destruction*, lüh WMD, vt Fleck, D. The Handbook of International Humanitarian Law, lk 153.

⁸³ Marauhn, T. Verhaltenssteuerung durch Völkerrecht? Perspektiven der rechtlichen Ausgestaltung von Rüstungskontrolle. – <https://www.jstor.org/stable/24232859> (18.10.2025). S.v. „Effektivitätsprobleme“ ja „Internationale Sicherheit durch Völkerrecht“.

1.3.4 Rahvusvaheline tavaõiguse relvastuskontrolli õiguse allikana

Humanitaarõiguse rahvusvahelise tavaõiguse reeglid piiravad relvade kasutamist kolme põhiprintsiibi järgi.⁸⁴ Esiteks on eristamine⁸⁵ ehk kas sõjapidamisvahend võimaldab eristamist tsiviilisiku ja kombatandi vahel. Näiteks on probleemne maamiini võime eristada. Teiseks on proportsionaalsus⁸⁶ ehk nii rünnak kui ka rünnakus kasutatav vahend peab arvestama sõjalist eesmärki ja kaaluma võimaliku kahju ulatust kaitstavale tsiviilelanikkonnale. Põhimõtte valguses on probleemne tuumarelvade kasutus, kuna tõenäosus, et rünnaku tagajärg on ebaproportsionaalne kahju riigi tsiviilelanikkonnale, on suur. Kolmandaks on sõjaline vajadus⁸⁷ ehk legitiimne eesmärk on vaenlase võitmine. Nii on vaenlasele kahju tekitamine relvakonfliktis õiguspärane, kuid silmas tuleb pidada humanitaarõiguse süstemaatikat ning anda õiguspärasuse kohta hinnang, kaaludes kõiki humanitaarõiguse reegleid. Riigi tegevuse ja tegevuses kasutatavate vahendite hindamisel on üks alus rahvusvaheline humanitaarõigus.

ICRC hinnangul on osa relvastuskontrolli ehk lepinguõiguse normidest kujunenud tavaõiguse osaks.⁸⁸ Selliselt ei pea riik seotud olemiseks ratifitseerima ühtegi õigusakti, vaid piisab sellest, et riikide üldine praktika on tunnustatud õigusnormina.⁸⁹ Tavaõiguse normide osaks on ka *ius cogens* normid ehk üldise rahvusvahelise õiguse imperatiivsed normid, millest kõrvalekaldumine on keelatud (VCLT artikkel 53). Nende normide hulka kuuluvad jõu kasutamise keeld, inimõiguste kaitse põhimõtted, genotsiidikeeld ja ka rahvusvahelise humanitaarõiguse raske rikkumise keeld.⁹⁰ Kehtivus *erga omnes* kohustab kõiki subjekte ja kõigi rikkumised on kõigi subjektide poolt tuvastatavad.⁹¹ Relvastuskontrollilepingute osaks olevad keelud ei ole aga igakordselt vaadeldavad kui *ius cogens*. Tervikuna ei saa jaatada ka üldise desarmeerimise kohustuse⁹² olemasolu ning õiguslikult tähendab see vajadust tugineda lepinguõigusele.

⁸⁴ Fink, U. Gillich, I. Humanitäres Völkerrecht. 1. tr. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2023, lk-d 121–147, s.v. „Verbotene Mittel der Kriegsführung”.

⁸⁵ Ingl *distinction* ja sks *Unterscheidungsgebot*.

⁸⁶ Ingl *proportionality* ja sks *Verhältnismässigkeit*.

⁸⁷ Ingl *military necessity* ja sks *Die militärische Notwendigkeit*.

⁸⁸ Tavaõiguseks on peetud keemia ja bioloogiliste relvade kasutamise keelamist, vt Henckaerts, J.-M., Doswald-Beck, L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules. ICRC. Cambridge University Press, Cambridge, Ühendkuningriik, 2009. S.v. General Principles on the Use of Weapons.

⁸⁹ Rahvusvahelise Kohtu statuut. RT II 1996, 24, 95. Art 38(1)(b).

⁹⁰ Rahvusvaheline Kohus. Kohtuotsus (Case Concerning the Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited). 05.02.1970. – <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/50/050-19700205-JUD-01-00-EN.pdf> (02.11.2025), p 34.

⁹¹ *Ibid.*, p-d 34 ja 35.

⁹² Rahvusvaheline Kohus. Kohtuotsus (Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua. Nicaragua vs. USA.) 27.06.1986. – <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf> (09.02.2026), p 269.

1.4 Relvastuskontrolli õiguse tunnused ja seos lepingutest lahkumisega

Relvastuskontroll on eripärane õigusvaldkond, mitte üldine humanitaarõigus.⁹³ Võrreldes teiste rahvusvahelise avaliku õiguse reguleerimisobjektidega on relvastuskontroll keskmisest enam politiseeritud. Normatiivsuse ja realismi vaheline pingestus on süsteemi olemuslik osa – raske on jääda vaenlase rikkumise korral lojaalseks lepingulisele kohustusele. Rahu ja julgeoleku õiguse eesmärk on lepinguga piirata hävingut, et kergemini jõuda püsiva rahuni. Reaalne konflikt tähendab aga usalduse kaotust ja kaost, kus lepingust kinni pidamine on raskendatud. Relvastuskontrolli toimimine eeldab, et riigid tajuvad relvastumist kui koormat ning relvastumise pidurdamine ja konflikti vältimine on vastastikune julgeolekuhuvi. Juhul kui eeldused pole täidetud ja riik on valmis tegema suuri kulutusi, rikkuma lepingulisi kohustusi ja soovib pidada ideoloogilist territoriaalsõda, kontrolli stabiliseeriv mõju nõrgeneb.

Kuna õiguse objekt on riikide relvastus, siis võib piiramine väljenduda riigi enesekaitsevõime vähenemises ja suveräänsuse õhenemises. Seda eriti asümmeetrilise seotuse korral, mis relvastuskontrolli õiguse peamiselt lepingulise iseloomu tõttu on levinud. Õiguse objekt – üldstatult riikide sõjaline jõud, kuid objektiks võib olla ka üksiku relvasüsteemi üks element – on väga keerukas. Hea normiloo eeldab väga head arusaama relvasüsteemidest ja kiiresti arenevast tehnoloogiast. Vajalik on ka võime analüüsida riigi armeede ehk sõjalise inimvara korraldust. Valdkonna keerukuse arvestamata jätmisel ei pruugi õiguslik piirang olla reaalsesse ellu ülekantav ja soovitatav tulemus, milleks on poolte vastastikune julgeolek, jääb saavutamata. Ülereguleeritud objekt võib tuua kaasa normist kinnipidamise asendumise rikkumisega.

Kui rahvusvahelisel lepinguõigusel põhinev relvastuskontroll ei saavuta vähemasti senise julgeoleku taseme hoidmist, on võimalik riikide *de iure* või *de facto* süsteemist lahkumine. Riikide subjektiivne arusaam oma julgeolekuolukorrast mõjutab relvastuskontrolli õiguses osalemist olulisel määral. Lahkumine relvastuskontrolli lepingutest on muutunud relevantseks viimase 25 aasta jooksul, kuid üldiselt on riikide lahkumine rahvusvahelisest lepingust isegi tavapärane osa lepingu elukaarest.⁹⁴ Lepingus on enamasti toodud eraldi denonsseerimisklausel, mis seab tingimused lepingust lahkumisele.⁹⁵ Lahkumine mis tahes lepingust on üldjuhul samm, mis tähendab kogu lepingulisest režiimist loobumist ja seeläbi

⁹³ Humanitaarõigus kui alusnorm, millest relvastuskontroll lähtub. Tsiviilisikute kaitse ja nende eristamine kombatandist, mis on osaks tavaõigusest ja üle kinnitatud Genfi I Lisaprotokolli art 48; ebainimlike kannatuste vältimine Haagi art 23(e) ja Genfi I Lisaprotokoll art 35(2) ja; üldine humaansus Genfi õiguse ühine artikkel 3.

⁹⁴ Riikide lahkumisi multilateraalsest lepingust on alates 1975. aastast toimunud iga 10 päeva tagant, vt Helfer, L. R. Exiting Treaties. Virginia Law Review 91, november 2005 – https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2653&context=faculty_scholarship (10.03.2026), lk 1608.

⁹⁵ Denonsseerimisklausel VCLT art 54(a) tähenduses, vt Villiger, M. E. Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties, lk-d 683–685.

lõpeb riigi seotus kõigi lepinguliste kohustustega.⁹⁶ Lahkumine ei vabasta riiki tavaõiguse kohustustest. Nii ei vabane riik normatiivsusest, vaid jääb seotuks kõige olulisemate reeglitega, mis põhinevad rahvusvahelise kogukonna õigusteadvusel.

Rahvusvahelises õiguskirjanduses⁹⁷ on riikide lahkumise mõistmiseks kasutatud Albert O. Hirschmani klassikalist *exit, voice, loyalty*⁹⁸ teooriat. Hirschmani mudel ei ole loodud rahvusvahelise õiguse või relvastuskontrollirežiimide analüüsimiseks. Tegemist on üldise sotsiaalteadusliku analüütilise raamistikuga, mis kirjeldab, kuidas erinevate majanduslike ja poliitiliste – relvastuskontrolli puhul ka sõjaliste – organisatsioonide liikmed reageerivad süsteemi toimimise halvenemisele. Mudeli järgi on riigil võimalik lepingu toimimisele või halvenemisele reageerida kolmel viisil. Esiteks, püüdes süsteemi mõjutada selle osalisena suunas, mis arvestab riigi huvidega (*voice*). Riik saab relvastuskontrolli süsteemis ära kasutada lepinguga loodud eriorganisatsiooni ja seal tehtavaid avaldusi, et suunata rikkuja õigusest kinni pidama või kujundada teiste riikide positsioone rikkuja osas. Teiseks, jääda lepingule truuks ehk kohaneda ka muutuvate tingimustega ilma lepingust loobumiseta (*loyalty*). Nii võib riik ühe riigi relvastuspiirangute rikkumiste või agressiivse käitumise tulemusena toimuvat julgeolekuolukorra halvenemist arvestada lubatud relvasüsteemide juurde hankimisel, kuid jätkata lepingulisest kohustusest kinnipidamist. Selline lojaalsus ei pruugi aga toimida olukorras, kus leping loob absoluutse keelurežiimi relvasüsteemi osas, mille riik hindab hiljem ümber ülioluliseks tähendusliku enesekaitse ja heidutuse tagamisel tulenevalt selle sõjalisest efektiivsusest. Kolmandaks, riik võib muutustele reageerida lepingust lahkumisega (*exit*). Lahkumine ja lahkumisega ähvardamine võib võimaldada riigil suurendada oma mõjuvõimu ja aidata saavutada oma tahet. Riik võib kasutada oma lahkumisõigust, et kritiseerida ja pakkuda lahendusi, mis tagaksid riigi huvide kaitse – uus leping või lepingu muutmine ehk *exit* võib olla riigile vahend, millega suurendada *voice*'i. Lahkumine erinevalt lepingu rikkumisest on avalik ehk riik teavitab teisi osalisriike oma plaanist lahkuda. Teavitamise osaks saab olla kehtiva lepinguga rahulolematuse väljendamine. Lahkumisest märku andmine loob riigile kõlapinna ehk avalik teavitamine pöörab ka teiste osalisriikide tähelepanu lahkuva riigi selgitustele. Riik võib kasutada õigust lahkuda ka üldise poliitilise signaali saatmiseks, et väljendada oma suhtumist kehtiva rahvusvahelise õiguse ja selle võime osas riiki mis tahes viisil piirata ehk kasutada seda vahendina oma suveräänsuse näitamiseks.

⁹⁶ Üldjuhul pole riigil võimalik valida sätte täpsusega lepingulisi kohustusi, millest riik lahkuda soovib. Valiku võimaldamine võiks luua paindlikkust, kuid muudaks lepingu efekti sisutuks. Üldreeglina toimub lahkumine VCLT art 44 järgi kogu lepingulisest režiimist, vt *ibid.*, lk-d 562–567.

⁹⁷ Sellise käsitluse võtab omaks Helfer, vt Helfer, L. R. *Exiting Treaties*, lk 1584.

⁹⁸ Teooria järgi käituvad riigid, ettevõtted ja inimesed toimuvatele muutustele sarnaselt, vt Hirschman, A., O. *Exit, Voice and Loyalty. Responses to decline in firms, organizations, and states*. Harvard University Press, Cambridge, Ameerika Ühendriigid ja London, Ühendkuningriik, 1970.

Ajalooliselt on riigid valinud lepingulise kohustuse rikkumise, kuid üldise rahvusvahelise õiguse tugevnemisega ja lepingu rikkumise hinna kallinemisega on muutunud relevantseks just lahkumine. Denonsseerimisklausli olemasolu lepingus muudab lahkumise riigi tööriistaks, mis võimaldab arvestada julgeolekualaste muutustega. Lahkumisele, ka õiguspärasele, on õigustatud tugev reaktsioon teiste riikide poolt. Pidades aga kinni enamasti minimaalsetest protseduurireeglitest ehk denonsseerimisklauslis toodust ja esitades mõistetavaid selgitusi, on lahkumine õiguspärane samm, millele ei järgne õiguslikke sanktsioone ega riigivastutust.⁹⁹ Samas ei ole välistatud, et õiguspärane lahkumine toob kaasa poliitilist mõjutust teiste riikide poolt. Relvastuskontrolli puhul võib lahkumise süstemaatika, näiteks denonsseerimisklausli sõnastus, mängida olulist rolli riikide lepinguliste kohustustega sidumisel, tagades reservatsioonide keelu ajastul julgeolekukaalutluste toetamiseks vajaminevat paindlikkust, mille teadvustamine toetab riigi liitumist. Liitumine lepinguga, mille denonsseerimisklausel on restriktiivne, võib aga näidata, et liituv riik võtab lepingulist kohustust ja sellega seotust tõsiselt.¹⁰⁰ Poliitilises süsteemis võimaldab lahkumine saavutada ka muid riigile olulisi eesmärke, näiteks suunata ajutiselt tähelepanu mõne agressiivse riigi käitumisele, mis ei pruugi pealtnäha olla seotud ka konkreetse lepinguga. Seejärel ei ole välistatud, et riik liitub lepinguga hiljem uuesti. Näiteks kui riik suudab oma lahkumisavaldusega saavutada lepingu muutmise või eksistentsiaalne oht möödub. Nii võib leida, et *exit* relvastuskontrollilepingust on riigi huvide kaitseks tugev vahend, mille kasutamine võib seisneda mitme huvi tagamises.

Läbirääkimised riikide vahel on suuresti salajased tulenevalt tundlikust reguleerimisobjektist. Seega ei ole valdkonna puhul tavapäraselt võimalik normi tõlgendamiseks kasutada riikide lepingu ettevalmistamismaterjali ja muid asjaolusid¹⁰¹, kuna konverentside ja riikide kohtumiste protokollid on salajased. Piiratud läbipaistvus raskendab normide tõlgendamist ning lepingutest lahkumise põhjenduste õiguslikku hindamist.

1.5 Kuidas hinnata relvastuskontrolli lepingut?

Eespool toodu pinnalt on võimalik välja tuua relvastuskontrolli õiguse põhiküsimused, mis eripärase normiloome puhul iga kord hindamist vajavad. Autor lähtub nendest järgmise peatüki koostamisel, mis käsitleb lepinguid, mille osas on riigid langetanud lahkumisotsuse.

1. Mis on regulatsiooni ajend?

⁹⁹ Helfer, L. R. *Exiting Treaties*, lk-d 1586–1591.

¹⁰⁰ *Ibid.*, lk 1591.

¹⁰¹ VCLT art 32 annab õigusjõu taustamaterjalile küsimustes, kus art 31 järgne tõlgendamine on ebaselge.

Lepingu õigusajalooline eellugu ehk miks on relva piiramine ette võetud? Näiteks eelnenud relvakonflikt, mis demonstreeris piirangu vajadust, või kodanikuühiskonna liikumiste surve. Kas leping täiendab ja konkretiseerib olemasolevaid piiranguid või loob täiesti uue süsteemi?

2. Kes on lepingu osalised?

Relvastuskontrolli lepingu mõju tuleneb VCLT artiklist 34 ehk kas riik on lõpuni viinud protsessi, mis on vajalik siduva kohustuse tekkeks. Lepingu kehtivust võib mõjutada osalisriikide arv. Tugevalt poliitilises õigussüsteemis võib konkreetne liikmelisus liitumishuvi oluliselt mõjutada. Osalisriigi sõjaline jõud ei mõjuta aga lepingu õiguslikku siduvust.

3. Milline on lepingu ülesehitus ja sisu?

Milline on lepinguline kohustus ja piirang? Kas piirang mõjutab riigisisest kasutust? Kuidas on määratletud reguleerimisobjekt?

4. Kas leping loob ka täitmis-, muutmis-, järelevalve- ja vaidluste lahendamise mehhanismid?

Lepinguline keeld üksi ei too kaasa tegelikku mõju, oluline on üles seada lepingu täitmisinstrumendid. Lepingu muutmine toetab süsteemi paindlikkust ja riikide osalust. Poolte julgeoleku tagamiseks on oluline luua järelevalvemehhanism, mis tagab omavahelist usaldust. Riik on valmis osalema lepingus, mis näeb ette relvastuse piiramise, ainult siis, kui riigil on kindlustunne, et ka teised, riigi julgeolekuvaates olulised osalisriigid, kohustusi täidavad. Kasutusejärgsed ohvriabi mehhanismid, mis toetuvad osalisriikide koostööle, näitavad ilmekalt relvastuskontrolli humaanset¹⁰² kaalu. Osaliste vaidluse lahendamiseks saab ette näha poolte arbitraaži, läbirääkimised, aga ka multilateraalses organis menetluse.

5. Milline on lepingust lahkumise protsess ehk denonsseerimine?

Osalus põhineb riigi suveräänsel otsusel. Nii peaks riigil olema võimalik soovi või vajaduse korral suveräänse otsuse alusel lepingust lahkuda. Relvastuskontrolli õiguse puhul on ootuspärane lahkumise ehk denonsseerimise keerukus. Pikem ja keerdkäike omav protsess annab võimaluse korraldada ümber teiste riikide julgeoleku vajadusi ja leida viise julgeolekuolukorra stabiliseerimiseks. Kuidas on riigid põhjendanud oma väljumist, milliseid huve lahkumine toetab?

¹⁰² Ehk *human security* elemendi tagamine – inimese elu ei peaks olema miinimumstandard, vaid miinimum peaks olema inimväärikus, vt Wisotzki, S. Humanitäre Rüstungskontrolle im 21. Jahrhundert.

2. RELVASTUSKONTROLLILEPINGUD JA LAHKUMISE PRAKTIKA

Peatükis on käsitletud relvastuskontrollilepinguid, millega seoses on toimunud riikide lahkumisi. Peatükk käsitleb esmalt bilateraalse relvastuskontrolli lõppemist. Bilateraalse relvastuskontrolli all avab töö ABM-i, INF-i ja New START-i lepinguga seotud praktikat. Sellele järgneb multilateraalse leviku tõkestamise režiim ehk NPT-ga seonduv praktika. Seejärel käsitleb peatükk Euroopa konventsionaalse relvastuskontrolli lõppu ehk CFE lepingu lagunemist. Viimaks käsitleb peatükk humanitaarsetest keelurežiimidest lahkumist, ehk praktikat, mis puudutab CCM-i ja MBT lepingut. Peatükk otsib vastuseid kõigile peatükis 1.5 toodud küsimustele – juhul kui lepingu toime on täielikult lõppenud (ühe osalisriigi lahkumine bilateraalsest lepingust), ei ole ülevaade struktureeritud peatükk 1.5 jaotuse järgi. Kui lepinguga on liitunud Eesti Vabariik, on lepingu täisteksti viide toodud Riigi Teatajast, koos ingliskeelse pealkirja ja üldtuntud lühendiga. Iga alapeatüki kokkuvõttes toetub autor Hirschmani mudelile.

2.1 Bilateraalse relvastuskontrolli lõppemine

Bilateraalne relvastuskontroll viitab NSVL-i ja USA külma sõja aegsetele vastastikustele piirangutele, kus reguleerimisobjekti osaks olid just tuumarelvad. Süsteem sai alguse Kuuba kriisi järel, kui asuti piirama tuumakatsetusi.¹⁰³

Maailmas on täna 9 tuumariiki. Võrreldes NPT režiimi loomisega on lisandunud 4 tuumariiki. Kõigi tuumariikide julgeoleku doktriinid tuginevad tuumarelvade kasutamise võimalikkusele. Tuumarelvadest loobumine võib julgeolekuolukorda halvendada. Ukraina loobus Budapesti memorandumiga¹⁰⁴ 1994. aastal riiki jäänud tuumarelvadest. Loobumise osaks oli ka Venemaa, Ühendkuningriigi, Prantsusmaa ja Hiina julgeolekutagatised, kuid 2014. aastal alustas Venemaa Ukraina vastu agressioonisõda, rikkudes otseselt memorandumis toodud tagatisi. Julgeolekuolukorda võib halvendada ka aktiivne püüdlus arendada tuumarelva. 2026. aastal tunnetab sellise püüdluse hinda Iraan.

Kaks suurimat tuumariiki on endised külma sõja aegsed rivaalid, neile on lisandunud ka Hiina. Ameerika Ühendriikide tuumaarsenal on 2025. aasta seisuga 3700 tuumarelva, millest 1770 on

¹⁰³ PTBT oli esimene leping, mis reguleeris tuumakatsetusi, jõustus 10. oktoobril 1963. See keelustas keskkonda saastavad tuumaplahvatused lepingu pealkirjas nimetatud keskkondades (art 1), vt The Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water, the Partial Test Ban Treaty, lüh PTBT, vt Katsetuste piiratud keelustamise leping. Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space, and Under Water. US Department of State. Moskva, 10.10.1963. – <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/199116.htm> (02.11.2025).

¹⁰⁴ Budapesti Memorandum. Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. Budapest, 05.12.1994 – <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/Part/volume-3007-I-52241.pdf> (17.12.2025).

kasutusvalmis strateegilised¹⁰⁵ tuumarelvad. Kasutamiseks on valmis ka 100 taktikalist tuumarelv, millest suurem osa on paigutatud Euroopasse NATO liikmesriikidesse, tagamaks tõsiselt võetavat tuumaheidutust.¹⁰⁶ Venemaa tuumaarsenal on 4380 tuumarelv, millest 1710 on kasutusvalmis strateegilised tuumarelvad. Suurem osa arsenalist ehk 1112 strateegilist ja 1558 taktikalist tuumarelv on ladustatud.¹⁰⁷ Hiinal, kes katsetas oma esimest tuumarelv 1964. aastal, on 2025. aasta seisuga 600 tuumarelv, kuid strateegilised dokumendid seavad eesmärgiks 2035. aastal jõuda USA ja Venemaaga võrdsele tasemele ehk 1500 tuumarelvani.¹⁰⁸ Arvud tunduvad suured, kuid külma sõja lõpus oli kogu relvade arv üle 60 000, praegu saab rääkida 10 000-st. Vähenemise saab omistada relvastuskontrollile.

2.1.1 ABM-i lepingu lõppemine 2002. aastal

Esimene bilateraalne piirang käsitles raketitõrjesüsteeme. ABM-süsteemide osas toimusid läbirääkimised alates 1960. aastast ja need kulmineerusid 1972. aasta ABM-i lepinguga.¹⁰⁹ Lepingu osas saavutati kokkulepe seetõttu, et külma sõja rivaalid ehk lepingu pooled tunnistasid, kui lihtne oli muuta mis tahes raketikaitsetsüsteemide kasutamine väga ebaefektiivseks, kasutades peibutisi ja mitmekordseid lõhkepäid. Kokkulepet ei suudetud saavutada selles, mis on minimaalselt vajaminev. Läbiv põhimõte oli võrdsus.¹¹⁰

Kokku oli lepingul 16 artiklit. ABM-i lepingu artiklid 1 ja 3 välistasid laiaulatusliku raketikilbi rajamise, kuid lubatuks jäi 150 km raadiusega kilbi rajamine, mille keskmes asus osalisriikide pealinn. Denonsseerimisklausel oli toodud lepingu artiklis 15(2).

30 aastat pärast lepingu sõlmimist lepinguline režiim lõppes. USA President George W. Bush teatas 13. detsembril 2001, et USA väljub lepingust tulenevalt 11. septembri terrorirünnakute järgsest vajadusest ehitada raketikilp.¹¹¹ Lahkumine jõustus 13. juunil 2002.¹¹²

¹⁰⁵ Strateegiline relv – mandritevaheline rakett jm suure purustusjõu ja laskeulatusega relv.

Strateegiline tuumarelv – mõeldud kasutamiseks kaugel eesrindest, purustusjõud võimaldab hävitada terveid linnu. Taktikaline tuumarelv – mõeldud kasutamiseks eesrindel, purustusjõud on väiksem.

¹⁰⁶ Kristensen, H. M., Korda, M., Johns, E., Kinght, M. United States nuclear weapons, 2025. Bulletin of the Atomic Scientists 2025, VOL. 81, NO. 1, 53–79. Routledge. – <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/00963402.2024.2441624?needAccess=true> (17.10.2025).

¹⁰⁷ Kristensen, H. M., Korda, M., Johns, E., Kinght, M. Russian nuclear weapons, 2024, s.v. „Research methodology and confidence“.

¹⁰⁸ Narang, V., Vaddi, P. How to Survive the New Nuclear Age. Foreign Affairs. 24.06.2025. – <https://www.foreignaffairs.com/united-states/how-survive-new-nuclear-age-narang-vaddi> (17.10.2025).

¹⁰⁹ ABM-i leping. Treaty Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on The Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems. Moskva, 26.05.1972. – <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/101888.htm> (01.11.2025).

¹¹⁰ Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk-d 217–218.

¹¹¹ Announcing the United States Withdrawal From the Anti-Ballistic Missile Treaty. The American Presidency Project. 13.12.2001. – <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-announcing-the-united-states-withdrawal-from-the-anti-ballistic-missile-treaty> (20.02.2026).

¹¹² Ahlström, Christer. Withdrawal from arms control treaties. SIPRI 2004. – <https://www.sipri.org/yearbook/2004/19> (10.02.2026).

ABM-i lepingust lahkumist saab käsitleda olukorrana, kus riik väljus lepingust pidades piiratud relvasüsteemi vajalikuks oma julgeolekuhuvide kaitsmisel. Kuigi lahkumise tõi kaasa 21. sajandi alguse mitteriiklike terroriorganisatsioonide tegevus, piiras just Venemaa Föderatsiooniga sõlmitud kahepoolne leping märkimisväärselt USA raketitõrjevõime arendamist. See peegeldab bilateraalse kontrollirežiimi nõrkust – kohustus seob kahte subjekti ega arvesta julgeolekukaalutlustes kolmandate isikutega. Nii on just denonsseerimisklausel võimalus riigil arvesse võtta toimunud muutusi oma julgeoleku tagamisel.

2.1.2 INF-i lepingu lõppemine 2019. aastal

INF-i lepingu¹¹³ läbirääkimised toimusid alates 1981. aasta novembrist kuni 8. detsembrini 1987, kui lepingu allkirjastasid USA president Reagan ja NSVL-i peasekretär Gorbatsšov. INF-i leping jõustus 1. juunil 1988.¹¹⁴

INF iseloomustab ülekattega relvastuskontrolli, kus on reguleeritud reaalne relv – tuumalõhkekeha – ja lõhkekeha kandev süsteem – siinsel juhul rakett. Leping keelustas keskmise laskeulatusega (1000–5500 km) ja lühema laskeulatusega (500–1000 km) raketide paigutamise (art 4). Vajadus selliseks ülekatteks on ilmne, sest heidutus toimib juhul, kui see on tõsiselt võetav – kiiremad raketisüsteemid ei võimaldaks riigil enam võtta vastumeetmeid, kuna reageerimisaeg ei ole piisav. Arvestada tuleb ka reguleerimisobjekti piisavalt täpse määratlemisega – positiivse efekti saavutamiseks tuleb reguleerida mõlemat.

INF-i leping lõppes 2. augustil 2019, mil USA lepingust artikkel 15(2) alusel välja astus. USA heitis Venemaa Föderatsioonile ette konventsiooniga vastuolus oleva raketisüsteemi – SSC-8 rakett – väljatöötamist. NATO pooldas konsensuslikult USA lahkumist tulenevalt Venemaa Föderatsiooni ilmsetest rikkumistest.¹¹⁵

INF-i lepingust väljumise puhul oli USA ja tema liitlaste eesmärk suurendada ajutiselt oma poliitilist kõlapinda ja tuua Venemaa rikkumine esile. Samal ajal võimaldas väljumine näidata NATO riike ühtsena. Ei ole aga ilmne, et lepingusse jäämine olnuks võimatu, kuid väljumise kasuks võis otsuse suunata võimalus rivaali näidata rahvusvaheliselt halvas valguses ja pöörata riikide tähelepanu Venemaa Föderatsiooni poolsele lepinguliste kohustuste rikkumisele.

¹¹³ *Intermediate-range nuclear forces treaty* – keskmää tuumarelvastuse piiramise leping. US Department of State. Treaty Between The United States Of America And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Elimination Of Their Intermediate-Range And Shorter-Range Missiles (INF Treaty). 08.12.1987, Washington. – <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/102360.htm> (07.02.2026).

¹¹⁴ Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk 222.

¹¹⁵ *Ibid.*, lk-d 223–225.

2.1.3 New START-i lepingu lõppemine 2026. aastal

New START-i lepingu¹¹⁶ eelkäijateks olid külma sõja aegsed lepingud. 1972. aasta SALT 1 ja 1979. aasta SALT 2 lepingu ratifitseerimiseni¹¹⁷ ei jõutud, kuna NSVL alustas 1979. aasta detsembris sissetungi Afganistani. 1980ndatel ja 1990ndatel ei kehtinud ühtegi õiguslikult siduvat tuumarelvi piiravat lepingut. Kaks riiki nõustusid järgima SALT 2 lepingut, olgugi et lepet riigid kunagi ei ratifitseerinud.¹¹⁸ 2002. aastal allkirjastati SORT-i¹¹⁹ leping, millega USA ja Venemaa Föderatsioon leppisid kokku tuumarelvade kohaletoimetamise vahendite arvu vähendamises. Artiklis 1 toodud kohustus oli seotud osalisriikide riigipeade avaldustega 2001. aasta pressikonverentsil, mille järgi USA-le pidi jääma 2200 kandesõidukit ja Venemaa Föderatsioonile 1700. Leping seadis eesmärgile jõudmise ajaks 2012. aasta. USA saavutas lubatu 2007. aastal ja soovis tuumarelvade vähendamist vastastikku jätkata.¹²⁰ SORT-i leping on näide, kuidas õiguslikult mittesiduv avaldus seotakse õiguslikult siduva lepinguga.

2009. aastal saavutati Venemaa Föderatsiooni ja USA vahel kokkulepe New START-i lepingus, mis pidi kehtima alates jõustumisest 2011. aastal kuni 2021. aasta veebruarini ja saavutama USA tuumarelvade vähendamises taseme 1550 ja Venemaa Föderatsiooni puhul 1258 relva.¹²¹ Leping koosnes 16 artiklist, lisaprotokollist ja selle kolmest lisast, mis löid lepingu kohustuste verifikatsioonimehhanismid, tuginedes peamiselt paikvaatlustele. Lepingu osaks on ka pommituslennukite ja muude kandesõidukite arvu piiramine. Lepingu eeskujuks olid eespool nimetatud külma sõja aegsed bilateraalsed lepingud. INF-i lepingu lagunemise järel kujunes Trumpi administratsiooni püüdluseks soov saavutada trilateraalne kokkulepe, kaasates ka Hiina. Tulemuseni aga ei jõutud võimaliku lepingu poolte vaheliste pingete tõttu. Hiina huvi trilateraalse relvastuskontrolli vastu olukorras, kus teised kaks suurjõudu omavad mitu korda rohkem tuumarelvi, on ilmselt tagasihoidlik. Bideni administratsioon otsustas bilateraalselt lepingut pikendada viieks aastaks (art 14).¹²² Trumpi teine administratsioon lasi lepingul lõplikult aeguda 5. veebruaril 2026. Sellega lõppes poolte vahel toimunud

¹¹⁶ US Department of State. New Strategic Arms Reduction Treaty (New START). 08.04.2010, Praha. – <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/140035.pdf> (07.02.2026).

¹¹⁷ Riigid lähtusid VCLT artiklist 25(1)(b) – ajutine kohaldamine enne jõustumist läbirääkimistel osalenud riikide kokkuleppel – ja pidasid lepingus toodust suuresti kinni, vt Tuzmukhamedov, B., lk 337.

¹¹⁸ Gottemoeller, R. Arms Control Is Not Dead Yet. Foreign Affairs. 15.04.2025. – <https://www.foreignaffairs.com/united-states/arms-control-not-dead-yet> (17.10.2025). S.v. Back to the Table.

¹¹⁹ US Department of State. Treaty Between the United States of America and the Russian Federation On Strategic Offensive Reductions (The Moscow Treaty). 24.05.2002, Moskvast. – <https://2009-2017.state.gov/t/isn/10527.htm> (09.02.2026).

¹²⁰ Tuzmukhamedov, B., lk 331.

¹²¹ Edelman, E.S., Miller, F.C. No New START. Foreign Affairs. 03.06.2025. – <https://www.foreignaffairs.com/united-states/no-new-start> (17.10.2025).

¹²² Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk 201.

monitoorimine ja piiramine. Riikidevahelistest pingetest tulenevalt ei ole Venemaa jaganud ülevaateid oma tuumaarsenalist alates 2022. aasta septembrist.¹²³

Venemaa juhtkond eesotsas Vladimir Putiniga on aktiivselt näidanud üles soovi taastada endine impeerium. Režiim kasutab selleks meetmeid, mis on rahvusvahelise õigusega keelatud. Nii ei ole võimalik riigiga teha ka realismile tugineval usalduskaalutlusel relvastuskontrollialast koostööd. Ükski riik ei saa olla veendunud, et lepingut täites täidab seda ka teine pool. New START-i osas ei toimunud denonsseerimist, vaid huvi ja usalduse kadumise tõttu otsustas USA lasta tähtaegsel lepingul lõppeda. Nii saab rääkida lojaalsusel põhinevast väljumisest. USA kasutas ära lepingu aegumisest tulenenud võimaluse tuua esile Hiina kiiresti kasvav tuumaarsenal. Püüdluses saavutada trilateraalses tuumakontrollis edu võib olulist rolli mängida ka kolmandate riikide roll poliitilise surve avaldamisel. Denonsseerimisklausel lepingu artiklis 14(3) siiski oli: kolmekuuline etteteatamine teisele poolele koos põhjendustega, miks lepinguosaline on olukorras, kus tema kõrgemad huvid, mis on lepingu objektiga seotud, on ohus. Ka denonsseerimisklausli rakendamine võimaldanuks saata sarnase poliitilise signaali, kuid pooled valisid lepingu tähtaja möödalaskmise. Nii välditi eraldi denonsseerimisotsuse langetamist. See viitab denonsseerimisotsuse kaalukusele ja riikide võimalikule kartusele selle ees. Trilateraalse tuumakontrolli vajaduse teadvustamine saavutati lepingut denonsseerimiseta.

Maailmariikidel on oluline mõista bilateraalsel relvastuskontrolli selleks, et hinnata lepingute mõju strateegilisele stabiilsusele ning vajaduse korral õiguslikult või poliitiliselt suunata tähelepanu oma huvide järgimisele. Bilateraalne leping ei toeta teiste riikide tähenduslikku osalust võrreldes multilateraalsete instrumentidega, kuid kokkuleppe saavutamine on lihtsam. Oluline on täheldada, et üheksa tuumariigi ajastul ei näi õige piirduda kahe tuumariigi arsenaliga reguleerimisega. Relvastuskontrolli eesmärkide täitmiseks, on vajalik kaasata ka teised tuumariigid. Rahvusvahelise kogukonna vaates on bilateraalne kontroll siiski tervitatav nähtus, võrreldes külma sõja tipphetkedega on tuumarelvade arv vähenenud üle kuue korra – suuresti tuleneb see Venemaa Föderatsiooni ja USA kokkulepitust kinnipidamisest.

2.2 Tuumarelvade leviku tõkestamise leping (NPT¹²⁴)

(a) Mis on regulatsiooni ajend?

Lepingu läbirääkimised toimusid aastatel 1965 kuni 1968. Läbirääkimised toimusid Genfis 18 riigi koosseisus, mis olid jagunenud kahe külma sõja leeri vahel. Leping jõustus 5. märtsil 1970.

¹²³ Kristensen, H.M., Korda, M., Johns, E., Kinght, M. Russian nuclear weapons, 2024. Bulletin of the Atomic Scientists 2024, VOL. 80, NO. 2, 118–145. Routledge. – <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/00963402.2024.2314437?needAccess=true> (17.10.2025).

¹²⁴ Ingl *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, lüh NPT – tuumarelvade leviku tõkestamise leping. RT II 1999, 10, 64.

Lepingu eesmärk on tagada, et tuumarelvad ei leviks väljaspool viit tunnustatud tuumariiki, et tuumaenergia rahumeelne kasutamine oleks riikide koostöökoht.¹²⁵

(b) Kes on lepingu osalised?

Praeguseks on leping saavutanud peaaegu universaalsuse – osalisriike on 191 –, kuid osalisriikideks ei ole neli tuumariiki: India, Iisrael, Pakistan ja Põhja-Korea. Lõuna-Aafrikast sai NPT osaline pärast oma tuumaarsenali hävitamist. Liitunud ei ole ka Lõuna-Sudaan.¹²⁶

(c) Milline on lepingu ülesehitus ja sisu?

NPT lepingul on 11 artiklit. Artikkel 1 on suunatud tuumariikidele, kes on kohustatud tagama, et olemasolevaid tuumarelvi ei transporditaks mittetuumariikidele. Tuumariigid on kohustatud hoiduma ka mittetuumariikide tuumarelvade omandamise toetamisest. Relvade kandesüsteeme leping ei reguleeri – samasse perioodi jääb aga ABM-i leping, mille objektiks olid just kanderaketid. Artikkel 2 on suunatud mittetuumariikidele, kelle üldine kohustus on mitte omandada ühelgi viisil tuumarelvi. NPT ei käsitle tuumarelvade mitteriiklikelt rühmitustelt omandamist. Selles osas on kujunenud rahvusvahelisest tavaõigusest tulenev keeld.¹²⁷ Artikkel 3 reguleerib tuumatehnoloogia ja -materjali ohutust. Artikli alusel on loodud ekspordikontrollirežiim ning IAEA¹²⁸ mandaat toetada riikide kontrollimehhanismide loomist. Artikkel 4 toetab rahumeelset tuumaenergeetika arengut, riigid kohustuvad jagama tehnoloogiat ja teadmisi. Tuumaenergeetika kasutamine rahumeelsel eesmärgil on iga riigi suveräänne õigus. NPT režiimi osalistel on õigustatud ootus saada tuumaenergeetika arendamisel tuge tuumaenergiat kasutavatelt riikidelt. Eesmärk on tagada, et tuumaenergia küsimustes on kasutusel moodsaim tehnoloogia, et vältida piiriüleseid tuumakatastroofe.¹²⁹

Artikkel 6 on NPT kõige olulisem artikkel. Lisaks leviku tõkestamisele ja desarmeerimisele on artikkel 6 sammas, võimaldamaks igal riigil arendada, toota ja kasutada tuumaenergiat. Desarmeerimise kohustuse osas on riikide vaidluskohaks olnud artikkel 6 ulatus.¹³⁰ NPT režiim on toonud kaasa Ühendkuningriigi ja Prantsusmaa tuumaarsenalide märkimisväärse vähenemise, seejuures on vähendatud ka kasutatavate kandesõidukite arvu.¹³¹ Tuleb teadvustada, et leping on praeguseks kehtinud üle 50 aasta, kahe suure tuumariigi arsenalide

¹²⁵ Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk-d 199–200.

¹²⁶ UN. Treaties. Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. – <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=08000002801d56c5> (09.02.2026).

¹²⁷ Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk 161.

¹²⁸ Kui esialgne ootus II maailmasõja järel oli tuumatehnoloogia arendamine peatada, siis 1957. aastal loodud rahvusvahelise tuumaenergia agentuuriga (International Atomic Energy Agency, lüh IAEA) algas uus ajastu, mille osaks sai riikidevaheline tuumatehnoloogia jagamine. IAEA roll on olnud tagada, et tuumaenergia kasutamisel ei toimuks üleminekut tuumarelvade tootmisele, vt Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk 156.

¹²⁹ Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk 163.

¹³⁰ Selle kohta vt 3. peatükk ja vaidluste kohtulik lahendamine.

¹³¹ Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk 164.

vähendamine on olnud väga tagasihoidlik. Leping ei reguleeri kandesõidukite küsimust, mis on toimiva tuumaheidutuse tagamise vaates oluline. Artikkel 9(2) järgi on lepingu depositaarideks¹³² USA, Ühendkuningriigi ja Venemaa Föderatsiooni valitsus.

(d) Kas leping loob ka täitmis-, muutmis-, järelevalve- ja vaidluste lahendamise mehhanismid?

Artikkel 8(3) näeb ette iga viie aasta tagant toimuva ülevaatekonverentsi, 1995. aastast eelneb konverentsile ka konverentsi ettevalmistava komitee töö. Artiklis 8 toodu on loodud eelkõige selleks, et tagada tuumarelvadealast desarmeerimist ja selle seiret, kuid konverentsi osaks on ka artiklis 4 toodud kohustuse seire: kas riigile osutatav abi on õiguspärane ja standarditele vastav?¹³³ Artikkel 8(1) võimaldab lepingut muuta, muudatus vajab iga osalisriigi kinnitust ratifitseerimise kaudu (art 8(2)).

(e) Milline on lepingust lahkumise protsess ehk denonsseerimine?

Artikkel 10(2) järgi loodi leping esialgu tähtajaga – 25 aastaks –, kuid 1995. aastal võeti artikli alusel osalisriikide enamuse nõusolekuga vastu otsus muuta leping tähtajatuks. Artikkel 10(1) järgi on lepingu osalisel võimalik lepingust lahkuda, kui tekkinud on erakorraline olukord seoses lepingu valdkonnaga, mis ohustab riigi kõrgemaid huve. Lahkumisest tuleb teavitada kõiki osalisriike ja ÜRO Julgeolekunõukogu 90 päeva ette.

2003. aastal lahkus lepingust Põhja-Korea, kes alustas aktiivselt tuumakatsetusi. Põhja-Korea tõi 2003. aastal lepingust lahkudes erakorralise asjaolu sisustamiseks välja USA ja Lõuna-Korea ühisõppused piiri lähedal ning IAEA soovi teostada Põhja-Korea tuumarajatistes vaatlusi.¹³⁴ Põhja-Korea sattus otsuse poliitilise tagajärje tõttu aga tugevate majandussanktsioonide alla, kuid õiguslikult ei heitnud teised osalisriigid riigile midagi ette. Seejuures on relevantne, et riik avaldas lahkumise soovi juba 1993. aastal, ka siis oli põhjuseks USA ja Lõuna-Korea sõjalised ühisõppused, kuid lahkumise asemel deklareeris riik lepingu peatamist. Peatamisega luges riik enda osas lõppenuks kohustuse lubada IAEA-l teha tuumarajatiste kontrollid.¹³⁵ 10. jaanuaril 2003 teatas riik¹³⁶, et väljub lepingust. NPT näeb ette

¹³² Kolm valitsust hoiulevõtjatena on iseloomustav märk külma sõja aegsetest pingetest. VCLT artiklist 76 tulenevalt on hoiulevõtja kohustus ülesannete täitmisel tegutseda erapooletult.

¹³³ Myjer, E. P. J., Maruhn, T., lk 164.

¹³⁴ Põhja-Korea lahkumisele eelnes küllalt pikk eelmäng, vt International Peace Institute. North Korea and the NPT. – https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2010/04/pdfs_koreachapt2.pdf (10.02.2026).

¹³⁵ Joyner, D. H., lk-d 301–302.

¹³⁶ Põhja-Korea lahkumisavaldus. Text of North Korea's Statement on NPT Withdrawal. Atomicarchive. 10.01.2003. – <https://www.atomicarchive.com/resources/documents/deterrence/dprk-npt-statement.html> (20.02.2026).

90päevase etteteatamisperioodi. Riik leidis, et 1993. aasta otsused on piisav alus, et õigustada lepingust väljumist juba 11. jaanuaril 2003.¹³⁷

Lahkumise soovist märku andmine 1993. aastal on käsitletav paariariigi püüdlusena suurendada nähtavust ja kõlapinda. Riigi peamine soov oli sel ajal saada NPT režiimist tuge energeetika valdkonnas. Riik jäi esialgu NPT osaliseks, kuna tugi tuumaenergeetika valdkonnas oli riigi julgeoleku huvides. 2003. aasta lahkumine oli riigile strateegiline otsus, mis võimaldas vabaneda NPT kontrollidest ja töötada edasi tuumarelvani jõudmise nimel. 2006. aastal saavutas riik prestiižse tuumariigi staatuse. Sarnaseks võib kujuneda ka olukord Iraaniga.

2.3 Euroopa konventsionaalse relvastuskontrolli ehk CFE lõppemine

Euroopa tavarelvastuse piiramise lepingu¹³⁸ sõlmisid 1990. aastal 22 osalisriiki ja see jõustus 1992. aastal. CFE osalisriikideks on NATO liikmesriigid ja endise NSVL-i huvisfääris asunud riigid ehk Varssavi Lepingu Organisatsiooni riigid. CFE seab preambulis sihiks Euroopas julgeoleku ja stabiilsuse tagamise, selleks on lepingus seatud ette mõlemale suurjõule kohalduv Euroopasse paigutatavate relvajõudude piirang.¹³⁹ Leping moodustab tandemi 1990. aasta Viini Dokumendi¹⁴⁰ ja avatud taeva lepinguga¹⁴¹, pannes aluse külma sõja lõpu järgsele Euroopa julgeoleku korraldusele. Lepingu oluline osa on ka riikide perioodiline lepingu täitmist puudutava informatsiooni vahetamine, mille seadis üles lepingu artikkel 13. Lepinguline kohustus vahetada informatsiooni hõlmas ka kohustuse teavitada osalisi toimuvatest mastaapsetest sõjalistest õppustest ja üldisest vägede ümberpaigutamisest osalisriikide territooriumil ehk CFE eesmärk oli tagada läbipaistvus, mis pidi toetama Euroopa julgeolekut. Leping sõlmiti enne NSVL-i lagunemist, kuid seejärel toimus Euroopa julgeolekuarhitektuuris oluline ümberkorraldus, mitu riiki, nende seas Balti riigid, iseseisvusid. OSCE egiidi all¹⁴² uuendati 1999. aastal lepingut, et selle sisu vastaks külma sõja järgsele reaalsusele. 2002. aastal, enne Eesti, Läti ja Leedu liitumist NATO-ga, survestas Venemaa endisi liiduvabariike lepinguga liituma, seades selle eeltingimuseks, et Venemaa Balti riikide liitumise NATOga

¹³⁷ Joyner, D. H., lk 307.

¹³⁸ Ingl *Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*, lüh CFE. Pariis, 19.11.1990. OSCE. – <https://www.osce.org/files/f/documents/4/9/14087.pdf> (15.11.2025).

¹³⁹ CFE preambul. Pooled seadsid Euroopas eesmärgiks relvastuse vähendamise, hõlmates viie relvaplatvormi kindla piirarvuni vähendamist. Piirangute detailne ulatus on toodud CFE Art 4.

¹⁴⁰ Osalisriigid leppisid kokku, et igal aastal jagatakse infot, mis puudutab osalisriikide sõjalist jõudu. Tegemist on usaldust ja julgeolekut tekitava meetmega (ingl *confidence- and security-building measure*, lüh CSBM), vt Vienna Document 1990. 17.11.1990. OSCE. – <https://www.osce.org/files/f/documents/9/e/41245.pdf> (15.11.2025).

¹⁴¹ Leping sõlmiti 1992. aastal ja jõustus 2002. aastal, võimaldades lühikese etteteatamisega teha osalisriikidel relvastamata lende üle teiste osalisriikide territooriumi (art 1(1)), vt avatud taeva leping. RT II 2005, 7, 16.

¹⁴² OSCE staatuse CFE konventsiooni järelevalve- või seireorganisatsioonina tuleneb mitte konventsioonist, vaid pragmaatilisest lähenemisest – riikidevahelised tööühmad kohtuvad Viinis, OSCE hoonetes, nii on ka OSCE teemade osaks kujunenud mh CFE konventsiooni puudutav, vt Myjer, E. P. J., Maruhn, T, lk 335.

„heaks kiidaks“.¹⁴³ Balti riigid lepinguga ei liitunud, leides, et võimetus keelatud okupatsiooni oludes osaleda CFE loomises ei võimalda võrdselt lepingus osaleda ilma ohustamata riikide julgeolekut. Ka Soome ei leidnud, et CFE-ga liitumine toetanuks riigi julgeolekuhuve.¹⁴⁴

Venemaa täiemahulise agressiooni teisel aastal otsustas Vene riigipea 10. mail 2023 välja anda ukaasi artikkel 19(2) alusel, lahkumaks lepingust, mis jõustus 7. novembril 2023. Venemaa Föderatsioon põhjendas otsust, viidates NATO laienemisele itta.¹⁴⁵ Venemaa otsusele vastasid ka NATO liikmesriigid, kes peatasid osaluse lepingus alates 7. detsembrist 2023.¹⁴⁶

CFE iseloomustab püüdlust 1990. aastatel stabiliseerida Euroopa julgeolekut, kuid ilmestab relvastuskontrolli õiguse reaalsust – relvastuskontroll eeldab riikidevahelist stabiilsust – olukorras, kus Venemaa Föderatsioon on korduvalt rikkunud piirkonna riikide usaldust, ei ole riikidel võimalik olla usaldusel põhinevas lepingulises suhtes. Venemaa kasutas lahkumist CFE-st, et õigustada agressioonisõda Ukraina vastu ja pöörata riikide tähelepanu NATO laienemisele. CFE režiim ei lubanud vähemalt õiguslikult tagada riigile sõjalist manöövervabadust. Väljumine võimaldas riigil teha sammud, mida riik pidas vajalikuks, ilma et riiki süüdistataks konkreetse lepingulise kohustuse rikkumises.

2.4 Humanitaarsed keelurežiimid ja nendest lahkumine

Töö autor kasutab mõistet „humanitaarsed keelurežiimid“, et kirjeldada CCM ja MBT konventsioone. Mõlemad lepingud on relvastuskontrollilepingud, mille eesmärk on piirata konventsionaalse relva kasutust just relvakonfliktis kasutamisega kaasneva kahju tõttu. Regulatsiooni ajendi osaks on eespool käsitletud humanitaarõiguse põhiprintsiibid: eelkõige eristamise kriteerium. Humanitaarset iseloomu näitab ka eripärane denonsseerimisklausel, mille osaks on rahu nõue. Humanitaarsed keelurežiimid ei võimalda lepinguga liitumisel esitada ka esimese kasutamise reservatsiooni. Ühelt poolt tagab see lepingulise keelu absoluutsuse, kuid vähendab lepingu paindlikkust, mis relvastuskontrollis on riigile oluline kaalutluskoht.

¹⁴³ Arak, V. Venemaa argumendid, seadmaks Balti riikidele NATOsse astumisel eeltingimusi, ei pea Eesti ekspertide sõnul vett. Eesti Päevaleht, 02.10.2002. – <https://epl.delfi.ee/artikkel/50935526/venemaa-argumendid-seadmaks-balti-riikidele-natosse-astumisel-eeltingimusi-ei-pea-est-ekspertide-sonul-vett> (15.11.2025).

¹⁴⁴ Kolga, M. Tavarelvastuse piiramine Euroopas – taastuv suurus või kustuv täht? Diplomaatia, nr 87/88, 2010. aasta detsember. – <https://diplomaatia.ee/tavarelvastuse-piiramine-euroopas-taastuv-suurus-voi-kustuv-taht/> (15.01.2026).

¹⁴⁵ Overheid.nl. Treaty Database. Treaty on Conventional Armed Forces in Europe. – https://treatydatabase.overheid.nl/en/Treaty/Details/004285_p.html (20.02.2026).

¹⁴⁶ Arms Control Association. The Conventional Armed Forces in Europe (CFE) Treaty and the Adapted CFE Treaty at a Glance. – <https://www.armscontrol.org/factsheets/conventional-armed-forces-europe-cfe-treaty-and-adapted-cfe-treaty-glance> (15.01.2026).

2.4.1 Kobarmooni keelustamise konventsioon ehk CCM¹⁴⁷

(a) Mis on regulatsiooni ajend?

Kobarmooni ehk kobarpomme kasutas II maailmasõjas nii NSVL kui ka Saksamaa. USA kasutas kobarmooni Vietnamis, Iraagis ja Afganistanis. Venemaa Föderatsioon on kobarmooni kasutanud ka 2022. aastal Ukrainas.¹⁴⁸ Suurele alale laiali lennanud lõhkekehad osutavad ohtu tsiviilelanikkonnale konflikti järel. Kobarmooni keelustamisel mängis olulist rolli 2003. aastal alanud Clusterbombs Campaign, mille raames tegutses koos 450 NGO-d 70 riigist.¹⁴⁹

Kobarmooni keelustamise konventsioon koostati lõplikult 30. mail 2008 Dublinis Iirimaa. Konventsioon avati allkirjastamiseks sama aasta 3. ja 4. detsembril Oslos Norras. Konventsioon jõustus 1. augustil 2010.¹⁵⁰ Konventsiooni loomeprotsessi nimetatakse ka Oslo protsessiks, kus osalesid ka ICRC, ÜRO organid ja kodanikuühiskonna organisatsioonid.¹⁵¹

(b) Kes on lepingu osalised?

CCM-i konventsioonil on 111 osalisriiki ja 12 allkirjastanud riiki.¹⁵² Konventsiooni osaliseks ei ole USA, kes usub, et kobarmooni reguleerimine peaks olema osa CCW protokollist. Reaalses kasutuses lähtub riik eesmärgist, et mitteplahvatanud või deaktiveerunud mooni osakaal oleks alla ühe protsendi.¹⁵³ Leedu oli konventsiooni osaline alates 1. septembrist 2011. Leedu Vabariik osales aktiivselt lepingu loomisprotsessis. Ka Eesti Vabariik osales lepingu loomisprotsessis, kuid julgeolekuolukorra tõttu ei peetud konventsiooniga liitumist võimalikuks. Balti riikide julgeolekuolukorda mõjutas negatiivselt Venemaa Föderatsiooni sissetung Gruusiasse 2008. aasta augustis.¹⁵⁴

(c) Milline on lepingu ülesehitus ja sisu?

Konventsioon koosneb preambulist ja 23 artiklist. Artikkel 1 järgi on konventsiooni osalistel keelatud kobarmooni kasutus, klassikalise relvastuskontrolli meetmena on riigil keelatud seda arendada, toota, muul viisil omandada, transportida. Nagu MBT puhul, on riigil keelatud ka abistada või julgustada konventsiooniga vastuolus olevate tegevuste juures. Artikkel 2 avab

¹⁴⁷ Ingl *The Convention on Cluster Munitions*, lüh CCM. UN Treaty Collection. Convention on Cluster Munitions. Dublin, 30.05.2008. – https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=xxvi-6&chapter=26&clang=en (31.12.2025).

¹⁴⁸ Corn, G. S., Watkin, K., Williamson, J. *The Law in War. A Concise Overview*, lk 276.

¹⁴⁹ Wisotzki, S. Humanitäre Rüstungskontrolle im 21. Jahrhundert.

¹⁵⁰ Convention on Cluster Munitions. – <https://www.clusterconvention.org/> (31.12.2025).

¹⁵¹ Convention on Cluster Munitions. History. – <https://www.clusterconvention.org/oslo-process/> (31.12.2025).

¹⁵² Convention on Cluster Munitions. States Parties and Signatories by Region. – <https://www.clusterconvention.org/states-parties/> (31.12.2025).

¹⁵³ Corn, G. S., Watkin, K., Williamson, J., lk 276.

¹⁵⁴ Eesti alaline esindus Genfis ÜRO ja teiste rahvusvaheliste organisatsioonide juures. Konventsioonid. – <https://geneva.mfa.ee/et/konventsioonid/> (31.12.2025).

konventsiooni olulisemad mõisted. Kobarmoon ehk konventsionaalne laskemoon on loodud plahvataivate alla 20-kilogrammiste lõhkekehade paiskamiseks. Kobarmoon on sõjapidamisel väga tõhus vahend, mis võimaldab pidurdada suure arvulise ülekaaluga vaenlase liikumist.¹⁵⁵ Artikkel 3 kohustab osalisriike hiljemalt kaheksa aasta jooksul pärast konventsiooni jõustumist oma kobarmoona varud hävitama. Osalisriigil on võimalik osalisriikide konverentsil taotleda tähtaja pikendamist kuni neli aastat, kusjuures taotlust tuleb põhjendada ja kirjeldada on vaja ka varude hävitamise plaane. Taotlusega kaasas käiv põhjendamiskohustus loob riikide vahel usaldust. Artikkel 5 kohustab riike osalema ka kobarmoona osaks langenud ohvrite abistamises.

(d) Kas leping loob ka täitmis-, muutmis-, järelevalve- ja vaidluste lahendamise mehhanismid?

Artikkel 7 loob iga-aastase informeerimiskohustuse, mille osaks on konventsiooniga keelatud relvade terviklik ülevaade. Artikkel 12 seab üles konventsiooni ülevaatekonverentsid, mille eesmärk on hinnata konventsiooni kohustuste täitmist. Vaatlejana saab konverentsile kutsuda ka mitteosalised ja relevantsete organisatsioonid, toetades konventsiooni universaliseerumist. Vaidluste lahendamine toimub artikkel 10 järgi, võimalik on vaidlus viia ka Rahvusvahelise Kohtu ette. Artikkel 13 järgi on võimalik igal osalisriigil teha konventsiooni kohta muudatusettepanekuid, mida depositaar (ÜRO peasekretär – art 22) jagab osalisriikidele, enamuse nõusoleku korral toimub ettepaneku arutamiseks muutmiskonverents. Ettepanek vajab konverentsil kahekolmandikulist häälteenamust. Konverentsil võib osaleda ka ICRC. Artikkel 19 keelab konventsiooni artiklite kohta reservatsioonide esitamise.

(e) Milline on lepingust lahkumise protsess ehk denonsseerimine?

CCM-i ja MBT konventsioonide denonsseerimisklauslid artiklis 20 on üks ühele kattuvad. Artikkel 20(3) nõuab, et riik teeks väljumisavalduse lepingu depositaarile ning väljumine peab toimuma selliselt, et riik ei osale kuue kuu jooksul pärast avalduse esitamist relvakonfliktis. Lahkumisprotsessi on 2026. aasta seisuga läbi teinud Leedu Vabariik. 6. septembril 2024 teavitas riik ÜRO peasekretäri otsusest konventsioonist lahkuda, lahkumine jõustus 6. märtsil 2025.¹⁵⁶ Väljumisavalduses toob riik lahkumise põhjendusena välja, et lootis, et riigi liitumine toob kaasa kogu piirkonna lepinguga liitumise, pidades silmas eelkõige Venemaa Föderatsiooni. Väljaastumist põhjendas riik halvenenud julgeolekuolukorraga tulenevalt Venemaa agressioonisõjast Ukraina vastu. Riik tõdes, et Leedu kodanike kaitse ja riigi

¹⁵⁵ The Economist. The ugly task of Putin-proofing your border. 22.04.2025. – <https://www.economist.com/international/2025/04/22/the-ugly-task-of-putin-proofing-your-border> (13.10.2025).

¹⁵⁶ Leedu väljaastumise avaldus. Convention on Cluster Munitions. Depositary notification C.N.347.2024.TREATIES-XXVI.6. 06.09.2024. – <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2024/CN.347.2024-Eng.pdf> (31.12.2025).

Julgeoleku tagamine eeldab, et riik saab enesekaitseks kasutada vajaduse korral kõiki vajalikke vahendeid, ka kobarmoonat. Väljaastumisavalduses rõhutab riik, et jääb oma võimaliku enesekaitse tegevuse raames kinni pidama kõigist kohalduvatest humanitaarõiguse reeglitest.

2.4.2 Jalaväemiinide kasutamist, varumist, tootmist ja üleandmist keelustav ja nende hävitamist nõudev konventsioon ehk MBT¹⁵⁷

(a) Mis on regulatsiooni ajend?

Plahvatavate seadmete¹⁵⁸ kasutamine relvakonfliktis on pikka aega olnud osaks sõjapidamisest. Maamiinid on üldiselt ühed ohtlikumad ja vahet mittetegevad relvad. Ajalooliselt on need tapnud tuhandeid tsiviilisikuid, seda nii relvakonflikti ajal kui ka pärast konflikti lõppu. Paigaldatud maamiin võib olla ohtlik kümneid aastaid. Samas on maamiinide kasutamine sõjaliselt efektiivne, õigesti paigutatud miinid võimaldavad pidurdada vaenlase vägede liikumist ja välistada maa-ala kasutust sõjategevuseks. Just väiksematele armeedele on miinid efektiivne vahend territooriumil sõjategevuse määratlemiseks. Tsiviilisikutele tekkiva kahju vähendamiseks on riigid märgistanud miinivälju, korraldatud on ulatuslikke kampaaniaid, teadvustamaks populatsiooni sees isikute käitumist miini leidmise korral. Konventsiooni valguses on oluline ka endiste mineeritud alade demineerimine. Tehnoloogiaareng võimaldab tänapäeval toota ka miine, millele on sisse ehitatud deaktiveerimis-hävinemismehhanismid, mis kindla aja möödumisel miini toime peatavad.¹⁵⁹

Leppele eelnenud kaks kümnendit olid jalaväemiinide kasutamise hiilgeaeg – 1980ndatel ja 1990ndatel kasutasid miine nii riiklikud kui ka mitteriiklikud jõud. Kasutust toetas relva sõjaline efektiivsus, kuid 1994. aastal suri iga kuu miinide tõttu 2000 inimest, nende seas palju tsiviilisikuid. Eraldi probleem oli ka miinide konfliktis kasutamise majanduslikult negatiivne efekt ehk mineeritud ala oli pikka aega ohtlik põllumeestele ja konfliktipiirkonda naasmine oli eluohtlik ning nii võeti siht need keelustada.¹⁶⁰ Jalaväemiinide kasutamise keelustamises

¹⁵⁷ Ingl *Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction*, üldtuntud lühemalt *Mine Ban Treaty*, lüh MBT. Jalaväemiinide kasutamist, varumist, tootmist ja üleandmist keelustav ja nende hävitamist nõudev konventsioon. RT II 2004, 9, 32.

¹⁵⁸ Sarnast funktsiooni – maa-ala sulgemine – täitsid maa sisse kaevatavad naelad. Väiksem ja algelisem versioon nn siilidest, mida praegu kasutab ka Eesti Kaitseväge, et pidurdada sõidukite liikumist, vt Lieber Institute – West Point. *Articles of War. Caltrop: an Ancient Weapon in Modern Warfare*. – <https://lieber.westpoint.edu/caltrop-ancient-weapon-modern-warfare/> (01.11.2025), s.v. caltrop.

¹⁵⁹ Tanno, S. Russia's European neighbors are lifting bans on landmines. Campaigners are Horrified. CNN, 11.05.2025. <https://edition.cnn.com/2025/05/11/europe/europe-countries-landmine-ban-russia-intl> (26.12.2025).

¹⁶⁰ Ajaloolise kasutamise kohta vt ICRC. *Anti-personnel Landmines. Friend or Foe?* Genf, 1996. – https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc_002_0654.pdf (28.01.2026).

mängis olulist rolli ka NGO-de kampaania.¹⁶¹ NGO-de osalus relvastuskontrollis viitab otseselt relvastuskontrolli valdkonna olulisusele rahvusvahelise kogukonna üldises teadvuses.

Miinide kasutamist reguleerib ka 1980. aasta CCW II protokoll,¹⁶² mis ei olnud piisav, et efektiivselt tsiviilisikute kaitset tagada. Protokolli osalisriik Prantsusmaa tegi üleskutse, et muuta protokoll. ÜRO peasekretär kutsus muutmiskonverentsi kokku 1995. aasta septembris. Konverentsi ajal kujunes välja 40 riiki, kes pidasid vajalikuks jalaväemiinide täielikku keelustamist. Nende seas oli ka Kanada, kes 1996. aasta sügisel kutsus huvitatud riigid Ottawasse.¹⁶³ Konventsioon koostati 18. septembril 1997 Norras Oslos ja oli avatud kõigile riikidele allkirjutamiseks 3.–4. detsembril 1997 Kanadas Ottawas ning alates 5. detsembrist 1997 kuni konventsiooni jõustumiseni Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni peakorteris USA-s New Yorgis. Ottawa konventsioon jõustus 1. märtsil 1999 ehk kuus kuud pärast seda, kui deponeeriti 40. liitumisinstrument (art 17(1)).

(b) Kes on lepingu osalised?

Lepingu osalisteks oli 2025. aasta alguses 166 riiki. Eesti Vabariik liitus konventsiooniga 1. oktoobril 2004, Läti 1. juulil 2005, Leedu 12. mail 2003, Poola 27. detsembril 2012 ja Soome 9. jaanuaril 2012.¹⁶⁴ Konventsiooniga ei ole liitunud suurriigid, nagu Venemaa, Hiina, India, Pakistan ja USA, kes on kõik olulised miinitootjad.¹⁶⁵

Venemaa agressioonisõjas Ukrainas on hinnangute kohaselt mineeritud üle 180 000 ruutkilomeetri, peamiselt on Venemaa mineerinud Donetsk ja Luhanski oblasti.¹⁶⁶ Ka Ukraina on väidetavalt mineerinud alasid, eelkõige Izumi piirkonnas.¹⁶⁷ Miinide kasutamine Ukraina sõjas on Venemaale olnud väga tõhus, hoidmaks okupeeritud alasid vastupealetungi eest. 2023. aasta Ukraina vastupealetungi pidurdasid okupeeritud aladele paigaldatud miiniväljad.¹⁶⁸ Venemaa ei ole konventsiooni osalisriik, küll aga on seda Ukraina.¹⁶⁹

¹⁶¹ NGO-de ehk *non-governmental organization* tegevuse kohta vt Wisotzki, S. Humanitäre Rüstungskontrolle im 21. Jahrhundert. JSTOR, 2008. – <http://www.jstor.com/stable/23773900> (12.01.2026).

¹⁶² Ülemäärase kahjustava või purustava toimega tavarelvade kasutamise keelustamise ja piiramise konventsioon, II protokoll. Protokoll miinide, püünismiinide jm seadeldiste kasutamise keelustamise või piiramise kohta. RT II 2000, 8, 44.

¹⁶³ Myjer, E. P. J., Maruhn, T., lk-d 347–350.

¹⁶⁴ UN. Treaty Collection. Status of Treaties. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction. – https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-5&chapter=26&clang=en#1 (26.12.2025).

¹⁶⁵ Wisotzki, S. Humanitäre Rüstungskontrolle im 21. Jahrhundert. JSTOR, 2008. – <http://www.jstor.com/stable/23773900> (12.01.2026).

¹⁶⁶ Landmine and Cluster Munition Monitor. Landmine Monitor 2024. – <https://www.the-monitor.org/online-reader/landmine-monitor-2024?anchor=Major-Findings-137262> (26.12.2025).

¹⁶⁷ Human Rights Watch. Ukraine: Banned Landmines Harm Civilians. 31.01.2023 – <https://www.hrw.org/news/2023/01/31/ukraine-banned-landmines-harm-civilians> (18.10.2025).

¹⁶⁸ Tanno, S. Russia's European neighbors are lifting bans on landmines. Campaigners are Horrified.

¹⁶⁹ Ukraina allkirjastas konventsiooni 24. veebruaril 1999 ja sai selle osaliseks 27. detsembril 2005.

(c) Milline on lepingu ülesehitus ja sisu?

Kokku on konventsioonil 22 artiklit. Lepingu üldised kohustused on toodud artiklis 1, mille järgi on iga osalisriik kohustatud jalaväemiine mitte kunagi ja mingisugustel tingimustel kasutama; neid arendama, tootma, muul viisil hankima, ladustama, hoidma või üle andma; teisi osalisriike julgustama võtma ette midagi, mis on lepinguga keelatud. Osalisriik kohustub hävitama kõik jalaväemiinide varud või tagama nende hävitamise – tegemist on klassikalise relvastuskontrolli ulatusliku kohustusega. „Kasutamine“ ei ole konventsioonis defineeritud, kuid igal juhul on hõlmatud relva täiemahuline keeld ka rahu ajal. Keelu osaks oli ka riigisisene kasutamine: rakendus piirivalves.¹⁷⁰ Osalisriigid on keeldu eiranud harva, kuid mitteriiklikud rühmitused Afganistanis, Iraagis, Süürias, Nigeerias, Pakistanis ja Jeemenis on jalaväemiine kasutanud sageli.¹⁷¹ Arvestades, et maailma suurimad miinitootjad on India, Myanmar, Pakistan, USA ja Venemaa – konventsiooniga mitteliitunud riigid –, ei suuda osalisriike tootmis-arendamiskeeluga siduv leping tagada jalaväemiinide väiksemat arvu.¹⁷²

Artikkel 2 avab lepingu reguleerimisobjekti ehk olulisi mõisteid. Artikkel 2(1) sätestab, et „jalaväemiin“ on määratud lõhkema inimese juuresolekul, läheduses viibimisel või vahetul kokkupuutel, muutes inimese teovõimetuks, vigastades või tappes ühe või mitu inimest. Miinid, mis lõhkevad sõiduki juuresolekul ei ole jalaväemiinid. Konventsioon lähtub keelu ohvrikesksest defineerimisest – inimene vs. sõiduk – küllalt toimiv üldistus, mis toetub eristamise ja tsiviilisikute kaitse elemendile. Samas ei ole ka sõiduki puhul välistatud tsiviilisiku vigastamine, kuid nn sõidukimiinid ei ole konventsiooni reguleerimisobjekti osa.

Artikkel 3 loob artiklis 1 toodud üldisele keelule erandid selles osas, mis puudutab miiniotsimist, demineerimist või nende hävitamistehnoloogiate arendamist ja sellealast väljaõpet, väljaõppeks on lubatud säilitada ka teatav hulk ehk hädavajalik arv miine ning lubatud ka nende üleandmine ehk riikidevaheline füüsiline transport.

Artikkel 4 järgi kohustub osalisriik hävitama ka tema jurisdiktsiooni või kontrolli all olevad jalaväemiinide varud või tagama nende hävitamise niipea kui võimalik, kuid mitte hiljem kui nelja aasta jooksul pärast seda, kui konventsioon on osalisriigile jõustunud. Osalt viitab hävitamise kohustuse kordamine selle kohustuse olulisusele relvastuskontrolli reaalse efekti vaates. Tegemist on range tähtajaga, mis õigusliku iseloomu poolest eristub CCM-i konventsioonis toodud võimalusest ladustatud relvade hävitamise tähtaega pikendada. Ukraina

¹⁷⁰ Myjer, E. P. J., Maruhn, T., lk 350.

¹⁷¹ Islamiriigi relvajõud olid väga aktiivsed miinide kasutajad, vt Human Rights Watch. Syria: Improvised Mines Kill, Injure Hundreds in Manbij. – <https://www.hrw.org/news/2016/10/26/syria-improvised-mines-kill-injure-hundreds-manbij> (29.01.2026).

¹⁷² Landmine and Cluster Munition Monitor. Landmine Monitor 2024. – <https://www.the-monitor.org/online-reader/landmine-monitor-2024?anchor=Major-Findings-137262> (26.12.2025).

kaasus on ladustatud miinide puhul märkimisväärne. Konventsiooniga liitudes oli Ukrainal miinivaru hinnanguliselt 3 miljonit ühikut, konventsiooniga liitudes pidid ladustatud miinid olema hävitatud 1. juuniks 2010, kuid tähtaja saabudes ei olnud eesmärk täidetud. Praeguseks on Ukraina indikeerinud konventsioonist väljumise kavatsust.¹⁷³ Ametlikult on ladustatud miinid hävitanud 94 riiki.¹⁷⁴ Artikkel 5 käsitleb ka juba mineeritud aladelt jalaväemiinide hävitamist, seades tähtjaks kümme aastat osalisriigi kohustuste jõustumisest.

Artikkel 6 käsitleb ka konventsiooni raames riikide rahvusvahelist koostööd ja abi osutamist konventsiooni eesmärkide saavutamisel. Abi ja ohvriabi osutamine põhineb riikide vastastikusel koostöötahtel, millele viitavad sõnad „võimaluse korral“. Artikkel 7 tagab kohustuste täitmise läbipaistvuse – kuue kuu jooksul liitumise jõustumisest peab osalisriik esitama ÜRO peasekretärile aruande, mis puudutab miini varusid, mineeritud alasid ja konventsiooni rakendusmeetmeid.

(d) Kas leping loob ka täitmis-, muutmis-, järelevalve- ja vaidluste lahendamise mehhanismid?

Artikkel 8 järgi nõustuvad osalisriigid omavahel konsulteerima ja koostöövaimus töötama, et toetada konventsiooni kohustustest kinnipidamist. Tänapäev ei ole aga nn fakti tuvastamise missioone riikide vahel toimunud. Konventsiooni kohustuste seire on toimunud ülevaatekonverentside raames. Artikkel 10 järgi toimub konventsiooni kohaldamise osas vaidluse lahendamine osariikide kohtumistel.

Artikkel 12 seab üles ülevaatekonverentsi formaadi, mille järgi kohtuvad riigid esimest korda viis aastat pärast konventsiooni jõustumist ning edaspidi kutsub ÜRO peasekretär ülevaatekonverentsi kokku, kui üks või mitu osalisriiki seda taotleb. Ülevaatekonverentsi eesmärk (art 12(2)) on vaadata läbi konventsiooni toimimine ja staatus. Üldiselt on riikidepoolne kohustuste täitmine olnud aeganõudev, kuid kohustuste otseseid rikkumisi on esinenud osalisriikide poolt vähe. Rikkumiste vähesus viitab rahvusvahelise üldsuse soovile humaansetel kaalutlustel miinide kasutamist piirata. Kohustuste täitmist on toetanud ka pehmete järelevalvemehhanismide olemasolu, mille raames soovivad riigid vältida enda halvas valguses näitamist. Viimane osalisriikide kohtumine toimus Genfis 2025. aasta detsembris.¹⁷⁵

¹⁷³ Ukraina võimalikku konventsioonist lahkumist on analüüsitud töö 3. peatükis.

¹⁷⁴ Landmine Monitor 2024. Stockpile Destruction and Mines Retained. – <https://www.the-monitor.org/online-reader/landmine-monitor-2024?anchor=Major-Findings-137262> (28.01.2026).

¹⁷⁵ UN. Office of Disarmament Affairs. Anti-Personnel Landmines Convention – Meeting of States Parties. – <https://meetings.unoda.org/aplc-msp/anti-personnel-landmines-convention-meeting-of-states-parties-2025> (30.01.2026).

Artikkel 13 annab osalisriigile õiguse esitada konventsiooni muudatusettepanekuid, mille arutlemine toimub eraldi kokku kutsutaval muutmiskonverentsil. Ettepanek võetakse vastu konverentsil kohal olevate osalisriikide kahekolmandikulise häälteenamuse korral (art 13(4)). Artikkel 19 välistab konventsioonis toodud kohustustuste kohta reservatsioonide esitamise.

(e) Milline on lepingust lahkumise protsess ehk denonsseerimine?

Väljumine on reguleeritud konventsiooni artiklis 20. Üldiselt on konventsioon tähtjatu (art 20(1)), kuid riikliku suveräänsuse teostamisel on osalisriigil õigus konventsioonist väljuda, teatades sellest kõiki teisi osalisriike, depositaari ja ÜRO Julgeolekunõukogu (art 20(2)). Artikkel 20(3) järgi jõustub väljumine kuue kuu möödumisel päevast, mil depositaar (art 21) on kätte saanud väljumiskirja. Kuuekuulisel ajavahemikul ei tohi väljuv osalisriik olla segatud relvakonfliktiga. Väljumine ei jõustu enne relvakonfliktiga lõppu. Nii on keerulises olukorras Ukraina, kes kaitsesõja oludes sooviks miine kasutada vaenlase pealetungi pidurdamiseks.

Viis riiki on teinud ÜRO-le avalduse, et väljuda lepingust. Nende seas on Eesti Vabariik¹⁷⁶, Läti Vabariik¹⁷⁷ ja Leedu Vabariik¹⁷⁸ kes avaldasid 27. juunil 2025 soovi lepingust väljuda. Väljumine jõustus 27. detsembril 2025. Avalduse väljumiseks on teinud ka Soome Vabariik¹⁷⁹ ning tema väljaastumine jõustus 10. jaanuaril 2026. Avalduse väljumiseks tegi 20. augustil 2025 ka Poola Vabariik¹⁸⁰ ja tema väljumine jõustus 20. veebruaril 2026. Viisik on otsust põhjendanud Venemaa agressioonisõjaga, mis näitab, et jalaväemiinide kasutamine võib olla enesekaitseks hädavajalik. Leedu tõi konventsiooni väljumisavalduse esitamise järel välja, et riik mõistab, mida jalaväemiinide kasutamine tähendab. Väljunud riigid demineerivad siiani II maailmasõjas maetud miine ning teatav oht tsiviilisikutele on miinide kasutamisel olemas. Riik lisas, et väldib liigset kahju miiniväljade märgistamisega ja kasutab nüüdisaegseid deaktiveeritavaid miine. Leedu soovis väljumisega anda signaali võimalikele agressoritele, et riigivastane agressioon on vaenlasele valus.¹⁸¹

¹⁷⁶ Eesti väljaastumise avaldus. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction of 1997. Depositary notification C.N.360.2025.TREATIES-XXVI-5. 03.07.2025. – <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.360.2025-Eng.pdf> (26.12.2025).

¹⁷⁷ Läti väljaastumise avaldus. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction of 1997. Depositary notification C.N.361.2025.TREATIES-XXVI-5. 03.07.2025. – <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.361.2025-Eng.pdf> (26.12.2025).

¹⁷⁸ Leedu väljaastumise avaldus. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction of 1997. Depositary notification C.N.362.2025.TREATIES-XXVI-5. 03.07.2025. – <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.362.2025-Eng.pdf> (26.12.2025).

¹⁷⁹ Soome väljaastumise avaldus. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction of 1997. Depositary notification C.N.372.2025.TREATIES-XXVI-5. 10.07.2025. – <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.372.2025-Eng.pdf> (26.12.2025).

¹⁸⁰ Poola väljaastumise avaldus. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction of 1997. Depositary notification C.N.421.2025.TREATIES-XXVI-5. 26.08.2025. – <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.421.2025-Eng.pdf> (26.12.2025).

¹⁸¹ The Economist. The ugly task of Putin-proofing your border. 22.04.2025. – <https://www.economist.com/international/2025/04/22/the-ugly-task-of-putin-proofing-your-border> (13.10.2025).

Leedu lahkumist CCM-i konventsioonist ja viisiku lahkumist MBT-st võib vaadata kui poliitilise vahendina rahvusvahelise kogukonna tähelepanu suunamisel Venemaa agressioonile. Samas rõhutasid riigid, et absoluutse keelurežiimiga piiratud relvad võivad olla vajalikud enesekaitseks agressori vastu. Väikeriikide puhul, kelle geograafiline asend ja piiratud strateegiline tagala raskendavad igasuguse relvastuse tarnimist ja liitlasabi saabumist konflikti korral, peab enesekaitseks vajalik olema kohal enne konflikti algust. Absoluutne keelurežiim muudab vajalike relvade hankimise õiguspäraselt võimatuks. Olukorda pingestab asjaolu, et Venemaa ei ole nimetatud keelurežiimide osaline. Seetõttu võib relvastuskontrollilepingust lahkumine olla ka lahkunud riikide strateegiline samm julgeolekuhuvide kaitsmiseks.

Peatükis analüüsitud lepingud ja nende osas toimunud väljumised, võimaldavad hinnata lahkumiste õiguspärasust ja mõju rahvusvahelisele õigusele töö 3. peatükis.

3. RELVASTUSKONTROLLI PRAEGUNE SEIS JA TULEVIK

Peatükk peegeldab seni käsitletut ehk relvastuskontrolli õiguse senist kujunemist ja probleeme, püüdes eelkõige vastata just viimaste aastate õiguslikult relevantsetele küsimustele ning kaaluda ka õigusvaldkonna tervist ja selle tulevikusuundumisi. Töö autoril tekkis huvi relvastuskontrolli õigusesse süvenda tulenevalt jalaväemiinide keelustamise konventsiooni denonsseerimislainest 2025. aastal. Järgmine alapeatükk käsitleb konventsioonidest lahkumisi läbi õigusliku prisma, kaaludes riikide praktikat VCLT ja lepinguliste denonsseerimisklauslite valguses. Peatükk püüab vastata ka lahkumise järelmeid puudutavatele õigusküsimustele. Riikide käitumine tuumakontrolliga seoses võimaldab käsitleda ka tuumarelvade lubatust.

3.1 MBT lepingust väljumine lahkumispraktika võrdluses

2025. aastal tegid viis riiki avalduse jalaväemiine keelustavast MBT konventsioonist lahkuda. Sammu suhtes on palju rahvusvahelist – inimõigusorganisatsioonide, miinidega ajaloolist kogemust omavate riikide – kriitikat. Kas riikidele on ka rahvusvahelise õiguse järgi võimalik midagi ette heita? Relvastuskontrolli konventsioonidest lahkumisi ei ole ajalooliselt just palju, kuid vaadata saab Ottawa viisikut eespool toodud näidete võrdluses.

Lahkumispraktika vaates on relevantssed kuus lepingut ja nende denonsseerimisklauslid¹⁸², mille osaks on „riikliku suveräänsuse element“. ABM-i, NPT, INF-i ja CFE lepingus on toodud lahkumise põhjendamine nõude „lepingu sisuga seotud erakorralised asjaolud ohustavad tema maa kõrgemaid huve“ kaudu. MBT leping piirdub „täielike põhjendustega“. MBT, ABM-i ja INF-i lepingus on riik seotud kuuekuulise kohanemis- või etteteatamisajaga, mis jääb esmase teavitamise ja reaalse lahkumise vahele. NPT paneb kohustuse informeerida lahkumisest kolm kuud, CFE puhul 150 päeva ette. CFE denonsseerimisklausli eripära on artikkel 15(3), mis seob lahkumist lepingu artiklis 2 toodud kohustuse materiaalse rikkumisega. MBT sisaldab aga eripärast humanitaarkaaluksel põhinevat rahu nõuet, tekitades õiguslikke küsimusi seoses Ukraina sooviga MBT konventsioonist lahkuda käimasoleva relvakonflikti ajal.

Õigusajalooliselt on 1968. aasta NPT artikkel 10 relvastuskontrolli õiguse lepingutele eeskujuks. Järgmiste lepingute koostajad pidasid vajalikuks denonsseerimisklausli lisamise praktikat jätkata. Peale multilateraalsete lepingute on eriklausel ka bilateraalsetes lepingutes, näiteks 1972. aasta ABM-i leping. NPT lepingu puhul saab osalt tugineda ka tookordsele riikide tahtele – denonsseerimisklausel, mille osaks on suveräänsuse element, pidi tagama riikide

¹⁸² ABM-i lepingu artikkel 15(2). NPT lepingu artikkel 10(1). INF-i lepingu artikkel 15(2). CFE lepingu artiklid 15(2) ja 15(3). MBT lepingu artiklid 20(2) ja 20(3). CCM konventsiooni klausel kattub MBT lepinguga.

huvide kaitse, aga samal ajal ka riikide võimalikult suure osaluse lepingus.¹⁸³ Riik seob ennast lepinguga liitudes küll kohustusega, mis seab piirangud riigi relvadele, kuid seejuures löi *expressis verbis* denonsseerimisklausel riigis kindluse, et juhul kui riik peab vajalikuks kohustuse täitmise loobuda, siis on riigil siiski võimalik kokku lepitud tingimustel teha õiguspärane samm, et kohustustest vabaneda. See oli oluline kaalutlus riikidele, kellele on rahvusvahelised lepingud täitmiseks kohustuslikud ning kellele ühe lepingu rikkumine ei ole kergekäeline samm. Seda ka juhtudel, kus kaalul on riigi eksistents ja kõrgemad huvid.

Olgugi et riikide huvi lepingulise režiimiga liitumise vastu mõjutas denonsseerimisklausli olemasolu, ei ole selline klausel ilmtingimata vajalik säte ühes rahvusvahelises lepingus. VCLT kodifitseerib ka üldise lepingu denonsseerimiskorra. VCLT artikkel 42(2) järgi võib leping lõppeda, selle võib lõpetada või denonsseerida kas lepingu enda või VCLT alusel. VCLT režiim on kogu rahvusvahelise lepinguõiguse vaates kui *lex generalis*.¹⁸⁴ Lepingus võivad riigid leppida piiramatult kokku tingimustes, mille täitumisel lepinguline režiim muutub – üks kokkuleppekohti on denonsseerimisklausli sõnastamine.¹⁸⁵ VCLT režiimi alusel lepingust lahkumine oleks tulenevalt artiklist 56(1) palju keerulisem ja pikem protsess. Üldkorras lahkumine eeldab, et välja selgitatakse osalisriikide tahe ehk see, kas riigid kavatsesid lepingust lahkumist lubada, kuid riikide tahet on relvastuskontrollilepingute puhul enamasti keeruline tuvastada, sest taustmaterjal on salastatud. VCLT artikkel 56(2) seab üldkorras lahkumisel etteteatamise ajaks 12 kuud, mis on pikem kui suuremal osal relvastuskontrollilepingutel. Õiguskirjandusest leiab ka seisukohti, et juhul kui leping ei sisalda denonsseerimisklauslit, ei olegi riigil võimalik lepingust lahkuda, kuid selline seisukoht on igal juhul vaieldav.¹⁸⁶

Seega on lepinguline denonsseerimisklausel rahvusvahelise lepinguõiguse vaates kui *lex specialis* ehk klassikaline kokkulepitud norm riikidevahelises suhtes. Rahvusvaheliste lepingute denonsseerimisklauslid ei nõua riigilt enamasti mis tahes õigustusi. Denonsseerimisklausel on tavapäraselt lühike ja kohustab riiki ette teatama oma väljumisest, peegeldades eespool analüüsitud paindlikkuse ja reageerimisvõimaluse kaalutlust. Selliselt toetub väljumine suuresti riigi suveräänsusotsusele. Erandiks on aga relvastuskontrollilepingud, mille puhul peab riik oma lahkumist ka põhjendama.¹⁸⁷ Nii seab klausel kaalukausile režiimi stabiilsuse, aga ka paindlikkuse. Tegemist on režiimiga, mis piirab riigi võimalust reageerida

¹⁸³ Dekker, G., Coppen, T. Termination and Suspension of, and Withdrawal from, WMD Arms Control Agreements in Light of the General Law of Treaties. *Journal of Conflict & Security Law*, 26.03.2012. – <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26296216> (09.02.2026), lk 35.

¹⁸⁴ Helfer, L. R. Terminating Treaties. *The Oxford Guide to Treaties*. Oxford University Press, 2012. – https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5338&context=faculty_scholarship (20.02.2026).

¹⁸⁵ Villiger, M. E. Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties, lk-d 546–549.

¹⁸⁶ Helfer, L. R. Exiting Treaties, lk-d 1593–1595. Villiger, M. E. Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties, lk 700.

¹⁸⁷ Helfer, L. R. Exiting Treaties, lk 1598.

tema vastu suunatud rünnakutele, kuid samal ajal vähendab ka riigivastase rünnaku tõenäosust. Riikide huvide kaitseks tuleb lahkumist võimaldada, kuid samal ajal tagada ka selle piiratust, et riigil oleks võimalik osalisriigi lahkumisel kujundada ka enda huve arvestav tegevusplaan.

Olukordades, kus *lex specialis*'e osaks on mõisted „erakorralised asjaolud“ või „kõrgemad huvid“ on võimalik *lex specialis*'t toetavalt sisustada *lex generalis*'e kaudu. Denonsseerimisklausleid saab õigussüsteemselt hinnata VLCT V osa 3. jao sätete abil. Oluline on, et lepingu tõlgendamisel lähtutakse heast usust ja mõistete sisustamisel arvestatakse mõistete tavatähendust ning lähtutakse lepingu mõttest ja eesmärgist (VCLT art 31). Õigusajalooline tahe, näiteks lepingu loomiskonverentside avaldused ja protokollid, on tõlgendamise lisavahend (VCLT art 32). Denonsseerimisklausel on tänapäeval kõigi relvastuskontrollilepingute osa ning nii viitavad riigid oma lahkumisavaldustes just lepingu erisätetele. Õiguslikult sätteid sisustades on õige vaadata ka *lex generalis*'t ja toetavat praktikat. VCLT artikkel 70(1) järgi toob lepingu lõppemine (bilateraalse lepingu puhul) või lõpetamine (multilateraalse lepingu puhul) kaasa osalisriikide vabastamise lepingulistest kohustustest. Lõppemine või lõpetamine ei mõjuta lepingu täitmise tulemusi, ka rikkumisi, mis saabusid enne selle lõppemist või lõpetamist.

INF-i lepingust lahkudes tõi USA põhjenduseks materiaalse rikkumise – Venemaa Föderatsioon oli lepinguosalina arendanud välja uue võime, mis rikkus lepingut. USA lahkumine lähtus INF-i lepingu denonsseerimisklauslist artiklis 15(2). Lahkumine on põhistatav VCLT artikliga 60(1), ehk kui osalisriik rikub olulisel määral kahepoolset lepingut, on teisel osalisriigil õigus viidata rikkumisele kui lepingu lõpetamise või peatamise alusele. Olulise rikkumise elemendi sisustamine oli aga probleemne, kuna INF-i lepingu artikkel 11 võimaldanuks ka osalisriigi suhtes kohaldada paikvaatlust, mis lubanuks tuvastada kindlusega olulise rikkumise. Paikvaatlust ette ei võetud.¹⁸⁸ Selline verifitseerimismehhanismi mittekasutamine viitab süsteemi lahutamatu osale, milleks on poliitiliste sõnumite saatmine. Õiguslikult on lahkumise õiguspärasus seega probleemne, kuna rikkumise sisustamisel ei järgitud lepingus ette nähtud korda.

CFE lepingu puhul heitis Venemaa Föderatsioon teistele osalisriikidele – NATO liikmesriikidele – ette NATO laienemist. CFE lepingu artikkel 19(2) järgi toimub lepingust lahkumine 150-päevase etteteatamisega. Klausli järgi esitab osalisriik põhjenduse, mis sisaldab lepinguga seotud erakorralisi asjaolusid, mis ohustavad riigi kõrgemaid huve. CFE artikkel 19(3) viitab lahkumise alusena just olukorrale, kus pooled on rikkunud paigutuskohustusi ja relvadele seatud numbrilisi piiranguid – lepingu materiaalsed kohustused. Sellesuunalisele

¹⁸⁸ Arvestada tuleb ka sellise vaatluse reaalsel võimalikkust, vt Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk-d 223–224.

rikkumisele Venemaa ei viita. Venemaa lahkumist võib aga vaadata kui VCLT artikkel 62 järgset asjaolude olulist muutmist ja mitte materiaalist lepingu rikkumist. Samas on *clausula rebus sic stantibus* kohaldamine Rahvusvahelise Kohtu praktikas tulenevalt rahvusvaheliste suhete olemuslikust ebakindlusest ja pidevast muutumisest restriktiivne.¹⁸⁹ Ulatuslik võimalus doktriini kohaldada on probleemne. See võimaldaks riikidel eirata oma lepingulisi kohustusi. Õiguskorra stabiilsuse vaates peab doktriini kohaldamist kitsendama. Asjaolude oluline muutumine peab olema ettenägematu; sõlmimise asjaolud peavad olema aluseks osalisriikide tahtele olla lepinguga seotud; muutunud asjaolud peavad mõjutama radikaalselt osalisriigi lepingulisi kohustusi. Nii on Venemaa Föderatsiooni sammu õiguspärasus tulenevalt küsimusest, kas NATO kui kaitseorganisatsiooni laienemine võiks olla relvastuskontrollilepingu puhul käsitletav kui *rebus sic stantibus*, vaieldav.

Vaadates eraldi ABM-i ja NPT osaks olevat nõuet „lepingu sisuga seotud erakorralised asjaolud ohustavad tema maa kõrgemaid huve“, saab otsida vastust, milline olukord võiks relvastuskontrolli instrumendis seda õiguspäraselt sisustada. Kohtupraktikat, mis küsimusele vastata aitaks, ei ole. Põhja-Korea lahkumist NPT ja USA lahkumist ABM-i lepingust teised osalised ei vaidlustanud. Põhja-Korea sattus otsuse tõttu aga tugevate poliitiliste majandussanktsioonide alla, kuid õiguslikult ei heitnud teised osalisriigid riigile midagi ette. Reaktsiooni puhul on oluline silmas pidada, et NPT leping on oluline osa rahvusvahelise kogukonna õigusteadvusest ning Põhja-Korea on paariariik. Seega ka olukorras, kus õiguslik reaktsioon on piiratud, on ootuspärane poliitiline reaktsioon. ABM-i lepingust lahkudes tõi USA 2001. aastal välja, et terrorismi kaalutlustel on riigil vajalik rajada raketitõrje võimekus. Venemaa otsus mitte suunata USA lahkumise õiguspärasuse küsimusele tähelepanu, on tugevalt mõjutatud riigi enda huvist säilitada denonsseerimisklauslite sisustamisel suurt paindlikkust, et vajaduse korral ise otsuseid paindlikult sisustada. Nii võib lühidalt leida, et ilma autoriteetse arvamusega tuleb lähtuda riigi igakordsest subjektiivsest sisustamisest.¹⁹⁰ ABM-i lepingu puhul ei teki seost teise osalisriigi rikkumise ja lahkumise vahel, vaid pigem esineb üldine julgeolekuolukorra muutumine kolmandate isikute loodud olustiku tõttu. Lahkumine lepingust võimaldas USA-l saada ka tugevat kõlapinda ja leida toetust terrorismivastases võitluses. Kaugeks jääb rikkumise sisustamine ka Põhja-Korea lahkumisel.

¹⁸⁹ Rahvusvaheline Kohus. Kohtuotsus (Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project. Hungary vs. Slovakia). 25.09.1997. – <https://icj-cij.org/sites/default/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-00-EN.pdf> (20.02.2026). P 104.

¹⁹⁰ Suveräänsusklausel on probleemne ja võib viia sätete tõlgendusesni, kus kõige tähtsam on suverääni subjektiivne hinnang asjaoludele, vähendades objektiivse hinnangu väärtust. Sellist seisukohta on kaitsnud näiteks Hiina, vt Joyner, D. H., lk 315.

Ühe üldise järelduse saab kahe näite puhul teha. USA ja Põhja-Korea praktika näitab, et sündmus, mis lahkumise kaasa toob ja millele riigid põhjendustes tuginevad, peab olema toimunud. Näited ei luba jaatada suveräänse otsuse alusel ennetavat lahkumist. Küll aga on üllatav, et lahkumistele ei järgnenud õiguslikke vaidlustusi. Seda eriti Põhja-Korea puhul, kes ei järginud protseduurireegleid, mis on lahkumisklausli osaks.¹⁹¹ VCLT artikkel 45 valguses võib kahtluse alla seada Põhja-Korea viite 1993. aasta avaldustele – riik kaotab õiguse viidata lepingu lõpetamise alusele, kui sündmuse järel ei kasutata õigusi mõistliku aja jooksul.¹⁹²

Ajalooliselt ei ole toimunud lahkumisi MBT-st, esimene näide tuleb 2025. aastast. Viisik tõi lepingust lahkumise põhjusena välja halvenenud julgeolekuolukorra ja seda just Venemaa Ukraina-vastase agressioonisõja valguses. Seejuures nõuab konventsioon mitte erakorraliste asjaolude ilmnemist, vaid täielikku põhjendust. Arvestades lepingulise keelu absoluutsust tekitab sellise nõude puudumine küsimuse, kas absoluutne keeld ei peaks tähendama ka sobivate aluste või põhjenduste piiratust. Samas on vaieldav sõna „täielik“ tähendus, arvestades riikide mitmetahuliselt sisustatud denonsseerimisavaldusi, on kohustust peetud ulatuslikuks. Lahkumine konventsioonist, millel on üle 160 osalisriigi, on igal juhul ka poliitiline samm, seega on ülioluline põhjenduste esitamine¹⁹³, eelkõige oma liitlastele.¹⁹⁴ Ka lahkuvate riikide suhtes sõbralikult meelestatud riigid võivad olla sammu osas siiski kriitilised, kuna iga lepingu täitmisega kaasnevad kohustused. Riigid investeerivad kohustuste täitmisesse, juhul kui sõbralikud riigid asuvad *en masse* lahkuma kehtivatest lepingutest, võib ka sõbralikul riigil tekkida küsimusi seoses seni kohustuse täitmisesse panustatud ressurssidega ja võimaliku reedetuse tundega. Seejuures võib paigutada humanitaarsete keelurežiimide olulisuse rahvusvahelise kogukonna teadvuses kõrgele kohale, teadvustades ka humanitaarajakirjanike kõrgendatud huvi sõjapidamisega seonduvate teemade vastu. Nii on toodud põhjenduste pikkus ja läbimõeldus tõenäoline osa riikide püüdlusest vähendada lahkumisega seonduvat kriitikat.

Rahvusvahelistest lepingutest lahkumise praktikas on massilised ja koordineeritud lahkumised haruldased.¹⁹⁵ Relvastuskontrolli õiguse puhul on selline lahkuvate riikide arv esmakordne.

¹⁹¹ Või vähemasti ei järginud riik reegleid denonsseerimisklausli teksti silmas pidades. Võimalik oleks leida, et riigi suveräänne otsus võimaldab riigil mitte kinni pidada kolmekuulisest etteteatamisest, vt Joyner, D. H., lk 316.

¹⁹² Põhja-Korea näide on muidugi keerulisem, kuid mõistliku aja kriteerium on mõistlik osa igast lepingulisest režiimist, luues osalisriikides kindlust lepingu toimes. Suveräänsusklausli rõhutamine sellist kriteeriumi aga pigem ei toeta, vt Villiger, M. E. Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties, lk-d 576–578.

¹⁹³ Eesti, Läti, Leedu ja Poola ühisavaldus 18. märtsil 2025, teatamaks MBT-st lahkumisest, vt Ministry of National Defence. Republic of Lithuania. Lithuania withdraws from the Anti-Personnel Mine Ban Convention. 18.03.2025. – <https://kam.lt/en/lithuania-withdraws-from-the-anti-personnel-mine-ban-convention/> (10.02.2026).

¹⁹⁴ Arvestades, et lahkujad on kõik NATO liikmesriigid, on julgeoleku vaates eriti oluline selgitada otsuse tausta just NATO liitlastele, kes mõistavad Venemaa osutatavat ohtu piirkonna julgeolekule. Muud põhjendused, näiteks riikidel huvi hakata miine tootma ja sellest tulu teenima, võiks küll olla konventsiooni valguses õiguspärane – riikliku suveräänsuse teostamine –, kuid rahvusvahelise kogukonna hukkamõist oleks siis mõistetat.

¹⁹⁵ Helfer, L. R. Exiting Treaties, lk 1606.

Jalaväemiine keelustava konventsiooni puhul on selline grupiviisiline lahkumine aga riikide huvides. Tegemist on viie riigiga, kes piirnevad agressorriigiga ja osalt ka agressiooni ohvriga. Eraldi võetuna on need riigid väikesed ning riikide tegevus ei tekita sellist vastukaja nagu suure tuumariigi sammud või mõne paariariigi käitumine. Koordineeritud lahkumine on seega vaadeldav üksnes mitte sõjalise vajadusena kasutada jalaväemiine võimalikus enesekaitse olukorras – võimalik sõjaline vajadus kui riigi objektiivne kaalutlus relvastuskontrollipiirangutes osalemisel –, vaid poliitilise kõlapinna suurendamise vahendina. Sõjalise vajaduse piiratud rolli lahkumisotsuses peegeldab ka ühise lahkumisotsuse ajastus – agressioonisõda, millele riigid selgitustes viitavad, on kestnud juba aastaid. Venemaa tegevus Ukrainas on vaieldamatult oluline rahvusvahelise õiguse ja ÜRO põhikirja rikkumine, kuid kaugematel riikidel on sõjaväsimus kiire tulema. Tähelepanu koondamiseks on lahkumine olulisest relvastuskontrollilepingust, mille eesmärk on tagada rahvusvahelist rahu ja julgeolekut, hea viis. Ühine lahkumine konventsioonist, mille osalus on peaaegu universaalne, juhib kogu rahvusvahelise kogukonna tähelepanu riikide esitatud põhjendustele, mille osaks on Venemaa Föderatsiooni agressiooni hukkamõist ja sellest tulenev piirkonna julgeoleku olukorra halvenemine. Juhul kui selline selgitus on mõjus, võib lahkuvate riikide julgeolekut positiivselt mõjutada teiste riikide reaktsioon, mille osaks on ka suurenenud sõjaline abi, näiteks eelpaigutatud liitlasüksused. Selline reaktsioon annab võimaluse lahkumisele reageerivatel riikidel näidata liitlassuhete toimimist ja heidutada blokivastaseid aktsioone tervikuna.

Riikidevahelises suhtluses võib aga ühest lepingust lahkumine tähendada teiste riikide usaldusekaotust ja seejärel teiste riikide soovi vaadata ümber ka lepingud, mille osalisteks pooled on. Juhul kui lahkumine näib täielikult poliitiline ja meelevaldne, on õigustatud ka negatiivne tähelepanu. Samas ei ole MBT-st lahkumise järel toimunud olulisi muutusi endiste osalisriikide rahvusvahelistes suhtes. Lepingust lahkumine ei vabasta riike kehtivatest rahvusvahelise õiguse instrumentide kohustustest¹⁹⁶ – eelkõige on kõigi riikide puhul relevantne Genfi õigus ja ka CCW II protokolli kohustused, mis puudutavad jalaväemiinide kasutamist relvakonfliktis. Jalaväemiinide kasutamise keeld ei ole rahvusvahelise õiguse imperatiiv ega ka osa tavaõigusest, vaid keeld seob osalisriike. Juhul kui toimub teatav usaldusekaotus, aitab riigil kaotatud tagasi võita edaspidine siduvate kohustuste järgimine.

VCLT valguses võib öelda, et julgeolekuolukorra muutumine osalisriigi ja mitteosalisriigi vahelise relvakonflikti tõttu on vaadeldav kui lepingu „asjaolude oluline muutumine“ (VCLT art 62). Konventsioonist lahkumise kasuks otsuse langetanud riigid piirnevad agressorriigiga.

¹⁹⁶ Teised lepingud ja rahvusvaheline tavaõigus, VCLT art 43, vt Villiger, M. E. Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties, lk-d 552–555.

Agressor peab 2022. aastast Euroopa veriseimat sõda alates II maailmasõjast. Nii võib leida, et lahukumisklausli olemasolu ja VCLT valguses on julgeolekuolukord umbes 20 aastaga muutunud nii, et lepingus osalemine on riikide julgeoleku kaalutlustel võimatu. Sisustamisel on võimalik tugineda ka lahkunud riikide ja agressorriigi vahelisele suhtlusele, mille osaks on pidevad agressiivsed avaldused. Avaldused toetavad olulise muutuse sisustamist. Kõrvutada saab VCLT artikleid 73 ja 62 ning leida, et juhul kui riikide endi, mitte piirkonnas asuva riigi ehk Ukraina osas oleks alanud relvakonflikt, ei oleks võimalik tugineda asjaolude olulisele muutumisele – praegu tugineb viisik piirkonnas asuva, sarnase geopoliitilise olukorraga riigi vastu alanud agressioonisõjale ja seetõttu on viisikule muutunud julgeolekuolukord.

Balti riigid on konventsioonist lahkudes avalikult kuulutanud, et rahu ajal ei hakata jalaväemiine kasutama. Küsimusi tekitab rajatav Balti kaitsevöönd¹⁹⁷, mille osaks on planeeritud ka miiniväljad. Rahuaegne mittekasutamine tähendaks, et miinide kaitsevööndisse eelpaigutamine ei ole võimalik. Varem planeeritud markeeritud alad saaks mineerida alles enesekaitse olukorras, ent see võib osutada keerukaks ja ajamahukaks.¹⁹⁸ See võib omakorda tähendada, et piirang rahu ajal miine mitte kasutada, piirab olulisel määral riikide enesekaitsevõimet. Samas ei ole rahu ajal mittekasutamine õiguslikult siduv kohustus. Avaldusi saab vaadata kui poliitiliselt siduvaid mehhanisme. Kaitsevööndi kavandite avaldamine, on osa kolme riigi võimaliku vaenlase heidutamisest. Arvestades seda, et õigusvaldkonna peamine eesmärk on rahu ja julgeoleku tagamine, võib riikide planeeritav miinide kasutus heidutuselemendina toetada relvastuskontrolli õiguse eesmärkide saavutamist – miinide humanitaarõigusega kooskõlas kasutamine võib heidutada Venemaa Föderatsiooni.

Mõne riigi konventsioonist lahkumine ei tähenda MBT konventsiooni kehtivuse lõppemist teistele osalisriikidele. MBT vajas jõustumiseks 40 liitumisinstrumenti (art 17(1)), VCLT artikli 55 järgi ei lõpeks konventsiooni jõus olemine ka juhul, kui osalisriikide arv kahaneb alla 40.

Üldiselt on võimalik leida, et viis riiki järgisid välja astudes MBT artiklis 20 toodud korda ja VCLT üldsätteid. Rahvusvahelisest lepingust väljumine on aga protsess, mille puhul tekib küsimus ka riigisisese protsessi järgimise kohta. Oluline on kõrvutada riigiesindaja konstitutsiooniline ja rahvusvahelise õiguse järgne pädevus esindada riiki lepinguliste

¹⁹⁷ Kõigi kolme Balti riigi avaldatud kaitsevööndi kavanditelt leiab planeeritud miiniväljade juurest viite miinide paigutamisest vahetu kallaletungi eel, „Mine field, wartime only“, vt Läti Kaitseministeerium. Border Fortification. – <https://www.mod.gov.lv/en/border-fortification> (08.02.2026).

¹⁹⁸ Suur erinevus on üksikul pioneeri käsitsi paigaldataval miinil ja laskemoonal, mis on disainitud kandma 36 miini, paisates need maa-ala peale laiali – ingl *area denial artillery munition*. ADAM-i süsteemis kasutatavad miinid on varustatud ka deaktiveerimismehhanismidega, mis muudab süsteemi kasutamise ohutumaks, vt Wood, N. Embrace Poland and the Baltic States for Embracing Anti-Personnel Mines. War on the Rocks, 06.06.2025. – https://warontherocks.com/2025/06/embrace-poland-and-the-baltic-states-for-embracing-anti-personnel-mines/?utm_source=drip&utm_medium=email&utm_campaign=WOTR+Daily+Newsletter%3A+June+6 (18.10.2025).

kohustustega seonduvas. See küsimus vajaks eraldi analüüsi, kõrvutades riigisiseseid õigusaktid rahvusvahelise õiguse reeglitega.

Seega, ühelt poolt on MBT-st lahkumine näide sellest, kuidas relvastuskontrolli õigus omab mõju seni, kuni süsteemis on usaldus ja lepingust kinnipidamine on võimalik. Samas ei saa väita, et lahkumine konventsioonist näitaks rahvusvahelise õiguse mittetoimimist või süsteemi läbikukkumist. Vastupidi, riigid järgisid täpselt lepingus olevat denonsseerimisklauslit, mis viitab pigem õiguse kehtivusele. Üldistatult on viie riigi puhul tegemist riikidega, kellele rahvusvaheline õigus on oluline. Nii on igal juhul eelistatum riikidel valida avalik lahkumisotsus kui panna näiteks reaalses konfliktis toime siduvate lepinguliste kohustuste rikkumisi. Õiguspärane lahkumine kujundab ka teiste riikide arvamust riikide võimest iga kord kinni pidada kehtivatest lepingutest. Viisiku toodud põhjendused on sisustatavad ka *clausula rebus sic stantibus* doktriini valguses. Lahkumine oli õiguspärane samm, et võimaldada õiguspärase enesekaitse olukorras ülekaaluka agressori vastu jalaväemiine kasutada, arvestades kehtivat humanitaarõigust ja muid riikidele siduvaid kohustusi. Lahkumine on seostatav ka riikide poliitilise ja julgeolekualase huviga tuua esile Venemaa Föderatsiooni rikkumised.

3.1.1 Denonsseerimisklausli osaks olev kestva rahu nõue

MBT konventsioonis sisalduv kuuekuuline rahu nõue muudab probleemseks Ukraina soovi¹⁹⁹ konventsioonist lahkuda. Ukraina osalus MBT-s alates 2005. aastast takistab Ukraina-poolset õiguspäras²⁰⁰ jalaväemiinide kasutamist. Agressioonile reageeriv õiguspärane väljumine on MBT konventsiooni puhul keeruline rahuklausli olemasolu tõttu. Olukorras, kus Venemaa ei ole MBT osalisriik, on lepingu mõju asümmeetriliselt negatiivne just Ukraina õigusele ennast kallaletungi eest kaitsta.

Tekib küsimus, kas lepinguline kohustus saab takistada suveräänsel riigil teostada oma ÜRO harta artikkel 51 järgset enesekaitseõigust, kusjuures artikkel 51 sõnastus on väga lai. Artikkel 51 sõnastus tuleneb jõu kasutamise keelust. Tugeva keelu ja relvastuskontrollialase kohtupraktika puudumise tõttu võiks küsida, kuidas hindaks Rahvusvaheline Kohus relvastuskontrolli lepinguliste kohustuste rikkumist agressioonisõjas enesekaitseks tegutsedes.

¹⁹⁹ Kõrvutades Ukraina sooviavaldust viie riigi tehtud lahkumisavaldusega, on erisused ilmselged, viisik esitab lahkumisavalduse, viidates MBT artiklile 20(2), lisatud on mitu lõiku põhjendust, ent Ukraina annab ühe lõiguga teada, et on VCLT alusel otsustanud 17. juulist 2025 peatada MBT kohaldamine, vt UN. Ukraina lahkumissoov. C.N.385.2025.TREATIES-XXVI.5. – <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.385.2025-Eng.pdf> (10.02.2026).

Ukraina välisministeeriumi lehelt leiab aga pikema selgituse, mille sisuks on võrdlus viisikuga ja viitamine piirkonna julgeolekuolukorra halvenemisele, vt MFA Ukraine. Statement of the MFA of Ukraine on the Decision to Suspension from the Ottawa Convention. 29.06.2025. – <https://mfa.gov.ua/en/news/zayava-mzs-shchodo-rishennya-pro-vihid-ukrayini-z-ottavskoyi-konvenciyi> (10.02.2026).

²⁰⁰ Vastastikuse kasutamise deklareerimine ei ole MBT järgi võimalik deklaratsioonide esitamise keelu tõttu. Veel 20. sajandi teises pooles oli selline vastastikune kasutamine rahvusvahelise õiguse reaalsus.

Enesekaitseõigus ei luba siiski kõike. Artikkel 51 sisuks on relvakonflikti alustamine vastupanuna relvastatud kallaletungile ja rünnaku lõpetamine. Artikkel 51 ei peata humanitaarõiguse normide kehtivust. Seega peab ka enesekaitseks sõdiv riik kinni pidama humanitaarõigusest. Sama peab kehtima ka relvastuskontrollilepingute kohta, millega riik on ennast suveräänse otsusega sidunud.²⁰¹

MBT ei reguleeri riigi õigust lepingut peatada, seega võiks Ukrainal olla võimalik kasutada üldises korras lepingu peatamist kui alternatiivi lepingust väljumisele, mis sõja ajal on rahu klausli tõttu võimatu. VCLT artikkel 72 järgi on lepingu peatamise toime ajutine ning peatamise järel peab riik suutma taastada olukorra, mis võimaldab lepingut täita. Lepingu peatamist võimaldaks Ukrainal kohaldada VCLT artikkel 57(b). Kuna MBT seda küsimust eraldi ei reguleeri, on relevantne punkt b, mille järgi võib lepingu peatada millal tahes kõigi osalisriikide nõusolekul pärast nõupidamist teiste lepinguosalisriikidega. Samas on sellise nõusoleku saavutamine lepingu multilateraalsuse ja 160 osalisriigi tõttu pikk ja ajamahukas.

Venemaa Föderatsiooni mitteosaluse tõttu MBT-s ei ole võimalik peatamise alusena tuua ka lepingu materiaalsel rikkumist, mis käivitaks VCLT artikkel 60(2) toodud mehhanismid. Peatamise õiguspärasust ei ole võimalik kindlalt jaatada, humanitaarõiguse võrdluses on konventsiooni mõtte siduda riik ka relvakonfliktis, isegi juhul kui tegemist on enesekaitsega agressori vastu – seda just tsiviilisikute kaitse tagamisele mõeldes (VCLT art 60(5)).

MBT artikkel 20, mille osaks on rahuklausel, ei pruugi võimaldada Ukrainal kohustust sisuliselt lõpetada. Seega võib Ukraina sammule potentsiaalselt järgneda ka rikkumise etteheitmine. Selles osas tegi Šveits VCLT artikkel 65(2) alusel 17. oktoobril 2025 ametliku vastuväite²⁰², mis võimaldab käivitada ÜRO harta artiklis 33 toodud tülide rahumeelse lahendamise mehhanismid, seejuures on võimalik ka kohtumenetlus. Riikide üldine huvi õiguslikult probleemseid samme esile tuua tuleneb soovist tugevdada lepingulist režiimi, kuid seejuures võib Šveitsi samm õhendada ka riikide täielikku toetumist suveräänsusotsusele.

Relvastuskontrolli õiguse eesmärgi järgi on põhimõtteline reegel, et lepingus toodud kohustused ei peatu või ei lõpe ka relvakonflikti puhkemise korral. Samas võiks mõelda Ukraina võimalikule hädaolukorrale *state necessity*²⁰³ doktriini valguses. Selge kasutuskeeld

²⁰¹ Dekker, G., Coppen, T, lk 42.

²⁰² The portal of the Swiss government. Switzerland submits objection to Ukraine's suspension of the Ottawa Convention. 17.10.2025. – <https://www.news.admin.ch/en/newsb/XhESsBksC9QkSMArvb2uE> (10.02.2026).

²⁰³ ARSIWA artikkel 25 käsitleb hädaolukorda kui võimalikku vastutust välistavat asjaolu. Kohaldamiseelused: 1) riigil on eksistentsiaalne oht (nt sõjaline häving); 2) meede peab olema ainus võimalus ohu vältimiseks; 3) tegevus ei tohi kahjustada teise riigi elulisi huve ega rahvusvahelist üldist korda (nt *ius cogens*'i norme). Jalaväemiinide keeld ei põhine *ius cogens*'i keelul, vt ICRC. Kommentaarid. International Law Commission. Articles on State Responsibility. 10.08.2001. – <https://casebook.icrc.org/case-study/international-law-commission-articles-state-responsibility> (10.02.2026).

relvakonfliktis vähendab võimalust, et hädaolukorrale tuginemisel võetaks seisukoht, mis välistaks rikkumise korral riigi vastutuse.

3.1.2 Konventsioonide osalis- ja mitteosalisriikide sõjalise koostöö õiguspärasus

MBT lepingust lahkunud viis riiki on kõik NATO liikmesriigid. NATO liikmesriikide seas on ka USA, kes pole MBT-ga liitunud. Sellegipoolest on 2025. aastal tõusetunud küsimus võimalike õiguslike probleemidega olukorras, kus näiteks Kanada ja Rootsi sõdurid peaksid osalema ühisõppusel Lätis. MBT-st lahkunud riigid on ka edaspidi seotud kõigi teiste neile siduvate kohustustega. Jalaväemiini kasutamine ei ole viisikul vaba humanitaarõiguse normide ja osaluse tõttu CCW II protokolli režiimis. Peale selle on riigid rõhutanud, et rahuaegset kasutust ei planeerita ning reaalsuses on tegemist heidutusmeetmega.

USA, olemata MBT osalisriik, on lähtunud tõsiasjast, et konventsioon miinide keelustamiseks on peaaegu universaalne ja kannab rahvusvahelise kogukonna ühist eesmärki. Nii deklareeris USA 2013. aastal, et jalaväemiinide kasutamisel väljaspool Korea poolsaart – USA üks põhjuseid, miks MBT-ga mitte liituda on tõsiasi, et jalaväemiin tagab efektiivsema Lõuna-Korea kaitse Põhja-Korea rünnaku korral – johtub riik MBT lepingus toodud regulatsioonist.²⁰⁴ USA on ka CCW II protokolli osaline ja kehtivas Sõjaministeeriumi sõjaõiguse manuaalis²⁰⁵ on jalaväemiinide kasutamise piirangutes lähtutud protokollist.

USA asjus võtsid NATO riigid seisukoha, et osalemine relvajõudude või üksikute kodanike poolt selliste operatsioonide, õppuste või muude sõjaliste tegevuste planeerimises või elluviimises, mida viiakse ellu koos nende riikide relvajõududega, kes ei ole MBT konventsiooni osalisriigid ja kes tegelevad konventsiooniga keelatud tegevustega, ei kujuta endast abi osutamist, julgustamist ega konventsioonivastase tegevuse õhutamist konventsiooni artikli 1 lõike 1 punkti c tähenduses.²⁰⁶

Seega ei tähenda konventsioonist lahkumine NATO liitlaste sõjalise koostöö lõppemist. Vajalik on riikide vahel tõmmata konkreetset piirid, et mida liitlastest sõdurid võivad ja mida ei või teha oma rahvusvaheliste kohustuste raames. Arvestades seda, et viisik on seotud CCW II protokolliga nagu USA-gi, on USA-ga kohaldatavad käitumisreeglid hea eeskuju riikidele, kes teevad sõjalist koostööd ka viisikuga.

²⁰⁴ Corn, G. S., Watkin, K., Williamson, J., lk 258.

²⁰⁵ Department of War. Office of General Counsel. DoD Law of War Manual. Viimati uuendatud 2023. aasta juulis. – <https://ogc.osd.mil/Portals/99/Law%20of%20War%202023/DOD-LAW-OF-WAR-MANUAL-JUNE-2015-UPDATED-JULY%202023.pdf?ver=Qbxamfouw4znu1I7DVMcsw%3d%3d> (30.01.2026). P 6.12.13.

²⁰⁶ Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk 354.

3.2 Tuumarelvade võimalik keelatus 21. sajandi rahvusvahelises õiguses

1996. aastal küsis ÜRO Peaassamblee Rahvusvaheliselt Kohtult nõuandva arvamuse, esitades kohtule ÜRO põhikirja artikkel 96(1) alusel küsimuse: *Is the threat or use of nuclear weapons in any circumstance permitted under international law?*²⁰⁷ Arvestades eespool toodud lepinguid, mille reguleerimisobjektiks on tuumarelvad – NPT, INF, New START, TPNW –, ja nendest väljumisi, saab otsida vastust tuumarelva kasutamise õiguspärasusele 2026. aastal, peegeldades 1996. aasta nõuandvat arvamust.

30 aasta taguses arvamuses jaatas kohus Genfi ja Haagi ehk humanitaarõiguse põhimõtete kehtivust ka tuumarelvade relvakonfliktis kasutamise osas.²⁰⁸ Kohus leidis, et suurem osa nendest normidest on siduvad kõikidele maailma riikidele, olenemata konventsioonidega liitumisest nende rahvusvahelise tavaõiguse osaks olemisest.²⁰⁹ Norm, mis keelustaks tuumarelvade igasuguse kasutamise, ei ole rahvusvahelise õiguse osa – eitati *expressis verbis* keeldude²¹⁰ olemasolu ning analoogiate²¹¹ kohaldamise võimalust.

Ka praegu võib mõelda, et võimaliku keelu puhul on tegemist moraalfilosoofial põhineva hinnanguga ja tuleviku püüdlusega. Kehtiva humanitaarõiguse järgi on võimalik leida, et piiratud tuumarelva kasutus võib olla riigil siiski lubatud. Riikide tuumaarsenalide osaks on ka taktikalised ehk väiksema purustusjõuga tuumarelvad. Nii ei ole võimalik vastata kindlalt, et tuumarelva kasutamine on riikide praktika ja *opinio iuris*'e alusel keelatud. Pigem sarnaneb rahvusvahelise õiguse seisukohast tuumarelv konventsionaalsete relvadega, mille järgi on kõigi relvade kasutamine piiratud humanitaarõiguse üldreeglitega. Olukorras, kus sõjalisest vajadusest lähtuvalt kasutatakse taktikalist või ka strateegilist tuumarelva sõjalise sihtmärgi hävitamiseks ning seejuures on purustused keelatud objektidele proportsionaalsed, võib tuumarelva kasutamine olla pigem õiguspärane.

Tuumariigid ei ole loobunud oma positsioonist, mille järgi tuumarelv on nende julgeolekugarantii, ning rünnak tuumariigi vastu tähendab seejärel vaenlase vastu suunatud tuumasõja algust. Kadunud ei ole idee nn viimase lahenduse relvast. Sõjalised liidud lähtuvad

²⁰⁷ ÜRO põhikirja artikkel 96(1) alusel küsiti küsimus „Is the threat or use of nuclear weapons in any circumstance permitted under international law ?“, vt ÜRO Peaassamblee. Res 49/75 K, 15.12.1994. – <https://docs.un.org/en/a/res/49/75> (10.02.2026).

²⁰⁸ Genfi konventsioonide I lisaprotokoll reguleerib aga konventsionaalseid relvi. 1974. aasta konverentsi mandaat oli selgelt piiratud konventsionaalsete relvadega. Lisaprotokolliga liitunud NATO riigid on enamasti andnud sellest reservatsiooniga märku. Saksamaa, USA, Suurbritannia. Reservatsioonide ja deklaratsioonide valguses tuleb tõlgendada ka lisaprotokolli, Viini konventsiooni artikkel 31(1) ja 31(2). Seega tavaõigusest edasi minev regulatsioon ei hõlma tuumarelvi.

²⁰⁹ Rahvusvaheline Kohus. Nõuandev arvamus (Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons). 08.07.1996. – <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>. P-d 77–79.

²¹⁰ *Ibid.*, p 74.

²¹¹ Analüüsiti tuumarelvade kasutamise võimalikku keeldu keemia- ja bioloogiliste relvade kasutamise keelustamise lepingute kohaselt, vt *ibid.*, p-d 54–56.

endistviisi nn tuumakilbi elemendist ja tuumarelvadel põhinevast heidutusest.²¹² Putini ettekääne 2022. aasta Ukraina täiemahulise agressiooni alustamisel hõlmas ka NATO kui sõjalise tuumaliidu võimalikku laienemist Ukrainasse. Venemaa Föderatsiooni toonitatud retooriline tuumarelvaga kasutamine²¹³ oli seejuures toimiv heidutus paljude lääneriikide abi tagasihoidmisel. Olukorras, kus kehtib ÜRO põhikirjast tulenev jõuga ähvardamise keeld, on vastastikuse heidutuse puhul tegemist ennekõike vastuolulise kontseptsiooniga. Samas tuleb tõdeda, et kahe suure rivaali pidev vastastikune teadvustamine teise poole surmava jõu olemasolust, tagas külma sõja ajal riikidevahelise kineetilise relvakonflikti vältimise. Heidutuse õiguspärasuse küsimusele ei saa vastata praegu iga kord eitavalt. ÜRO harta artikkel 2(4) valguses tuleb hinnata jõu kasutamist harta kui terviku valguses, nii jääb õhku võimalik tuumarelvaga ähvardamine enesekaitse meetmena.²¹⁴ Tuumariikide plaanid ja strateegiad rakendada ekstreemolukordades tuumarelvaga enesekaitset ei ole seega midagi, mida rahvusvaheline õigus keelaks. See võiks kehtida heidutuspoliitika kohta, mis ei ole niivõrd igakordne avalik tuumarelvaga ähvardamine, vaid on doktriinipõhine ja kajastub tuumariikide-liitude strateegilistes dokumentides.

Eitada ei saa, et pärast 1996. aastat on toimunud teatavaid muutusi, mis võiksid toetada tuumarelvi keelustava rahvusvahelise õiguse olemasolu – 76 osalisriigiga TPNW režiim –, kuid riikide praktika, eelkõige strateegilise heidutuse olulisus, ei toeta rahvusvahelise tavaõiguse osana reeglit tuumarelvade keelamise osas.²¹⁵ CTBT²¹⁶ konventsiooni mittejõustumise valguses ei saa jaatada ka täieliku tuumakatsetuste keelureegli olemasolu. Samas on tehnoloogiaareng toonud võimaluse reaalse katsetamise asemel riigil toetuda jäljendamistehnoloogiale. Bilateraalse relvastuskontrolli osaks olnud tuumakontrolli lõppemine 2026. aastal ei ole pigem areng, mis toetaks tuumarelvade kontrollimise olulisust rahvusvahelise õiguse vaates või ka nende kasutamise keelu kujunemist. TPNW režiim läheb regulatsiooniga kõige kaugemale, kuid osalisriikide arv on tagasihoidlik, lepingus ei osale ka tuumariigid. Lepingu režiim ei käi kokku NATO tuumaheidutuse elemendiga, mistõttu TPNW-s ei osaleta. Leping on siiski areng, saates poliitilise signaali paljude maailma riikide hinnangust tuumarelvade kasutamisele.

²¹² NATO 2022 Strategic Concept. Preface. – <https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/publications-and-reports/strategic-concepts/2022/290622-strategic-concept.pdf> (10.02.2026).

²¹³ Efekt Saksamaale viib tagasi tuumaheidutuse algusaega, tuumaheidutuse heidutav element ei ole kuhugi kadunud, vt Yip, K. L. Nuclear Deterrence in the War on Ukraine – a Legal Appraisal. JSTOR, 2022. – <https://www.jstor.org/stable/10.2307/48749513> (13.01.2026).

²¹⁴ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, p-d 48, 67, 96 ja 97.

²¹⁵ Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk 111.

²¹⁶ 1996. aasta leping ei ole jõustunud range jõustumisklausli tõttu (art 14). Tuumarelvakatsetuste üldise keelustamise leping – *Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty*, lüh CTBT. RT II 1999, 16, 106.

Tervikuna ei saa jaatada, et 30 aastaga oleks toimunud olulist muutust, mis toetaks tuumarelvade igasuguse kasutamise keelu kujunemist rahvusvahelise tavaõiguse osaks.

3.3 Relvastuskontrolli vaidluste lahendamine Rahvusvahelises Kohtus

Relvastuskontroll kui julgeoleku ja poliitika tundlik valdkond, tähendab, et vaidlused ei jõua just tihti Rahvusvahelise Kohtu ette. Pigem lahendavad riigid õiguslikud küsimused lepingu muude mehhanismidega. Eespool käsitletud lahkumiste kohta ei ole relevantset kohtupraktikat. Ka õiguslikult kaheldavad lahkumised ei ole kaasa toonud kohtuvaidlusi, toetades väidet, et riikidele on oluline relvastuskontrolli paindlikkus ja oma suveräänsuse ulatus. Vaidluse kohtusse viimise kahjuks räägib ka kohtumenetluse pikk kestus, relvastuskontrolli tundlike teemade puhul ei pruugi selline mehhanism olla eos sobilik viis riikide vahel rahu ja stabiilsuse säilitamiseks. Rahvusvahelise Kohtu praktika mõjutab siiski olulisel määral relvastuskontrolli õigust. Üldise humanitaarõiguse mõjude selgitamisel viitab töö nii mõneski küsimuses tuumarelvi käsitlevale nõuandvale arvamusele 1996. aastast.

2014. aastal viisid tuumarelvade puhul kehtivate kohustuste asjus vaidluse Rahvusvahelise Kohtu ette Marshalli saared (alla 40 000 elanikuga saareriik), mis on ajalooliselt kannatanud tuumakatsetuste tagajärgede tõttu. Saareriik alustas kohtuvaidlust üheksa riigi vastu, kellest kuue osas leidis kohus, et jurisdiktsioon puudub.²¹⁷ Vaidlus puudutas riikide tuumarelvadeid kohustusi tulenevalt tuumarelvade leviku tõkestamise ehk NPT lepingust ja väidetavast sellekohasest rahvusvahelisest tavaõigusest. Väidetavale rahvusvahelise tavaõiguse normi olemasolule tugineti nelja kostja riigi mitteosaluse tõttu NPT režiimis. Rahvusvahelise tavaõiguse osaks väideti olevat NPT artiklis 6 toodud norm.²¹⁸ Riigid, kelle vastu kohtusse mindi, olid tuumariigid, kes olid tunnistanud avalikult tuumarelvade katsetusi.

Kaasus paistis kui võimalus näidata Rahvusvahelises Kohtus, et NPT lepingust on tekkinud siduv õigus ehk reaalset rakendatavad õigused ja kohustused osalisriikidele. Kohus oleks saanud jaatada ka võimaliku tavaõiguse normi olemasolu. Lootus purunes 5. oktoobril 2016²¹⁹,

²¹⁷ Vaidlus oli võimalik Rahvusvahelise Kohtu ette viia seepärast, et relevantsete instrumentide vaates olid kolm riiki – India, Ühendkuningriik ja Pakistan – ainsad, kes olid Rahvusvahelise Kohtu jurisdiktsiooni kinnitanud Rahvusvahelise Kohtu Statuudi artikkel 36(2) järgi. Marshalli saared püüdsid vaidluse tuua ka Hiina, Prantsusmaa, Iisraeli, Põhja-Korea, Venemaa Föderatsiooni ja USA vastu, kuid nende riikide asjus leidis RK koheselt, et kohtul puudub jurisdiktsioon sellekohase deklaratsiooni puudumise tõttu.

²¹⁸ NPT artikkel 6. „Iga käesoleva lepingu osaline kohustub pidama hea tahte vaimus läbirääkimisi efektiivsete abinõude üle tuumarelvastumise võidujooksu lõpetamiseks lähemas tulevikus ja tuumadesarmeerimiseks, samuti range ja efektiivse rahvusvahelise kontrolli all toimuva üldise ja täieliku desarmeerimise lepingu üle.“

²¹⁹ Rahvusvaheline Kohus. Kohtuotsus (Obligations Concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament. 05.10.2016. – <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/160/160-20161005-JUD-01-00-EN.pdf> (08.02.2026).

kui kohtu hinnangu kohaselt ei suutnud Marshalli saared näidata veenvalt dispuudi²²⁰ olemasolu. Seetõttu eitas Kohus jurisdiktsiooni vaidlust lahendada.²²¹ Etteheide menetluse politiseeritusest tõusetus tugevalt, kuna kaheksa kohtunikku, kes eitasid dispuudi olemasolu, olid just tuumariikidest ning Jaapani ja Itaalia kohtunik tulid riigist, mis on „tuumakilbist“ kasusaajad. Lõpphääletuse patiseisu 8 : 8 lahendas Kohtu president, kes otsustas jaatada Ühendkuningriigi dispuudi puudumise väidet. Rahvusvahelise õiguse juristide hinnangul tulenes kohtu hinnang dispuudi puudumise osas tõsiasjast, et kaasus oli Marshalli saarte poolt ülesehitatud puudulikult, et puudujääk seisnes halvas ajastuses, mitte foorumi piiratud võimekusest kohtu ette toodud küsimus lahendada.²²² Dispuudi olemasolu tõendamist võimaldanuks saareriigi selge kommunikatsioon kostja riikidega, seda enne küsimuse kohtusse viimist. Teatav poliitiline iseloom siiski asja käigust nähtub.

Kohtuvaidlus võib sündida Šveitsi ja Ukraina vahel seoses MBT konventsioonist lahkumise sooviga. On ilmne, et relvastuskontrolliõiguse vaidlused ei jõua tihti Rahvusvahelise Kohtu ette. Suurenenud politiseeritusse või maailma blokkidesse jagunemise oludes ei ole tõenäoline, et riigid hakkaksid näiteks lahkumisi kohtulikult vaidlustama. Olgugi et rahvusvaheline õigus ei ole pretsedendi õigus (Rahvusvahelise Kohtu statuut art 59), on igal kohtuotsusel siiski riikide käitumist olulisel määral mõjutav toime. Seejuures on tõenäoline, et ka järgmine sarnane vaidlus saab kohtus samasuguse lahenduse. Ehk iga kohtuotsus võib osutada piiravaks riikide suveräänsusele, mis ei pruugi relvastuskontrolli osalistele olla tervitatav.

3.4 Relvastuskontrolli õiguse seisund 21. sajandil

Kehtiva rahvusvahelise õiguse võime tagada globaalset korda on tervikuna ohus. Alates II maailmasõjast oli USA roll juhtida globaalset korda. Võim pidi saama ÜRO hartast kinni pidavale sõjalis-majanduslikult võimekale riigile, kes rikkumistele reaalselt reageeriks – sanktsioonide või reaalpoliitilises vaates ka ületamatu sõjalise jõuga. Jõu kasutamise keeld oli enne 20. sajandit mõeldamatu. Alates ÜRO harta kehtivusest on see norm kui läbiv põhiprintsiip kõikides riikidevahelistes suhetes. Normi tagamine ei ole olnud perfektne, kuid 21. sajandil on rikkumised saanud hoogu juurde ning see ohustab 70 aasta jooksul loodud maailmakorraldust. Seniste eeskõnelejate poolset normi rikkumist või ka silma kinnipigistamist kasutavad meelsasti ära teised suurjõududest rivaalid. Venemaa Föderatsiooni käitumine kodus, Gruusias ja Ukrainas ning Hiina Rahvavabariigi hoogustunud tegevus Lõuna-Hiina merel ja

²²⁰ Dispuudi olemasolu on objektiivsete asjaolude pinnalt fakti tuvastamine ehk kohus otsib vastust küsimusele, kas on tõendatud riikidevaheline eriarusaam rahvusvahelise õiguse järgse kohustuse sisust ning kas pooled on teadlikud vastasseisu olemasolust, vt *ibid.*, p-d 39, 57.

²²¹ *Ibid.*, p 59.

²²² Myjer, E. P. J., Marauhn, T., lk 484.

tervikuna India ja Vaikse ookeani alal ei tööta tervikpildis head õigusel põhinevale maailmakorrale.²²³

Vältides aga maailmalõpu kuulutamist, tuleb keskmistel riikidel hoida kinni põhimõttest, et toimiv rahvusvaheline õigus tagab riikide edu. Kokkulepped, mille osalisteks on väärtustelt sarnased riigid ükskõik millises maailmaotsas, siiski püsivad. Seega ei ole ei rahvusvaheline ega ka relvastuskontrolli õigus surnud. Viimase 100 aastaga on riigid teinud palju edukaid samme, mille hõlmamiseks saab kasutada katusmõistet „rahvusvaheline õigus“ – rahvusvaheline õigus on kohanemisvõimeline ja reageerimisvõimeline. Mõeldes Hans Kelsenile²²⁴, siis toimiv õiguskord ei ole kunagi vigadeta; toimiv õiguskord peab suutma vigadele ja rikkumistele reageerida. Uus relvastuskontrollialane normiloome peab mõistma 21. sajandit ning riikidevaheline suhtlus peab põhinema ühistel väärtustel ehk *Grundnorm*’idel, mille suhtes riik ei tee järeleandmisi. Suurem osa maailma riikidest teab sellise süsteemi võimekust luua paremat ja turvalisemat tulevikku.

Relvastuskontrolli õigus ei ole kaotanud oma põhitõdesid. Õigus on siiani kõige kulutõhusam vahend, millega piirata relvakonfliktide puhkemise tõenäosust ning nendega kaasnevaid purustusi. Ükski konflikt ei kesta nii lühikest aega, kui loodetakse, ja iga meede, mis toetab uuesti rahu saavutamist, on ülioluline. Tehnoloogia areng ei ole pidurdunud. Maailm on endistviisi jagunenud blokkidesse, mis on võrreldavad külma sõja aegsete pingejoontega. Venemaa huvi osaleda relvastuskontrollis on traditsiooniliselt põhinenud kolmel teguril: tuumavõrdsusest tuleneval prestiižil, majanduslikul huvil vältida kulukat võidurelvastumist ning vajadusel säilitada kommunikatsioonikanalid vaenlasega.²²⁵ Samas näitab Venemaa käitumine, et lepinguline enesepiirang kehtib ainult seni, kuni see ei satu vastuollu ideoloogiliste eesmärkidega. Selline selektiivne normikuulekus ei muuda relvastuskontrolli õigust sisutuks, kuid nõuab osalistelt realistlikku arusaama vastaspoole käitumisest. Arusaama Venemaa käitumisest aitavad ülal hoida Venemaaga piirnevad riigid, kes rikkumised võimalikult suures ulatuses esile toovad, kasutades selleks olemasolevaid õiguslikke mehhanisme ja poliitilisi kanaleid. Senine relvastuskontrolli süsteem rahvusvahelises õiguses võimaldab väiksematel riikidel, kel tihtipeale lepingu objektiks olevaid relvi mitmesugustel põhjustel polegi, siiski osaleda, jagada ekspertiisi ja toetada riikide rahumeelset suhtlust. Relvade ja liitlassõdurite paiknemine väikestes piiririikides kui heidutuse instrument on

²²³ Hathaway, O. A. Shapiro, S. J.

²²⁴ Kelsen, H. Puhas õigusõpetus. Sissejuhatus õigusteaduse probleemistikku. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2018.

²²⁵ Fix, L. Russia and arms control: between great power ambitions and strategic stability. JSTOR, 2021. – <https://www.jstor.org/stable/resrep38503.11> (22.01.2026).

reaalsus. Suured või vähemasti suur hulk keskmisi liitlasi võimaldavad turbulentsetes maailmas püsida elus ka väikestel.

Eelmise peatüki bilateraalsete lepingute kokkuvõtte pinnalt võib leida, et reguleerimist vajavad tuumarelvad, mis on 20. sajandi relvastuskontrolli ajaloos olnud peamiseks reguleerimisobjektiks, kuid mille bilateraalne kontroll on praeguseks lõppenud. Tuumarelvade kasutus on aga ajalooliselt olnud piiratud. Samal ajal kerkivad esile uued tehnoloogiad: hüperhelikiirusel liikuvad lõhkekehad, küberdomeenis kasutatavad relvad, tehisintellekt, nanotehnoloogiad, energiarelvad ja 3D-printimine.²²⁶ Osa arenevatest tehnoloogiatest on odavad ja levivad kiiresti üle maailma. Relvatehnoloogia areng võib tuua humanitaarõiguse seisukohast kaasa ka head: täpsem sihtimissüsteem võimaldab paremini tagada tsiviilisikute kaitset. Tehnoloogia areng võib kaasa tuua ka inimkomponendi eemaldamise kogu sõjategevusest, kuid ka düstopia, kus robotid ründavad inimesi.

Venemaa Föderatsioon on sõjas Ukrainaga kasutanud korduvalt hüperhelikiirusel lendavaid rakette.²²⁷ Venemaa kasutus Ukrainas ei põhine peamiselt sõjalisel vajadusel, küll aga on hüperhelikiirusel raketidel oluline heidutusfunktsioon Ukraina lääneliitlaste vastu. Relva purustusvõime ja kiiruse tõttu on piiratud reageerimisvõime, mis seab ohtu kõigi laskeulatusse jäävate riikide stabiilsuse ja vastastikuse heidutuse elemendi. Võidurelvastumise vaates võib riikidel olla huvi saavutada relvade kohta lepingulisi piiranguid just bi- või trilateraalset.

Heidutuse ja inimkontrolli elemente arvestades on probleemne tehisintellekti relvasüsteemides kasutamine. Olukorras, kus vastulöögi andmine võib tulevikus põhineda kohe reageerival tehisintellektil, on esimese löögi korral kindel teine löök. See kirjeldab vältimatut hävinguahelat. Tehisintellekti kaasamisega relvasüsteemide juhtimisahelasse kaasneb potentsiaalselt väga suur risk. Kaaluda võiks julgeolekustrateegiates tehisintellekti kasutamisele punaste joonte tõmbamist. CCW raames ei ole seni õnnestunud saavutada kokkulepet, mis LAWS-süsteeme reguleeriks. Riikide vahel puudub kokkulepe, mis on autonoomne relvasüsteem, ja seda objekti keerukuse tõttu.²²⁸

Lahtine on ka droonide²²⁹ kui mehitamata relvaplatformi reguleerimine. Drooni funktsioon on suuresti relva kanda, olgu see lõhkekeha rootordroonis või roomikdroonile kinnitatud automaat.

²²⁶ Selline nimekirj on kombineeritud tulemus töö aluseks olevast kirjandusest, vt Corn, G. S., Watkin, K., Williamson, J., lk 281 kuni 288. Myjer, E. P. J., Maruhn, T., lk-d 27–41, 308–312 ja 425–442.

²²⁷ Orlova, A. Russia Uses Zircon, Oreshnik Missiles to Intimidate the West – Ukraine's Air Force. Kyiv Post. Ukraine's Global Voice, 02.02.2026. – <https://www.kyivpost.com/post/69238> (08.02.2026).

²²⁸ UN. Office for Disarmament Affairs. Group of Governmental Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems. Overview. – <https://meetings.unoda.org/ccw/convention-on-certain-conventional-weapons-group-of-governmental-experts-on-lethal-autonomous-weapons-systems-2025> (31.12.2025).

²²⁹ Vene-Ukraina sõjas on kujunenud välja ja ennast kinnitanud droonisõda. Täna ehitavad ukrainlased lahingukõlblikke mini-FPV-droone mõnesajaeurose ühikuhinnaga ja tuhandete kaupa. Ukraina merel kasutatavad

Mida teha olukorras, kus drooni kui tapvat vahendit kandvat platvormi opereerib ilma inimese otsese osaluseta tehisintellekt?²³⁰ Huvi selliste süsteemide kasutuse vastu on sõjaliselt ilmselge: inimkomponent vabaneb muudeks ülesanneteks ning süsteemide odav hind võimaldab piirata kulutusi üliressursimahukale sõjapidamisele. Õiguslikult on probleemne, kui sihtimis- ja tulistamisotsuse langetab täielikult tehisintellekt.

Küberruumi reguleerimise püüdlus on kestnud juba aastaid. Konflikti olukord sarnaneb külma sõjaga – vastanduvad lääne demokraatiad ja ida autokraatiad.²³¹ Reguleerimatusega kaasnev ebastabiilsus on aga ulatuslik: sõjalised käsuaahelad, relvade sihtimis-juhtimissüsteemid jne. Kõigi ette võib paigutada konflikti korral küsimärgi. Reguleerimise efektiivsusesse sekkub reaalsus, kus kübersõda on igapäevane nähtus. Oluline oleks välistada sõjaliste juhtimis- ja kontrollisüsteemide küberdomeenis ründamine. Selline kokkulepe võiks olla midagi, mis saavutatakse esialgu mittesiduvate avalduste kaudu. Nii võiks kujuneda järkjärguline regulatsioon – nagu külma sõja lepped tuumarelvade ja raketide kohta –, mida kannustab ühtne arusaam domeeni reguleerimata jätmisel potentsiaalsest kaasnevast hävingust.

Tänapäevaste kõrgtehnoloogiliste relvade juhtimis-sihtimissüsteemid põhinevad paljuski satelliitidel ning nii on sihtimine täpsem, mis on tervitatav ka humanitaarõiguse tsiviilisikute kaitse valguses. Tuumariikide võimekus viia töökorrast välja sadu satelliite, kasutades selleks kineetilise mõjutusvahendina näiteks tuumarelvade, on võime, mis tänapäevastes sõjadoktriinides on järjest tähtsamal kohal.²³² Nende satelliitide ohustamine on midagi, millest ei peaks huvituma ükski riik. Antisatelliitide süsteemide asjus on Venemaa olnud üks peamisi läbirääkijaid ÜRO-s.²³³

Tehnoloogia uudsus ja erilepingu puudumine ei välista aga rahvusvahelise tavaõiguse normide kohaldamist. Relvastuskontrolli kui terviku osaks on ka õiguslikult mittesiduv režiim, mis toetab lepinguliste kohustuste täitmist. Õiguse osaks on põhjendatult kujunenud bilateraalsed ja ka multilateraalsed režiimid. Normiloomes tuleb säilitada paindlikkus ja kohanemisvõime.

laevadroonid on saavutanud praeguseks Vene mereväe vastu legendaarse edu. Tõenäoliselt on droonide puhul nende sõjalise efektiivsuse tõttu võimatu saavutada rahvusvahelisi piiranguid sisaldavaid kokkuleppeid ka tulevikus. Ka elavnenud konflikt Lähis-Idas ilmestab 500eurose drooni võimet tekitada ulatuslikku kahju.

²³⁰ Autonoomseks relvasüsteemiks on Iisraeli nn raudkilp, mis on relvatootja Rafael Defence Systemsi õhukaitsesüsteem. Kilp ise hõlmab aga ka seire- ja tulejuhtimisvõimekust, ning kui välja jätta ülesseadmine, on tegemist täielikult autonoomse relvasüsteemiga. Kasutakse ingliskeelset mõistet *defensive autonomous weapons system*, lüh DAWS, vt Corn, G. S., Watkin, K., Williamson, J., lk 259.

²³¹ Fix, L. Russia and arms control: between great power ambitions and strategic stability. JSTOR, 2021. – <https://www.jstor.org/stable/resrep38503.11> (22.01.2026).

²³² Ameerika Ühendriikide kosmosevägi. Space Force Doctrine Document 1. – https://www.starcom.spaceforce.mil/Portals/2/Space%20Force%20Doctrine%20Document%201%20FINAL_4Apr25.pdf (20.02.2026).

²³³ Fix, L. Russia and arms control: between great power ambitions and strategic stability. JSTOR, 2021. – <https://www.jstor.org/stable/resrep38503.11> (22.01.2026).

21. sajandi sündmused ei kuuluta õigussüsteemi surma, vaid vajadust kohaneda ja mõista võimaliku lepingu partnereid – universaalsus võib asendada ajutise selektiivsusega. Globaliseerumine ei pidurdu, kuid valdkondlik koostöövõime mõne riigi vahel võib mõneks ajaks taanduda – võimalik, et olukord peab minema halvemaks, et taas minna paremaks.²³⁴ Sõda ja konflikt võib ajaloo vaates olla pigem mehhanisme käivitav ajajärk. Arenevate tehnoloogiate puhul on inimkonnale omane proovile panna potentsiaali ja seejärel alles pidada vajalikuks neid reguleerida. Erinevalt tuumarelvadest, mille hävitusjõud kujunes otsekohe globaalset konsensust loovaks ja normatiivsust nõudvaks, ei pruugi uued tehnoloogiad tekitada samalaadset šokiefekti. Eks tulevik näitab, milline on nende tehnoloogiate regulatsiooni ajend. Lahkumiste sagenemine peegeldab süsteemi suurenenud poliitilisust, mille on põhjustanud Venemaa Föderatsiooni rahvusvahelise õiguse vastane agressioonisõda. Seejuures näitab kehtiv normistik ka rahvusvahelise õiguse vastastele sammudele reageerimisvõimekust – seda ka õiguspäraselt relvastuskontrolli lepingutest lahkudes. Vajadus luua relvastuskontrolliõigust on kestev ja lähtub tehnoloogiaarengust. Neo-reaalpoliitiline maailmavaade ei tohi unustada ka edaspidi kehtivat tõde, et sõpradega rääkimine on oluline, kuid kõige tähtsam on kommunikatsioon vaenlasega – enda kinni müürimine ei ole lahendus, kuid naiivsus samuti mitte. Kokkuleppe saavutamine vaenlasega on alati olnud raske, kuid strateegiline vajadus.

²³⁴ Seejuures on ilmikas, et 6. veebruaril 2026 teatas USA president Trump vajadusest alustada uusi tuumarelvade-alaseid läbirääkimisi, vt Sasipornkarn, E. Trump says new nuclear treaty needed to replace New START. Deutsche Welle, 06.02.2026. – <https://www.dw.com/en/trump-says-new-nuclear-treaty-needed-to-replace-new-start/a-75831920> (11.02.2026).

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk oli analüüsida relvastuskontrollilepingutest lahkumise õiguslikku raamistikku, riikide lahkumispraktikat ning hinnata, milline on toimunud lahkumiste mõju rahvusvahelisele relvastuskontrolliõigusele ja selle tulevikule.

Esimese uurimisküsimuse raames käsitleti rahvusvahelise relvastuskontrollisüsteemi tekkelugu, õiguslikku ülesehitust ning süsteemi stabiilsust mõjutavaid tegureid. Esimese peatükiga loodud teoreetiline raam võimaldas relvastuskontrolli süsteemis näha lahkumist kui ühte olulist ja vajalikku vahendit riikide huvide kaitseks relvastuskontrollisüsteemis.

Töö järeldus on, et relvastuskontrolliõigus on kujunenud järkjärgulise normiloome tulemusel alates 19. sajandist koos inimajaloo veriste relvakonfliktidega ja tehnoloogiaarenguga. Valdkond põhineb eelkõige rahvusvahelisel lepinguõigusel, kuid seda mõjutavad rahvusvahelise tavaõiguse normid, eelkõige humanitaarõiguse põhimõtted. Alates ÜRO põhikirja jõustumisest liigitub valdkond rahu ja julgeoleku õiguseks. Relvastuskontrolliõigus on rahvusvahelise õiguse üks politiseeritumaid valdkondi, milles normatiivsed piirangud seostuvad riikide julgeolekuhuvidega. Õiguse objektiks on riikide relvastus ja sõjaline võimekus, nii võib relvade piiramine tähendada ka riigi enesekaitsevõime vähenemist. Relva piiramisel ei jõuta lepinguni, kui relva sõjaline efektiivsus on suur ning piiravas režiimis osalemine tooks kaasa riigi julgeolekuolukorra halvenemise. Süsteemi stabiilsust mõjutab tugevalt riikidevahelise usalduse ja vastastikkuse element. Kokkulepped toimivad juhul, kui osalisriigid usuvad, et ka teised riigid järgivad piiranguid. Relvastuskontroll võib omada positiivset efekti rahu ajal, tuues kaasa relvade arvu vähenemise ja ressursi vabanemise. Pingekohad avalduvad relvakonflikti algusega. Süsteemi osaks oli pikka aega *reciprocal use* reservatsioonid, mis koos ajalooliste lepingu rikkumistega näitavad ilmekalt, et konfliktis võib prevalveerida tahe vaenlasele vastata samaga ning lepinguline kohustus võib jääda teisejärguliseks. Kehtiv relvastuskontroll lähtub põhimõttest, et ka sõja ajal tuleb lepingust kinni pidada, et kiirendada uuesti rahu saavutamist. Maailmas, kus relvakonfliktid on levinud, kuid relvastuskontroll on lepinguline ega seo kõiki riike, võib riigi võime ennast kaitsta olla asümmeetriliselt piiratud. Selline olukord pingestab lepingulist keelurežiimi. Lepingute osaks on teadlikult *expressis verbis* denonsseerimisklauslid. Klauslite olemasolu ja nende osaks olev suveräänsuselement ei ole relvastuskontrollisüsteemi nõrkus, vaid mehhanism, mis võimaldab riikidel muutuvate julgeolekuolude korral kohustustest õiguspäraselt loobuda, suurendades seeläbi riikide valmisolekut ka lepinguga liituda.

Teise uurimisküsimuse raames relvastuskontrollilepingutest lahkumise analüüsimisel kasutas töö teoreetilise raamistikuna Albert O. Hirschmani *exit*, *voice* ja *loyalty* mudelit. Mudel

võimaldab käsitleda riikide reaktsioone relvastuskontrollisüsteemi toimimise halvenemisele: riik võib püüda süsteemi mõjutada selle sees tegutsedes (*voice*), jääda lepingule truuks muutunud oludes (*loyalty*) või otsustada süsteemist lahkuda (*exit*).

Denonsseerimisklauslid võimaldavad riigil lepingust väljuda. Seda erakorraliste asjaolude ilmnemisel, eelkõige juhul, kui need ohustavad riigi kõrgeima tasandi huve, teatades lahkumisest ette ja esitades põhjendused. Bilateraalse relvastuskontrolli näidetena käsitleti ABM-i, INF-i ja New START-i lepinguid. ABM-i lepingust lahkumine peegeldas bilateraalse relvastuskontrolli piiranguid olukorras, kus julgeolekuolukorda mõjutavad mitteriiklikud ohud. INF-i lepingust lahkumine oli seotud Venemaa rikkumistega ning võimaldas juhtida rahvusvahelise kogukonna tähelepanu lepinguliste kohustuste eiramisele. New START-i lepingu aeguda laskmine 2026. aastal näitas usalduse kadumist kahe suurriigi vahel ja võimaldas tõstatada vajaduse multilateraalseks tuumakontrolliks. Põhja-Korea lahkumine NPT-st näitas, et lahkumine võib olla strateegiline samm, mis võimaldab riigil vabaneda rahvusvahelise kontrolli mehhanismidest ja arendada edasi tuumarelvaprogrammi. Euroopa konventsionaalse relvastuskontrolli lepingu (CFE) lagunemine näitas, et relvastuskontroll eeldab poliitilist stabiilsust ja usaldust riikide vahel. Humanitaarsete keelurežiimide all käsitleti kobarmoonasid keelustamise konventsiooni (CCM) ja jalaväemiinide keelustamise konventsiooni (MBT). Lepingutest lahkumised olid seotud Venemaa agressioonisõjaga ning piirkonna julgeolekuolukorra halvenemisega. Leedu lahkumine CCM-ist ning Eesti, Läti, Leedu, Soome ja Poola lahkumine MBT-st näitavad, et absoluutse keelurežiimiga relvastuskontrollilepingud võivad muutunud julgeolekuoludes piirata riikide enesekaitsevõimet. Eriti nähtub see Ukraina soovist lahkuda MBT-st, kus õiguspärane lahkumine on piiratud kuuekuulise rahu nõudega. Lahkumine on riikidele vahend poliitilise surve avaldamiseks ja võimalus tagada julgeolek. Samas järgitakse lahkumisel enamasti kehtivat õigust, mis viitab õiguse toimimisele.

Lahkumispraktika analüüs näitas, et lahkumisavalduste esitamisel piirduvad riigid faktiliste asjaolude esitamisega, mis riigi hinnangu kohaselt julgeolekuhuve ohustavad. Sisustades õiguslikult denonsseerimisklauslit, on riikide põhjendused toetunud doktriinile *clausula rebus sic stantibus* VCLT artikkel 62 tähenduses. Lepingu materiaalse rikkumise sisustamine VCLT artikkel 60 järgi on haruldane. Esineb õiguslikult ebakindlaid põhjendusi ja lahkumisi. Sellisele lahkumisele ei ole järgnenud õiguslikke vaidlusi. Õiguslike vaidluste vältimine võib tuleneda riikide soovist vältida suveräänsusklausli praktikaga kitsendamist.

Kolmanda uurimisküsimuse raames hinnati lahkumiste mõju relvastuskontrollisüsteemile tervikuna. Analüüs näitab, et lepingutest lahkumine ei too rahvusvahelise lepinguõiguse järgi kaasa kogu režiimi lõppemist ega vabasta riike muudest rahvusvahelise õiguse kohustustest.

Lahkunud riikide ja osalisriikide vahel säilib õiguspärase koostöö võimalus. Lahkumine vähendab võimalust, et relvastuskontrollilepingute normid kujuneksid rahvusvahelise tavaõiguse osaks. Seejuures käsitles töö tuumarelvade õiguslikku staatust rahvusvahelises õiguses. Analüüs näitas, et Rahvusvahelise Kohtu 1996. aasta nõuandva arvamuse järel ei ole kujunenud rahvusvahelist tavaõiguse normi, mis keelaks tuumarelvade kasutamise.

Töö keskne hüpotees leidis kinnitust: relvastuskontrollilepingutest lahkumine on rahvusvahelise õiguse raamistikus õiguspärane, kuid lahkumiste sagenemine peegeldab relvastuskontrolli kui kõrgpoliitilise surve all toimivat õigussüsteemi. Relvastuskontrolli toimimist mõjutab tugevalt poliitiline kontekst. Venemaa Föderatsiooni agressioonisõda Ukrainas on toonud kaasa ulatusliku lahkumiste laine ning suurendanud relvastuskontrolli politiseeritust. Samas näitab riikide püüdlus järgida denonsseerimisklauslis sätestatud, et relvastuskontrolliõigus säilitab ka muutunud julgeolekukeskkonnas oma normatiivse tähenduse.

See töö lisab relvastuskontrolliõiguse käsitluse analüüsi, mis seob süsteemi tekkeloo, lepinguõiguse üld- ja erinormid, riikide subjektiivsed julgeolekukaalutlused ja viimaste aastate sündmused ühtseks raamistikuks. Töö näitab, et relvastuskontrolliõiguse loomiseks ei piisa normide grammatilisest loomest, vaid vajalik on hinnata poliitilise usalduse ja vastastikkuse rolli ning arvestada õiguse objekti määratlemisel normide tegeliku toimega. Relvastuskontrolliõiguse vaates keskendub töö just süsteemist lahkumisele, kuid näitab sel moel süsteemi elujõulisust. Edasiseks uurimiseks pakub autor analüüsida relvastuskontrollilepingutest lahkumise riigisiseseid õiguslikke aluseid.

Kokkuvõtvalt võib järeldada, et relvastuskontrolliõigus ei ole kriiside tõttu kadumas, vaid kujuneb ümber vastavalt 21. sajandi julgeolekukeskkonnale. Relvastuskontrolliõiguse elujõulisus seisneb mitte konfliktide puudumises, vaid võimes pakkuda õiguslikku raamistikku ka olukorras, kus riikide julgeolekuhuvid on teravnenud ja rahvusvahelised suhted pingestunud.

Autor soovib tänada magistr töö juhendajat professor Lauri Mälksod, kes andis olulise panuse magistr töö raamistamisse. Samuti tänab töö autor diplomaat Arti Hilpust ja Eesti Vabariigi Välisministeeriumi NATO ja Atlandi-üleste suhete osakonna 1. relvastuskontrollibürood võimaluse eest 2025. aasta suvel osaleda valdkondlikes aruteludes ja sel moel saadud praktilise perspektiivi eest, mis toetas töö koostamist ning aitas paremini mõista relvastuskontrolliõiguse toimimist 21. sajandi julgeolekukeskkonnas.

WITHDRAWAL FROM ARMS CONTROL TREATIES IN INTERNATIONAL LAW

Abstract

This master's thesis examines withdrawal from arms control treaties within the framework of international law. Rather than analysing the technical implementation of arms control regimes or the operational aspects of arms control, the study focuses on the normative foundations of treaty withdrawal, the legal structure of relevant arms control agreements, and the legal issues associated with withdrawal from such treaties. The focus on treaty withdrawal also allows broader questions relating to nuclear weapons regulation and international security to be examined within the wider framework of international arms control law.

The novelty of the research stems from the fact that most earlier studies on international arms control law have primarily focused on bilateral arms control agreements concluded during the Cold War between the Soviet Union and the United States. Many of these agreements effectively ceased to operate by early 2026. The possibility of withdrawal from arms control treaties has received relatively limited attention in legal scholarship. However, recent geopolitical developments, particularly the aggression of the Russian Federation against Ukraine and the deterioration of the European security environment, have brought the issue of treaty withdrawal to the centre of contemporary debates on arms control law.

The thesis addresses three central research questions. First, what is the historical development and legal structure of the international arms control system, and which factors influence the binding force and stability of arms control treaties? Second, on what legal grounds have states withdrawn from arms control treaties, and how have such withdrawals been justified and evaluated within the framework of international law? Third, what impact do withdrawals have on the international arms control system and how can the field adapt to changing security conditions?

The central hypothesis of the thesis is that withdrawal from arms control treaties is legally permissible within the framework of international law. At the same time, the increasing frequency of withdrawals reflects the fact that arms control law operates within a highly politicised environment. The stability of arms control regimes depends not only on legal norms but also on political trust between states and on the broader international security environment.

Methodologically, the research relies primarily on doctrinal legal analysis combined with comparative and historical methods. The study analyses the text of relevant international treaties, the general rules of international treaty law, and the legal doctrines applicable to treaty

withdrawal, particularly those codified in the Vienna Convention on the Law of Treaties. Special attention is given to the doctrine of fundamental change of circumstances (*clausula rebus sic stantibus*), and the legal consequences of material breach of treaty obligations.

The research also draws on comparative analysis of different arms control regimes to identify patterns in state practice relating to treaty withdrawal. Case studies are used to analyse specific examples of withdrawal from bilateral, multilateral and humanitarian arms control treaties. In addition, elements of the historical method are employed to understand the development of arms control law within the evolution of international law and the role of possible withdrawal in the broader peace and security system. The theoretical framework of the thesis draws on existing scholarship in the field of international arms control law. The study engages with the work of leading scholars such as Daniel H. Joyner, Eric P. J. Myjer and Thilo Marauhn. The thesis also considers perspectives from Russian legal scholarship, including the work of Bakhtiyar R. Tuzmukhamedov. The interpretation of treaty law and withdrawal clauses is based on the commentary on the Vienna Convention on the Law of Treaties by Mark E. Villiger. In analysing the political dynamics of treaty withdrawal, the study also draws on Albert O. Hirschman's analytical framework of "exit, voice and loyalty", as well as on Laurence R. Helfer's research on exiting treaties.

The thesis is structured into three chapters. The first chapter examines the historical development and theoretical foundations of international arms control law. The chapter provides an overview of the evolution of the arms control regime and identifies the legal and structural factors that influence states' willingness to join or withdraw from arms control agreements. Arms control law represents a distinct field within international law, connected to but separate from international humanitarian law. Over time, international agreements have sought to regulate or prohibit specific categories of weapons. These regimes are closely linked to the core principles of international humanitarian law, particularly the prohibition of weapons causing unnecessary suffering and the obligation to protect civilians during armed conflict. The need to regulate weapons is simultaneously linked to the humanitarian view on warfare but connected to the realist need to restrict the use of armaments to uphold discipline in the armed forces. Compared to many other areas of public international law, arms control is particularly politicised because its object of regulation is the military power of states. Arms control regimes have developed gradually since the nineteenth century as a response to the destructive consequences of armed conflict and the rapid development of military technology. In addition to the role of military technology, the aspect of communication technology is considered as a vital influence on the need to regulate the use of weapons in war. Following the adoption of the

Charter of the United Nations, arms control law became increasingly associated with the broader legal framework governing international peace and security.

The analysis of arms control theory and considered cases of withdrawal demonstrate that arms control regimes are characterised by an inherent tension between normative legal commitments and states' security interests. This stems from the fact that arms control agreements restrict the military capabilities of states, participation in such regimes may be perceived as limiting to national sovereignty or reducing a state's ability to defend itself in cases of aggression. The effectiveness of arms control regimes therefore depends heavily on mutual trust and reciprocity between states. Treaty-based limitations on weapons are sustainable only if states believe that other parties will comply with the same obligations. While arms control treaties may produce benefits during periods of relative stability – including reductions in weapons stockpiles and the reallocation of resources – tensions within these regimes often become visible during periods of geopolitical rivalry, instability or armed conflict.

Within this framework, withdrawal from arms control treaties may be understood not as a breakdown of the system but also as an inherent feature of treaty-based co-existence of rivals. All arms control treaties contain explicit withdrawal clauses that allow states to terminate their participation under specified conditions. These clauses provide states with a legal mechanism for responding to significant changes in their security environment while maintaining the overall stability of the treaty regime.

The theoretical framework used to analyse withdrawal behaviour in chapters two and three is based on Albert O. Hirschman's model of "exit, voice and loyalty". According to this framework, members of an organisation may respond to dissatisfaction or deterioration of the functioning of the system in three ways: by attempting to influence the system from within (voice), by remaining loyal to the system despite its shortcomings (loyalty), or by leaving the system altogether (exit). Although Hirschman originally developed this model in the context of economic and social organisations, it provides a useful analytical tool for understanding the strategic choices available to states within arms control regimes.

The second chapter examines the practice of withdrawal within several key arms control regimes. The analysis begins with bilateral arms control agreements between the United States and the Russian Federation, including the Anti-Ballistic Missile Treaty (ABM), the Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty (INF), and the New START Treaty. These agreements played a central role in maintaining strategic stability during and after the Cold War. The withdrawal of the United States from the ABM Treaty illustrates how bilateral arms control agreements may become incompatible with evolving security threats, such as terrorism.

The treaty limited the development of missile defence systems that the United States considered necessary to respond to emerging threats, including those posed by non-state actors, such as terrorist groups in the wake of the 9/11 attacks. The collapse of the INF Treaty was closely linked to allegations that the Russian Federation had violated its obligations under the treaty by developing prohibited missile systems. Withdrawal allowed NATO countries to show unity in the face of Russia's apparent violations of the treaty regime. The termination of the New START Treaty in 2026 reflects the erosion of trust between the two nuclear superpowers and highlights the difficulties of maintaining bilateral arms control arrangements in a changing geopolitical environment. In an era of nine nuclear powers, the call for multilateral control by the United States is a welcome sign.

The thesis also analyses withdrawal from multilateral arms control regimes. The withdrawal of North Korea from the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT) demonstrates how treaty withdrawal may be used strategically by a state seeking to develop nuclear weapons capabilities. The collapse of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe illustrates how arms control regimes depend on political stability and mutual trust between states. The system is prone to withdrawal in cases of active war's of aggression.

Particular attention is given to humanitarian arms control regimes, including the Convention on Cluster Munitions (CCM) and the Mine Ban Treaty (MBT). Lithuania withdrew from the Convention on Cluster Munitions in 2024, while Estonia, Latvia, Lithuania, Finland and Poland withdrew from the Mine Ban Treaty in 2025. These withdrawals were justified by reference to the deterioration of the Nordic-Baltic security environment caused by Russia's aggression against Ukraine. The withdrawing states argued that absolute prohibition regimes may limit their ability to defend themselves against potential military aggression. At the same time, leaving an almost universal humanitarian control regime, allowed the states to raise international attention to the matter of Russia's aggression against Ukraine.

The analysis demonstrates that withdrawal from arms control treaties often serves not only as a legal instrument but also as a political signal intended to draw international attention to changing security conditions. At the same time, withdrawing states generally follow the procedural requirements established in treaty withdrawal clauses, which suggests that the legal framework governing arms control regimes continues to retain normative authority.

The third chapter evaluates the broader implications of treaty withdrawal for the international arms control system. One important conclusion is that withdrawal from a treaty does not terminate the entire arms control regime and does not release states from other obligations under international law, including obligations derived from international humanitarian law and

customary international law. The chapter also examines the legal status of nuclear weapons within contemporary international law. Building on the advisory opinion of the International Court of Justice on the legality of the threat or use of nuclear weapons in 1996, the thesis concludes that international law does not currently contain a universal prohibition of nuclear weapons. Although the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW), in force since 2021, represents an important political development, the absence of participation by nuclear-armed states, and apparent tension with the NPT regime means that the prohibition of nuclear weapons has not yet developed into a rule of customary international law. As long as defence doctrines of nuclear alliances rely on the aspect of nuclear deterrence, any kind of development of an international rule for the ban of nuclear weapons, is hard to establish. This development is also not supported by the collapse of the bilateral nuclear arms control regime.

The thesis concludes that withdrawal from arms control treaties should not be interpreted as evidence that the international arms control system is collapsing. On the contrary, the existence and use of withdrawal clauses demonstrate that international law continues to provide a framework through which states can manage the relationship between legal commitments and changing security interests. Ultimately, the future of international arms control law will depend on the willingness of states to maintain political trust and to reconcile their national security interests with rules-based international cooperation. Even in a politically fragmented international environment, arms control law remains an important legal instrument for limiting the destructive potential of modern weapons and for maintaining dialogue between states regarding issues of international peace and security.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

1. Ahlström, Christer. Withdrawal from arms control treaties. SIPRI 2004. – <https://www.sipri.org/yearbook/2004/19> (10.02.2026).
2. Arak, V. Venemaa argumendid seadmaks Balti riikidele NATOsse astumisel eeltingimusi ei pea Eesti ekspertide sõnul vett. Eesti Päevaleht, 02.10.2002. – <https://epl.delfi.ee/artikkel/50935526/venemaa-argumendid-seadmaks-balti-riikidele-natosse-astumisel-eeltingimusi-ei-peat-eesti-ekspertide-sonul-vett> (15.11.2025).
3. Blacker, C. D., Duffy, G. International Arms Control. Issues and Agreements. 2. tr. Stanford University Press, Stanford Ameerika Ühendriigid, 1984.
4. Corn, G. S., Watkin, K., Williamson, J. The Law in War. A Concise Overview. Routledge, 2023.
5. Crawford, J. Brownlie's Principles of Public International Law. 9. tr. Oxford University Press, Oxford Ühendkuningriik, 2019.
6. Dekker, G. The Effectiveness of International Supervision in Arms Control. Journal of Conflict & Security Law (2004), Vol. 9 No. 3, 315–330.
7. Dinstein, Y. War, Aggression and Self-Defence. 6. tr. Cambridge University Press, Cambridge Ühendkuningriik, 2017.
8. Edelman, E.S., Miller, F.C. No New START. Foreign Affairs. 03.06.2025. – <https://www.foreignaffairs.com/united-states/no-new-start> (17.10.2025).
9. Fink, U. Gillich, I. Humanitäres Völkerrecht. 1. tr. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2023.
10. Fix, L. Russia and arms control: between great power ambitions and strategic stability. JSTOR, 2021. – <https://www.jstor.org/stable/resrep38503.11> (22.01.2026).
11. Fleck, D. The Handbook of International Humanitarian Law. 3. tr. Oxford University Press, Oxford Ühendkuningriik, 2013.
12. Freedman, L. Whatever Happened to Arms Control? 30.05.2025 - <https://samf.substack.com/p/whatever-happened-to-arms-control> (17.10.2025).
13. Goldschmidt, G. The Origins of the International Atomic Energy Agency. Atomic Energy Authority: Personal Reflections (Vienna: The Agency, 1997). – <https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/magazines/bulletin/bull19-4/19401281219.pdf> (01.11.2025).
14. Gottemoeller, R. Arms Control Is Not Dead Yet. Foreign Affairs. 15.04.2025. – <https://www.foreignaffairs.com/united-states/arms-control-not-dead-yet> (17.10.2025).

15. Hathaway, O. A. Shapiro, S. J. *Might Unmakes Right. The Catastrophic Collapse of Norms Against the Use of Force.* 24.06.2025.
16. Helfer, L. R. *Exiting Treaties.* Virginia Law Review 91, november 2005 – https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2653&context=faculty_scholarship (10.03.2026)
17. Helfer, L. R. *Terminating Treaties. The Oxford Guide to Treaties.* Oxford University Press, 2012. – https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5338&context=faculty_scholarship (20.02.2026).
18. Henckaerts, J.-M., Doswald-Beck, L. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules.* ICRC. Cambridge University Press, Cambridge Ühendkuningriik, 2009.
19. Joyner, D. H. *Arms Control Law (The International Law of Peace and Security).* Routledge, 2012.
20. Kelsen, H. *Puhas õigusõpetus. Sissejuhatus õigusteaduse probleemistikku.* Tartu Ülikooli Kirjastus, 2018.
21. Kolga, M. *Tavarelvastuse piiramine Euroopas – taastuv suurus või kustuv täht?* Diplomaatia, nr 87/88, 2010. aasta detsember. – <https://diplomaatia.ee/tavarelvastuse-piiramine-euroopas-taastuv-suurus-voi-kustuv-taht/> (15.01.2026).
22. Mohn, E. *Stuxnet.* EBSCO, 2023. – <https://www.ebsco.com/research-starters/computer-science/stuxnet> (15.12.2025).
23. Myjer, E. P. J., Marauhn, T. *Research Handbook on International Arms Control Law.* Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham Ühendkuningriik, 2022.
24. Narang, V., Vaddi, P. *How to Survive the New Nuclear Age.* Foreign Affairs. 24.06.2025. – <https://www.foreignaffairs.com/united-states/how-survive-new-nuclear-age-narang-vaddi> (17.10. 2025).
25. Orlova, A. *Russia Uses Zircon, Oreshnik Missiles to Intimidate the West – Ukraine’s Air Force.* Kyiv Post. Ukraine’s Global Voice, 02.02.2026. – <https://www.kyivpost.com/post/69238> (08.02.2026).
26. Sasipornkarn, E. *Trump says new nuclear treaty needed to replace New START.* Deutsche Welle, 06.02.2026. – <https://www.dw.com/en/trump-says-new-nuclear-treaty-needed-to-replace-new-start/a-75831920> (11.02.2026).
27. Schmitt, M. N. *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Operations.* Cambridge University Press, Cambridge Ühendkuningriik, 2017.
28. Shaw, M. N. *International Law.* 9. tr. Cambridge University Press. Cambridge Ühendkuningriik, 2021.

29. Schelling, T. C. Arms and Influence. Yale University Press, Connecticut Ameerika Ühendriigid, 1966.
30. The Economist. The ugly task of Putin-proofing your border. 22.04.2025. – <https://www.economist.com/international/2025/04/22/the-ugly-task-of-putin-proofing-your-border> (13.10.2025).
31. Tuzmukhamedov, B. Legal Dimensions of Arms Control Agreements. An Introductory Overview. 2014. aasta kursus, Haagi Rahvusvahelise Õiguse Akadeemia.
32. Villiger, M. E. Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden Madalmaad, 2009.
33. Wisotzki, S. Humanitäre Rüstungskontrolle im 21. Jahrhundert. JSTOR, 2008. – <http://www.jstor.com/stable/23773900> (12.01.2026).
34. Wood, N. Embrace Poland and the Baltic States for Embracing Anti-Personnel Mines. War on the Rocks, 06.06.2025. – https://warontherocks.com/2025/06/embrace-poland-and-the-baltic-states-for-embracing-anti-personnel-mines/?utm_source=drip&utm_medium=email&utm_campaign=WOTR+Daily+Newsletter%3A+June+6 (18.10.2025).
35. Yip, K. L. Nuclear Deterrence in the War on Ukraine – a Legal Appraisal. JSTOR, 2022. – <https://www.jstor.org/stable/10.2307/48749513> (13.01.2026).

Kasutatud õigusaktid

36. 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. RT II 1999, 21, 121.
37. ABM-i leping. Treaty Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on The Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems. Moskva, 26.05.1972. <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/101888.htm> (01.11.2025).
38. Avatud taeva leping. RT II 2005, 7, 16.
39. Bakterioloogiliste (bioloogiliste) ja toksinrelvade täiustamist, tootmist ja varumist keelustav ning nende hävitamist nõudev konventsioon. RT II 1993, 15, 19.
40. Euroopa tavarelvastuse piiramise leping. Treaty on Conventional Armed Forces in Europe. Pariis, 19.11.1990. OSCE. – <https://www.osce.org/files/f/documents/4/9/14087.pdf> (15.11.2025).
41. Haagi I rahukonverents. Final Act of the International Peace Conference. The Hague, 29.07.1899. – <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-finact-1899/final-act?activeTab=> (25.10.2025).

42. INF-i leping. Treaty Between The United States Of America And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Elimination Of Their Intermediate-Range And Shorter-Range Missiles. US Department of State. Washington, 8.12.1987. – <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/102360.htm> (23.11.2025).
43. Jalaväemiinide kasutamist, varumist, tootmist ja üleandmist keelustav ja nende hävitamist nõudev konventsioon. RT II 2004, 9, 32.
44. Katsetuste piiratud keelustamise leping. Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space, and Under Water. US Department of State. Moskva, 10.10.1963. – <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/199116.htm> (02.11.2025).
45. Kobarmooni keelustamise konventsioon. Convention on Cluster Munitions. Dublin, 30.05.2008. – https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc_002_0961.pdf (23.11.2025).
46. Londoni protokoll. Procès-verbal relating to the Rules of Submarine Warfare set forth in Part IV of the Treaty of London of 22 April 1930. London, 06.11.1936. – <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/submarine-warfare-rules-pv-1936/proces-verbal?activeTab=> (01.11.2025).
47. Peterburi deklaratsioon. Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight. Saint Petersburg, 29 November / 11 December 1868. – <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/st-petersburg-decl-1868?activeTab=> (26.10.2025).
48. Protokoll lämmatavate, mürgiste või nendega sarnanevate gaaside ja bakterioloogiliste vahendite sõjas tarvitamise keelu kohta. RT II 1999, 12, 79.
49. Rahvasteliidu põhikiri. 28.06.1919. The Avalon Project. Documents in Law, History and Diplomacy. – https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (01.11.2025).
50. Rahvusvahelise Kohtu statuut. RT II 1996, 24, 95.
51. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. 17.07.1998. RT II 2002, 2, 5.
52. Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon. 22.05.1969. RT II 2007, 15.
53. START leping. Treaty between the United States of America and the Union of Socialist Soviet Republics on Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms (START 1). Washington, 1.06.1990. – https://media.nti.org/documents/start_1_treaty.pdf (23.11.2025).
54. Treaty between the United States of America, the British Empire, France, Italy, and Japan. Washington, 06.02.1922. US Department of State. Office of the Historian. – <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1922v01/d77> (01.11.2025).

55. Tuumarelvade leviku tõkestamise leping. RT II 1999, 10, 64
56. Tuumarelvakatsetuste üldise keelustamise leping. RT II 1999, 16, 106.
57. US Department of State. New Strategic Arms Reduction Treaty (New START). 08.04.2010, Praha. – <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/140035.pdf> (07.02.2026).
58. US Department of State. Treaty Between The United States Of America And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Elimination Of Their Intermediate-Range And Shorter-Range Missiles (INF Treaty). 08.12.1987, Washington. – <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/102360.htm> (07.02.2026).
59. Versailles' rahuleping. 28.06.1919. The Avalon Project. Documents in Law, History and Diplomacy. – <https://avalon.law.yale.edu/imt/partiii.asp> (01.11.2025).
60. Vienna Document 1990. 17.11.1990. OSCE. – <https://www.osce.org/files/f/documents/9/e/41245.pdf> (15.11.2025).
61. Viini dokument. 2011 OSCE. – <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/a/4/86597.pdf> (28.01.2026).
62. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri. 26.06.1945. RT II 1996, 24, 95.
63. Ülemäärase kahjustava või purustava toimega tavarelvade kasutamise keelustamise ja piiramise konventsioon. RT II 2000, 8, 44.
64. Ülemäärase kahjustava või purustava toimega tavarelvade kasutamise keelustamise ja piiramise konventsioon, II protokoll. Protokoll miinide, püünismiinide ja muude seadeldiste kasutamise keelustamise või piiramise kohta. RT II 2000, 8, 44.
65. ÜRO Peaassamblee resolutsioon 1. Establishment of a Commission to Deal with the Problems Raised by the Discovery of Atomic Energy. 24.01.1946. – [https://docs.un.org/en/A/RES/1\(I\)](https://docs.un.org/en/A/RES/1(I)) (01.11.2025).

Kasutatud dokumendid

66. Ameerika Ühendriikide kosmosevägi. Space Force Doctrine Document 1. – https://www.starcom.spaceforce.mil/Portals/2/Space%20Force%20Doctrine%20Document%201%20FINAL_4Apr25.pdf (20.02.2026).
67. Department of War. Office of General Counsel. DoD Law of War Manual. Viimati uuendatud 2023. aasta juulis. – <https://ogc.osd.mil/Portals/99/Law%20of%20War%202023/DOD-LAW-OF-WAR-MANUAL-JUNE-2015-UPDATED-JULY%202023.pdf?ver=Qbxamfouw4znu1I7DVMcsw%3d%3d> (30.01.2026).
68. Eesti väljaastumise avaldus. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction of 1997.

- Depositary notification C.N.360.2025.TREATIES-XXVI.5. 03.07.2025. – <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.360.2025-Eng.pdf> (26.12.2025).
69. ICRC. Kommentaarid. International Law Commission. Articles on State Responsibility. 10.08.2001. – <https://casebook.icrc.org/case-study/international-law-commission-articles-state-responsibility> (10.02.2026).
70. Leedu väljaastumise avaldus. Convention on Cluster Munitions. Depositary notification C.N.347.2024.TREATIES-XXVI.6. 06.09.2024. – <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2024/CN.347.2024-Eng.pdf> (31.12.2025).
71. Leedu väljaastumise avaldus. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction of 1997. Depositary notification C.N.362.2025.TREATIES-XXVI.5. 03.07.2025. – <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.362.2025-Eng.pdf> (26.12.2025).
72. Läti väljaastumise avaldus. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction of 1997. Depositary notification C.N.361.2025.TREATIES-XXVI.5. 03.07.2025. – <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.361.2025-Eng.pdf> (26.12.2025).
73. MFA Ukraine. Statement of the MFA of Ukraine on the Decision to Suspension from the Ottawa Convention. 29.06.2025. – <https://mfa.gov.ua/en/news/zayava-mzs-shchodorishennya-pro-vihid-ukrayini-z-ottavskoyi-konvenciyi> (10.02.2026).
74. Ministry of National Defence. Republic of Lithuania. Lithuania withdraws from the Anti-Personnel Mine Ban Convention. 18.03.2025. – <https://kam.lt/en/lithuania-withdraws-from-the-anti-personnel-mine-ban-convention/> (10.02.2026).
75. NATO 2022 Strategic Concept. Preface. – <https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/publications-and-reports/strategic-concepts/2022/290622-strategic-concept.pdf> (10.02.2026).
76. Poola väljaastumise avaldus. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction of 1997. Depositary notification C.N.421.2025.TREATIES-XXVI.5. 26.08.2025. – <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.421.2025-Eng.pdf> (26.12.2025).
77. Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare. Geneva, 17 June 1925. United States of America. 10.04.1975. Reservation made on ratification. – <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-gas-prot-1925/state-parties/us?activeTab=> (02.11.2025).
78. Põhja-Korea lahkumisavaldus. Text of North Korea's Statement on NPT Withdrawal. Atomicarchive. 10.01.2003. –

- <https://www.atomicarchive.com/resources/documents/deterrence/dprk-npt-statement.html>
(20.02.2026).
79. Remarks Announcing the United States Withdrawal From the Anti-Ballistic Missile Treaty. The American Presidency Project. 13.12.2001. – <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-announcing-the-united-states-withdrawal-from-the-anti-ballistic-missile-treaty> (20.02.2026).
80. Soome väljaastumise avaldus. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction of 1997. Depositary notification C.N.372.2025.TREATIES-XXVI.5. 10.07.2025. – <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.372.2025-Eng.pdf> (26.12.2025).
81. The portal of the Swiss government. Switzerland submits objection to Ukraine's suspension of the Ottawa Convention. 17.10.2025. – <https://www.news.admin.ch/en/newsb/XhESsBksC9QkSMArvb2uE> (10.02.2026).
82. ÜRO Peaassamblee. Res 49/75 K, 15.12.1994. – <https://docs.un.org/en/a/res/49/75> (10.02.2026).

Kasutatud kohtupraktika

83. Rahvusvaheline Kohus. Kohtuotsus (Case Concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua. Nicaragua vs USA). 27.06.1986. – <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf> (09.02.2026).
84. Rahvusvaheline Kohus. Kohtuotsus (Case Concerning the Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited). 05.02.1970. – <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/50/050-19700205-JUD-01-00-EN.pdf> 02.11.2025).
85. Rahvusvaheline Kohus. Kohtuotsus (Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project. Hungary vs Slovakia). 25.09.1997. – <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-00-EN.pdf> (20.02.2026).
86. Rahvusvaheline Kohus. Kohtuotsus (Obligations Concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament). 05.10.2016. – <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/160/160-20161005-JUD-01-00-EN.pdf> (08.02.2026).
87. Rahvusvaheline Kohus. Nõuandev arvamus (Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons). 08.07.1996. – <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf> (23.11.2025).

Kasutatud internetiallikad

88. Arms Control Association. The Conventional Armed Forces in Europe (CFE) Treaty and the Adapted CFE Treaty at a Glance. – <https://www.armscontrol.org/factsheets/conventional-armed-forces-europe-cfe-treaty-and-adapted-cfe-treaty-glance> (15.01.2026).
89. Britannica toimetuse. Dumdum ammunition. – <https://www.britannica.com/technology/dumdum> (25.10.2025).
90. Britannica toimetuse. World Disarmament Conference. – <https://www.britannica.com/topic/World-Disarmament-Conference> (01.11.2025).
91. Convention on Cluster Munitions. – <https://www.clusterconvention.org/> (31.12.2025).
92. Convention on Cluster Munitions. History. – <https://www.clusterconvention.org/oslo-process/> (31.12.2025).
93. Convention on Cluster Munitions. States Parties and Signatories by Region. – <https://www.clusterconvention.org/states-parties/> (31.12.2025).
94. Eesti alaline esindus Genfis ÜRO ja teiste rahvusvaheliste organisatsioonide juures. Konventsioonid. – <https://geneva.mfa.ee/et/konventsioonid/> (31.12.2025).
95. Human Rights Watch. Ukraine: Banned Landmines Harm Civilians. 31.01.2023 – <https://www.hrw.org/news/2023/01/31/ukraine-banned-landmines-harm-civilians> (18.10.2025).
96. ICRC. Anti-personnel Landmines. Friend or Foe? Genf, 1996. – https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc_002_0654.pdf (28.01.2026).
97. ICRC. Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare. Geneva, 17 June 1925. States parties and signatories. – <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-gas-prot-1925/state-parties?activeTab=> (03.01.2026).
98. International Peace Institute. North Korea and the NPT. – https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2010/04/pdfs_koreachapt2.pdf (10.02.2026).
99. Landmine and Cluster Munition Monitor. Landmine Monitor 2024. – <https://www.themonitor.org/online-reader/landmine-monitor-2024?anchor=Major-Findings-137262> (26.12.2025).
100. Landmine Monitor 2024. Stockpile Destruction and Mines Retained. – <https://www.themonitor.org/online-reader/landmine-monitor-2024?anchor=Major-Findings-137262> (28.01.2026).

101. Lieber Institute – West Point. Articles of War. Caltrop: an Ancient Weapon in Modern Warfare. – <https://lieber.westpoint.edu/caltrop-ancient-weapon-modern-warfare/> (01.11.2025).
102. Läti Kaitseministeerium. Border Fortification. – <https://www.mod.gov.lv/en/border-fortification> (08.02.2026).
103. Peace Research Institute Oslo. New data shows conflict at historic high as U.S. signals retreat from world stage. PRIO, 09.06.2025. – <https://www.prio.org/news/3616> (12.12.2025).
104. Tanno, S. Russia's European neighbors are lifting bans on landmines. Campaigners are Horrified. CNN, 11.05.2025. – <https://edition.cnn.com/2025/05/11/europe/europe-countries-landmine-ban-russia-intl> (26.12.2025).
105. The League of Disarmament. A Story of Failure. – https://www.johndclare.net/league_of_nations4_disarmament.htm (03.01.2026).
106. UN. Office for Disarmament Affairs. Group of Governmental Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems. Overview. – <https://meetings.unoda.org/ccw/convention-on-certain-conventional-weapons-group-of-governmental-experts-on-lethal-autonomous-weapons-systems-2025> (31.12.2025).
107. UN. Office of Disarmament Affairs. Anti-Personnel Landmines Convention – Meeting of States Parties. – <https://meetings.unoda.org/aplc-msp/anti-personnel-landmines-convention-meeting-of-states-parties-2025> (30.01.2026).
108. UN. Treaties. Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. – <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=08000002801d56c5> (09.02.2026).
109. UN. Treaty Collection. Status of Treaties. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction. – https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-5&chapter=26&clang=en#1 (26.12.2025)

Lihthitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Gregor Pihlak,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

RELVASTUSKONTROLLILEPINGUTEST LAHKUMINE

RAHVUSVAHELISES ÕIGUSES

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja(d) on Lauri Mälksoo
(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Gregor Pihlak

26.04.2026